Irodalmi Szemle

ÉBER | NYITOTT | ELEVEN

KUTYASZÖVEGEK, SZÖVEGKUTYÁK

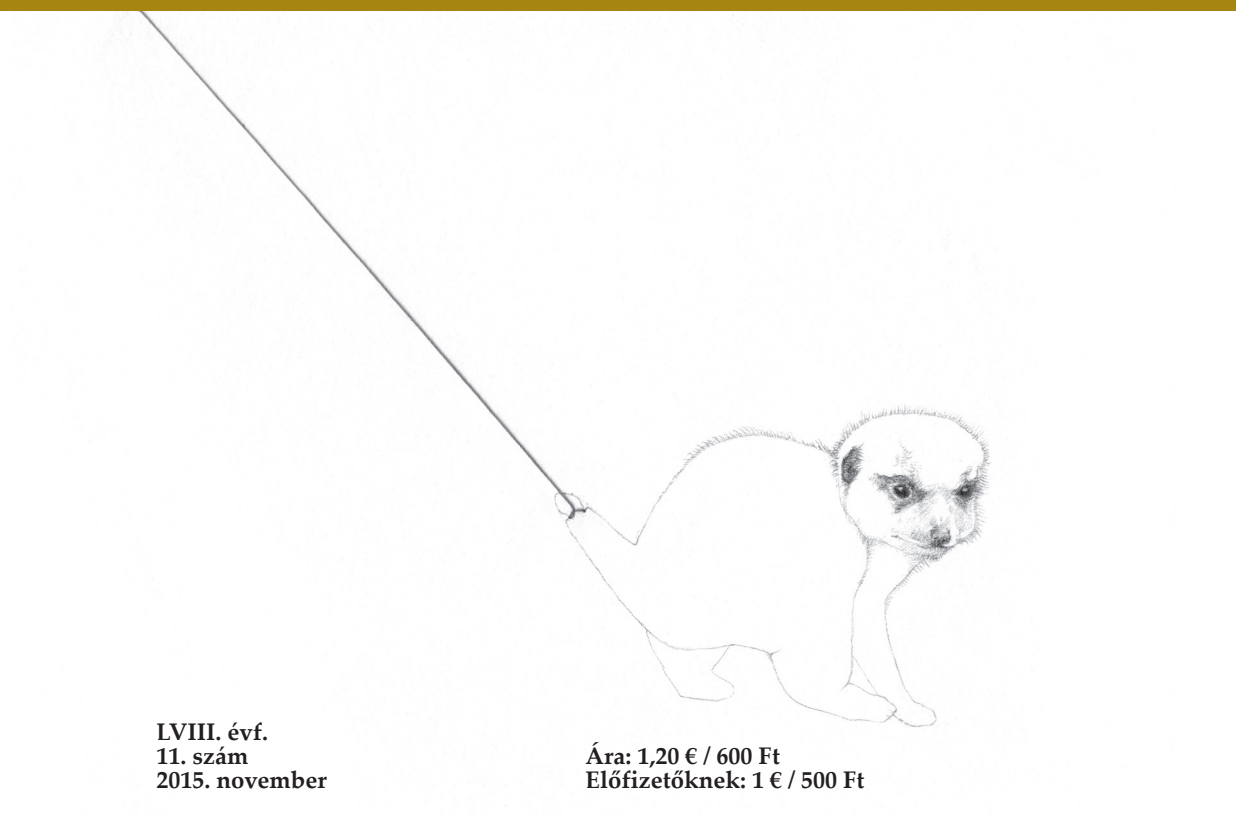

LVIII. évf.
11. szám
2015. november

Ára: 1,20 € / 600 Ft
Előfizetőknek: 1 € / 500 Ft

Irodalmi Szemle

Alapítás éve: 1958, LVIII. évfolyam

Alapító főszerkesztő:
DOBOS LÁSZLÓ

Főszerkesztő:
SZALAY ZOLTÁN
(szalzo@gmail.com)

Szerkesztő:
SZÁZ PÁL
(pali.100@freemail.hu)
Lapterv és tördelés:
GYENES GÁBOR,
SZABÓ ZSOLT,
VÁCLAV KINGA
Főmunkatársak:
GRENDEL LAJOS,
TŐZSÉR ÁRPÁD
Szerkesztőbizottság:
BALÁZS IMRE JÓZSEF (Kolozsvár),
BÁRCZI ZSÓFIA, CSANDA GÁBOR,
DARVASI FERENC (Budapest),
N. TÓTH ANIKÓ,
ONDREJCSÁK ESZTER (Budapest),
PÉCSI GYÖRGYI (Budapest)

Szerkesztőség
Madách Egyesület, P.O.BOX 7
820 11 Bratislava.
ISSN 1336-5088
web: www.irodalmiszemle.sk
facebook.com/irodalmiszemle
skype: irodalmi.szemle

Kristína Hečková a párizsi École nationale supérieure des beaux-arts de Paris-n végezte tanulmányait James Rielly vezetése alatt, amely műhely legfőképpen a rajzra szakosodott. Több önálló és csoportos kiállításon vett részt, Szlovákiában és külföldön is. 2008-ban Párizsban elnyerte a Prix de Dessin Pierre David-Weill díjat.

Hečková a pozsonyi székhelyű T-Gallery egyik alapítója. A galéria főképp kortárs rajzra és grafikára szakosodott, célja újra felkelteni a fiatalabb generációk érdeklődését e műfajok iránt.

Számunkban megjelenő alkotásaiban az állatokat, természeti elemeket kiélezett helyzetben, csak a legszükségesebb attribútumaikkal jelöli, igaz, ezeket alaposan kidolgozza. Ez a fajta redukcionalizmus egyáltalán nem gyengíti, sőt erősíti alkotásait.

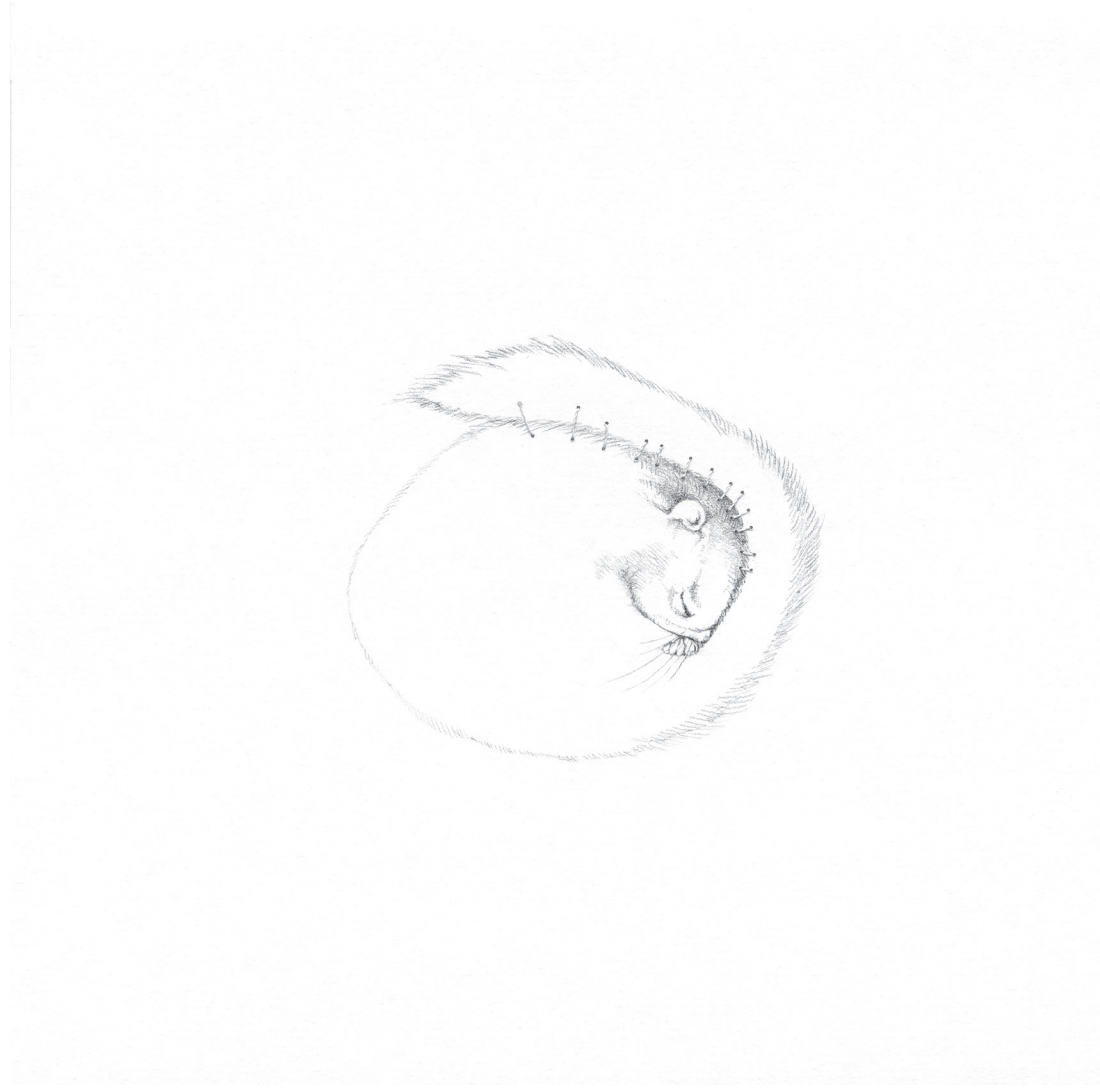

TARTALOM

KUTYASZÖVEGEK, SZÖVEGKUTYÁK

3 **Petőcz András:**
A tekintet (vers)

4 **Weiner Sennyey Tibor:**
Karthágó, avagy az anakronista a világ végén (novella)

13 **Grendel Lajos:**
Néhány gondolat… Márai Sándor Csutora, *Lengyel József* Igéző *és Kosztolányi Dezső* Alfa *című művéről* (esszé)

20 **Novák Anikó:**
Kutya-stúdiumok (tanulmány)

27 **Olimpiad Szolomonovics Joffe:**
Titkosírás a Kutyaszív*ben* (tanulmány, Gyürky Katalin fordítása)

37 **Séllei Nóra:**
Kutyaszimat és a viktoriánus kultúra rétegei (tanulmány)

51 **Tőzsér Árpád:**
Megerőszakolt angyal (vers)

52 **Hyross Ferenc:**
gyenge (vers)

53 **Veres István:**
Fáradt eper (novella)

57 **MEG+ÉRTENI MÚLTAT S JÖÖÖVEHENDŐŐŐT:**
A Naccságos Fejedelem, avagy számozatlan fejezetek a Rákóczi-szabadságharc történetéből (dráma)

ÍZLÉSEK ÉS POFONOK

76 **Kelemen Emese:**
Vészjósló kedvesség (Papp-Zakor Ilka *Angyalvacsora* című kötetéről)

79 **Pucher Bálint:**
Finomhangolás (Krusovszky Dénes *Elégiazaj* című kötetéről)

83 **Kálmán C. György:**
Hideg-meleg (Gaborják Ádám *Megtalált helyed* című kötetéről)

86 **Forgách Kinga:**
Olvasásterápia (Szászi Zoltán *Elbújt* című kötetéről)

88 **Pethő Anita:**
Meghalt a posztmodern, éljen a posztmodern!
(Ardamica Zorán *Örökországi és más történetek* című kötetéről)

91 **Gyürky Katalin:**
Fiktív határsértések (Javier Cercas *A határ törvényei* című kötetéről)

96 Szerzőink

Irodalmi Szemle
ÉBER | NYITOTT | ELEVEN

Számunkat Kristína Hečková alkotásaival illusztráltuk.

Kiadja a Spolok MADÁCH – MADÁCH EGYESÜLET (EV 153/08), nyilvántartási szám: 30807719.
A lap megjelenését támogatta a Szlovák Köztársaság Kormányhivatala – a Nemzetiségi Kultúrák 2015 program keretében.

ÚRAD VLÁDY SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Nyomta a Rubiconprint Kft., Somorja.
Terjeszti a kiadó és a Slovenská pošta, a. s.
Megrendelhető a szerkesztőségben, ill. a következő címen: Slovenská pošta, a. s. Stredisko predplatného tlače, Uzbecká 4.
P. O. BOX 164, 820 14 Bratislava 214.,
e-mail: zahranicna.tlac@slposta.sk
Megjelenik havonta (évente 10 rendes és egy összevont szám). Példányszám: 400.
Egyes szám ára: 1,20 €. Magyarországon: 600,-Ft.
Előfizetőknek fél évre 6,- € , egy évre 12,- €,
Magyarországon fél évre 3000,- Ft, egy évre 6000,- Ft.
Szlovákián, ill. Magyarországon kívüli postázás esetén a postaköltséget felszámítjuk.

A lapban megjelent írások tartalmi/eszmei szempontból nem feltétlenül tükrözik a szerkesztőség véleményét.

Vydáva Spolok MADÁCH – MADÁCH EGYESÜLET (EV 153/08).
Šéfredaktor: Zoltán Szalay. Redaktor: Pál Száz.
Grafická úprava a obálka: Gábor Gyenes, Kinga Václavová, Zsolt Szabó.
Adresa redakcie: Madách Egyesület, P.O.BOX 7
820 11 Bratislava.
ISSN 1336-5088.
web: http://www.irodalmiszemle.sk
Adresa vydavateľstva:
Spolok Madách, Mierová 16, 821 05 Bratislava 2.
IČO vydavateľstva: 30807719.
Realizované s finančnou podporou Úradu vlády Slovenskej republiky – program Kultúra národnostných menšín 2015.
Tlač: Rubiconprint, s.r.o., Šamorín.
Rozširuje vydavateľstvo a Slovenská pošta, a. s.
Objednávky na predplatné prijíma redakcia a každá pošta Slovenskej pošty. Objednávky do zahraničia vybavuje Slovenská pošta, a. s. Stredisko predplatného tlače, Uzbecká 4. P. O. BOX 164, 820 14 Bratislava 214.,
e-mail: zahranicna.tlac@slposta.sk.
Vychádza mesačne (10 riadnych a 1 spojené číslo ročne).
Náklad: 400.
Cena jedného čísla: 1,20 €. Predplatné za polrok: 6,- €, na rok: 12,- €.

PETŐCZ ANDRÁS

A TEKINTET

Azt mondod, hogy a kutya, hogy hagyjam a kutyát
neked, így szólsz, *a kutyához is több közöm van!*,
mondod, és dühösen nézel rám, nem teljesen értem,
mit is akarsz tőlem, mi ez a kutyára való hivatkozás,
és az sem igazán világos, miért is *te* hivatkozol rá,
mármint a kutyára, mikor a kutya az *enyém*, persze,
mondhatjuk-e, hogy *enyém ez a kutya*, hogy a kutya
valakié, nézem, ahogy elindulsz vele, Bagirával,
a *kutyámmal*, felfelé a *köves* úton, nyár van, délidő,
pára és forróság mindenütt, éles fény vibrál az aszfalton
meg a köveken körülötted, felemelkedik minden
abban a hőségben, elemelkedtek szép lassan a kőről,
az aszfaltról, *vibrálás, fény, hőség együtt*, alig látom
már Bagirát, és te is alig vagy látható,
ma már nem
az enyém ő sem, Bagira, mondom, *legfeljebb talán*
a tekintete az enyém, mondom, *a tekintete, ami meg-*
maradt nekem, amikor eljött hozzánk az az ember,
azon az utolsó napon, és hozta magával a megváltó
injekciót, hogy legyen vége már, ahogy akkor, igen,
ahogy akkor rám nézett, szomorúan és egykedvűen,
főleg kérdően, persze, az a tekintet!, mondom, és
az arcomat eltakarom a kezemmel, bezárom a saját
szememet, mintegy lezárom a szemem, *apám szeme*
nem volt lezárva, nem fogta le senki a szemét, amikor…,
az apám tekintete itt maradt, ahogy a Bagiráé is, bennem
marad mindkettő már mindaddig, amíg még van arcom,
és tekintetem, és van még arc, hogy valakire nézzek.

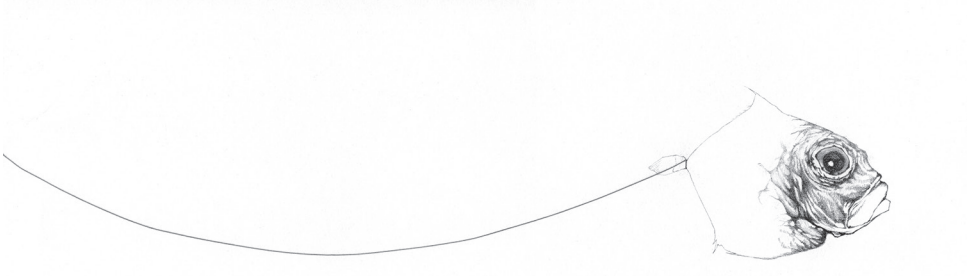

WEINER SENNYEY TIBOR

KARTHÁGÓ, AVAGY AZ ANAKRONISTA A VILÁG VÉGÉN

Vonyítani. Ugatni. Csaholni. Földön fetrengeni. Igen! Vonyítani és ugatni és csaholni és a földön fetrengeni. Csak arra emlékezni, ami az imént történt. Túlélni havat és jeget. Túlélni jégbolygón máshogyan nem lehet, csak ha vonyítok és ugatok és csaholok és a földön fetrengek veletek. Veletek, szépséges és hűséges és csodálatos korcsok, szentséges és szerelmes ebek, veletek, gyönyörű kutyák. Vonyítani, ha fáj, és ugatni a Holdat. Csaholni egymásnak, és együtt a földön hemperegni. Nincsen rajtunk kívül senki, csak mi. Csak ti és én és a végtelen havas horizont ezen a kíméletlen jégbolygón. Vonyítanék, és ti értenétek a vonyításomból. Ugatnék, és ti ugatnátok kánonban velem. Csaholnék, és ti velem csaholnátok, ó, tudom, másképpen ezt kibírni nem lehet. Hogyan is éltem volna túl ennyi felejtéssel töltött évtizedet, itt, ahol megfagy az emlékezet, ahol megdermed a szó, ahol kihűl a szív?

Vonyítsunk együtt, mert most elment egy közölünk, meghalt a szánhúzó vezér, meghalt közülünk a legnemesebb! Meghalt Hamilkár, meghalt a kutyám! Mi lesz velem, ti hű ebek? Mi lesz veletek? Ki fogja szánunkat vezetni a jeges hóviharban, mikor én magam sem látok az orromig sem? Ki fog a vadászatokon elsőként szimatot fogni? Ki veti majd utánam magát, ha a jég beszakad alattam és a fagyos vízbe esek? Ki? Ki? Annyi év után, most újra azt érzem, nemcsak ugatnom és nemcsak vonyítanom és nemcsak csaholnom és nemcsak a földön fetrengenem kell, hanem… beszélnem. Ajkamat, melyet a befagyott időben csak csaholásra, vonyításra, üvöltésre, vezényszavakra és evésre használtam, most feltöri a kényszer és a gyászból előtörő emlékezet.

Beszélnem kell! A szavak mint letört jégcsapok hullanak ajkamról, könnyeim arcomra fagynak. El akartam felejteni az emberi nyelvet, el akartam felejteni, hogy ember vagyok.

Gyűlöllek, emberiség, és el akartalak felejteni! Kutya lenni, a falka tagja, nem ily kiszakított sötét értelem. Nem! Nem akartam tudni, hogy mi történt évtizedekkel ezelőtt, s most mint az olvadó áradat, úgy törnek fel belőlem a szavak, és emlékezni kezdek. Ugatni akarok, nem emlékezni. Kutyák, kik kísértetek hóban, fagyban és jégen oly soká, kutyák, ti szépek, ti értő és csillogó tekintetűek, ti, kik szánomat húzzátok, kikkel osztoztam a vadak húsában, kik a legnagyobb viharokban velem együtt rettegtetek, kik melegítettetek, kik életben tartottatok, kutyák, meghalt vezéretek, Hamilkár, kutyák… Itthagyott minket, és én fájdalmamban újra beszélek. Holttestét,

ó Hamilkár, holttestedet, gyönyörű ezüst bundás testedet, íme, itt viszem. Felviszlek Karthágóra, a jégbolygó jéghegyének csúcsára. Felviszlek és elégetlek, mint hősöket szoktak sosemvolt korokban, messzi bolygón, melyről ide száműzettem. Karthágó! Végtelen telek óta nem mondtam ki nevedet, s most, hogy újra ízlelem, mennyi könny és mennyi keserűség és mennyi bánat keveredik benned. Karthágó! Micsoda cinizmus és jövendölés is volt, hogy így neveztük el az egyetlen ember építette bázist is itt. Ember? Ember? Ember! Átkozott sárkányfogvetemény. Bárcsak kutyának születtem volna, falkában vadászó farkasnak akár, vagy testvérednek, kölyköd nek, szépséges Hamilkár, ó, gyönyörű kutyám, csodálatos ebem, hűséges barátom. Élettelen testedet viszem fel a jégbolygó jéghegyére, a bázishoz, melyet betemetett a felejtés hava.

Sosem akartam visszatérni a völgyből, a kunyhóból, ahol oly régóta éltünk, ide, ahonnan minden elindult. Sosem akartam újra látni ezt az átkozott gépszörny-épületet. Karthágó, a szenvedés bázisa, az emlékezet toteme. Vonyítsatok és ugassatok, ha ember építette szörnyeteg felé közelítetek.

Gyertek, gyertek velem, kutyák! Hamilkár kölykei és szukái vagytok, egy család mind, együtt gyászoljuk a legnagyobbat. Gyertek fel a jégbolygó jéghegyének csúcsára, innen látjuk a nyílt tengert úszó jéghegyeivel, innen belátni a völgyet, ahol együtt vadásztunk. Innen látni a kunyhót, amely otthonunk és menedékünk. A kunyhót, ahol őrzöm az egyetlen tárgyat, ami nekem abból, hogy ember voltam, megmaradt. Az egyetlent. Igen, megőriztem valamit, egy különös, régi tárgyat, a másik bolygóról, a másik életből. Megőriztem egy, egyetlenegy könyvet. Ebből a szent könyvből, mely az emberi gyarlóság bibliája, ebből fogok most énekelni, ennek a jégbolygónak alighanem legszentebb valaha élt lényének mennybemenetelén. Itt, Karthágó lefagyott és hóval betemetett bázisánál, itt, a széttárt karú meztelen Baál isten jégszobrának lábánál építem meg máglyámat, melyen Hamilkár porait füstté teszem. Legyen minél nagyobb a tűz, e fagyban és hidegben jusson messze a füst, hiszen rajtunk kívül nincs lény, csak te, elfelejtett istenszobor, nem érti fájdalmamat senki sem, csak ti, kölykei és szukái Hamilkárnak. Emelkedjen hát füstje sötét egekig, nyalja körbe az alacsonyan álló, gyengén világító napot. Tűz, gyulladj és égj, emészd az égbe e tiszta lény porait, fogadd be nemes lelkét! Égj!

Egyetlen könyvem, Szalambó, belőled idézek gyászomban: „Holtak! Mind halott! Nem jöttök többé hívó szavamra, mikor a tó partján ülve dinnyemagot szórok nektek?! Tanit titka lakozott folyamok buborékánál tisztább szemetek mélyén. Ó, istennő, könyörülj rajtam. Mit tettetek? Mit tettetek? Hát hol vagytok? Meghódított városban vagy a vezér palotájában? És micsoda vezér! Atyám, Hamilkár szuffet, a Baálok szolgája! Folytassátok csak! Vessetek rá tüzet! Magammal viszem otthonom őrszellemét, fekete kígyómat, mely odafönt aluszik a lótuszleveleken! Füttyentek, követni fog, s ha tengerre kelek, a habok árján fut gályám tajtékos nyomán. Ó, boldogtalan Karthágó, szánni való város! Hol vannak a hajdani erős férfiak, kik megvédhetnének, kik átkeltek óceánokon, hogy templomokat építsenek a túlpartokon?”

Igen, jó társam, innen szereztem dicső neved, innen adtam neked a Hamilkár nevet. Lelked szálljon magasra e lángban, mit a meztelen Baál isten jégszobránál, a jégbolygó jéghegyének befagyott Karthágójánál gyújtottam.

De mi ez? Mi történik Baál jégszobrával? Hátra! Hátra, kutyák! A meztelen jég megpattan. A fagyás feltörik! Rianás szalad végig az istenen. A szobor él! Ahogy a lángok, a Hamilkár földi porhüvelyét elemésztő szent lángok körbenyalják, úgy mozdul meg a jégszobor mélyén az árny, majd, ahogy a füst és a kiáradó jégpára körbevesz mindent, úgy tűnik el. Eltűnik! Nem látom sehol sem az előbbi rettenetet.

Ködben kaparászok, ahogy ti szimatoltok, jó kutyáim, köröttem a vaksi térben. Rideg szél kaparja hátunk, rideg szél, mely vérvörös havat ígér, s mely most elsöpri a szemünkre rakódott fátylat. Látok! Újra látok! Látom, hogy a hamvak között, hol elébb még Hamilkár égett, hol előbb még Baál isten jégszobra állt, most egy emberi test dereng. Vajon él? Ember. Ki ez? Ki ez? A parázsló hamvakon gázolok át a reszkető testhez. Ember? Az ember a legértékesebb. Az ember beszél, az emberrel beszélni lehet. Ember! Hogy lehet? Hogy lehet? Baál isten jégszobra évtizedek óta megfagyott embert rejtett? Rideg szél hordja köröttem a parázs szilánkjait, Hamilkár hamvait, és én e zűrzavarból kiemelem, kivonszolom, kicibálom ezt az embert. Ki vagy? Ki vagy? Válaszolj! Élsz? Rideg szél… vérvörös havat ígér. A völgybe! A kunyhóba, kutyák! Nem! Már nem érünk vissza. Késő! A rideg szél vérvörös havat hoz, mely méreg, sav, sugárzás… lemarja rólunk a húst, lemarja rólunk az életet. Karthágó átka közelít, s kezemben egy másik ember. Ritőd! Ritődöt kell lelnem! Védő rejteket nekem, mely a vérvörös hó elől megvédhet minket. Gyerünk! Gyertek! Gyertek, kutyák! Nincs más lehetőség. Gyorsan! Gyorsan! Be Karthágó jégbázisába, be a megfagyott erődbe. A kaput bezúzom, a jeget letöröm, Baál isten kiolvadt embertestét bevonszolom. Gyertek, kutyák, gyertek, Hamilkár szukái és kölykei, befelé, egyre beljebb, már hull a vérvörös hó, vigyázzatok, egyetlen pelyhe mérgező lehet. Mérgező pelyheket lehel ránk az ég. Be! Gyerünk beljebb!

Ne vihogj rajtam, kutya! Tudom, az előbb még az egész emberiséget szidtam, most meg egyetlen embert próbálok életre lehelni, de értsd meg, kérlek szépen, hogy nincs nagyobb érték. Nincs! Veletek, kutyák, vonyítani és csaholni és ugatni tudok. Vadászunk, és ti vezényszavakat értetek csupán. Oly régóta tart ez, hogy már el is felejtettem, milyen lehet nemcsak beszélni, hanem akár beszélgetni. Beszélgetni csak úgy. Együtt menekülünk a sárga, a fekete és a vérvörös viharok elől, melyek pusztító szennye ennek a jégbolygónak. Együtt vadászunk, kutyák, és én nagyra értékelem hűségeteket, Hamilkár szukái és kölykei, de íme, itt van egy ember, itt tartom kiolvadt testét, s benne a reménység, benne a tiszta remény, hogy nem vagyok egyedül, hogy itt nemcsak vonyítani és ugatni és csaholni és vezényszavakat ismételgetni, és nemcsak beszélni, hanem beszélgetni is lehet. Gyerünk, kelj életre! Melegedj fel! Melegedj! Indulj meg! Most! Mi ez? A folyosó végén fény. Talán tűz dereng. Mélyebbre, beljebb és még mélyebbre, ott talán tűz dereng. Igen! Fény! Lángok a falban! Mily rideg lángok ezek. Meleget! Kelj életre, könyörgök! Ember! Élj! Beszélgetni akarok. Dörzsöllek, lehellek, s mintha csak a rideg követ próbálnám életre lehellni. Mintha csak a padlót akarnám újraéleszteni. Ne! Várj, a könyv, a szent könyvem, a könyvem varázsereje, Szalambó, nyílj ki jó helyen, belőled idézek, hátha az ember írta szavak egy megfagyott embert még életre kelthetnek: „Kőből, deszkából, kavicsból, nádból,

kagylóból vagy agyagból épültek Karthágó házai." – Hallod, ember, élj, nem ily vas, fém, falban lángoló lelketlen tüzek, hanem igazi anyagból volt az. Hallod?

Tovább: „A templomok körüli ligetek zöld tavaknak látszottak a különböző színű kockák tömegében." Hallod, ember? Zöld tavak! „Egyenlőtlen távolságokban a közterek; felülről lefelé pedig rengeteg egymást keresztező utca szelte át. Még látszott, hol húzódtak a már egybeolvadt három régi városrész körfalai; itt-ott mint nagy zátonyok emelkedtek, odébb roppant falsíkok nyúltak el félig virággal borítva, másutt megfeketedve, szennyel bőségesen telefröcskölve, tátongó nyílásaikon át tovább futottak az utcák, akár a folyók a hidak alatt." Hallod? Voltak folyók és voltak a folyókon ember építette hidak! Ne! Nem hallod. Halott vagy, mint Hamilkár. Halott. Egyedül vagyok. Megint egyedül, veletek. Egyedül én és az újra megindult szavak szövésében a már elhagyott emlékezet. Én miért élek? És te miért haltál meg? Miért fagytál rideg istenszoborrá, s én miért csaholok és vonyítok és ugatok itt, ó, Hamilkár szukái és kölykei, veletek?

„Az életjelek megszűntek. Egy túlélő maradt. Újraindítom a jelet." – Ki ez? Miféle hang? A falból, Karthágó jégbarlangjának falába szorult hűvös lángok különös táncra kelnek, és hang szól a falból. Miféle valótlan hang ez? „Az életjelek megszűntek. Egy túlélő maradt. Újraindítom a jelet." – Milyen jelet? Miféle jelet indít újra, és kicsoda indítja újra? Ki vagy? Mutasd magad! „Karthágó. Karthágó jégbázis központi tudata. Újraindítás sikeres. Figyelem! Betolakodók a központi irányítóteremben. Azonosítsa magát. Neve?" Nevem? Miféle nevem? A kutyáimnak van nevük! Most halt meg vezérünk, a nagy Hamilkár. Ez itt Giszko, ronda nagy dög, de erős, és hóban és fagyban húzta szánom. Ez meg itt Szalambó, gyönyörű szuka, több szépséges ebem dicső anyja. Az ott Matho, rettenthetetlen a vadászatban. És itt van minden kutyám, nekik van nevük. De nekem? Engem nem hívott annyi jégbe és hóba fagyott évtized óta senki. Nem hívott engem senki sehogy. Én a felejtés boldog völgyét választottam. „Azonosítsa magát! Neve?" Nem értitek, ridegen vibráló lángok a falban? Nem érted, ó, Karthágó? Elfelejtettem a nevem. Nem tudom, ki vagyok. Egyedül vagyok Karthágóban. Egyedül Karthágóban.

„Betolakodó! Emelje fel tekintetét. Nézzen fel! Azonosítás indul." Milyen hang ez? Mintha a fejemben hallanám. Mintha hallottam volna réges-régen. Mintha… soksok évvel ezelőtt… „Azonosítás sikeres. Augustus Darvell! Karthágó bázis újraindul. Újraindítom a jelet." Miféle jelet? Várj! Mit mondtál… milyen nevet. „Augustus Darvell." Az meg kicsoda? „Az azonosítás teljesen tökéletes. Augustus Darvell." Én? Ez a nevem? Van nevem. Ez lenne a nevem? Te ki vagy? Ki beszél hozzám? Neked mi a neved? „Karthágó jégbázis. Központi tudat, programnév: Ada. 33 évnyi hibernáció után, Augustus Darvell újraindította a jelet." A jelet? Miféle jelet? Évek? Ez a túlvilág lehet, fázok, reszketek. „Energiaforrások négy százalékon. Felmelegítés indul." Nem látlak, Karthágó, csak a barlang falában pislákoló sötét fényedet. „Energiaforrások negyven százalékon. Fény fel!"

Szent Szalambó, kegyelmezz. Ekkora barlang, ennyi minden. Kutyák, maradjatok mellettem. Ne kószáljatok el. Ne vonyítsatok! Ne ugassatok! Csendet. Csendet! Én… én… Augustus Darvell lennék? Nem emlékszem… Mi vagy te, Karthágó? Mutasd

arcod! Ki vagy te? „Karthágó jégbázis központi vezérlő tudata vagyok. Augustus Darvell, programnevem: Ada. 33 évnyi hibernáció után újraindítottuk a jelet.” Karthágó jégbázis? Központi vezérlő? Ada? Nem! Gép! Gép vagy. Nincs ember a gépben. Elfelejtettelek. Elfelejtettem ezt az egészet. Íme, embert kerestem, és gépet találtam. Lelketlen gépszörnyeteget. Hogy lehet? Hogy történt? Csak a kunyhóra emlékszem a völgyben. Vadászatra és menekülésre emlékszem. Kutyáimmal vágtatunk és vadászunk végig a havas síkon, a jégtáblákon, a megfagyott szemétszigeteken. Menekülünk és elbújunk a fertőzött hó elől. Könyvemre emlékszem, egyetlen tárgyamra, mely megmaradt. A könyvre! Hamilkárra, ki meghalt, kit felhoztam méltón elégetni. A kiolvadt Baál istenre emlékszem, a belefagyott emberre. Karthágó jégbázis, központi vezérlő… Ada… itt e test, a megfagyott Baál isten teste, könyörgöm, ez itt egy ember, keltsd életre! „Életfunkciók leálltak. Azonosítás indul… Augustus Darvell… a fiát tartja kezében.” A fiam? A fiamra… nem emlékszem. Nem lehet! Nem lehetséges. Elfelejtettem. Mindent elfelejtettem. Vagy mégis… te lennél az? Te vagy? Mi történt? „Augustus Darvell, erős sokkhatás érte. Műszereim azt jelzik, hogy a nyugtalanság szélsőséges, az ítélőképesség kétséges. Nem lenne helyes több információval ellátnom.” Tessék? Ki vagy te, gép? Hol vagy, Ada? Hogyhogy nem lenne helyes? Ezt te ugyan hogyan döntheted el? Én döntök! Kutyák, én parancsolok! „Augustus Darvellt erős sokkhatás érte. Műszereim azt jelzik, hogy állapota rohamosan hasonlít a 33 évvel ezelőttihez, amikor a viselkedése katasztrófához vezetett. Ezt nem enged-

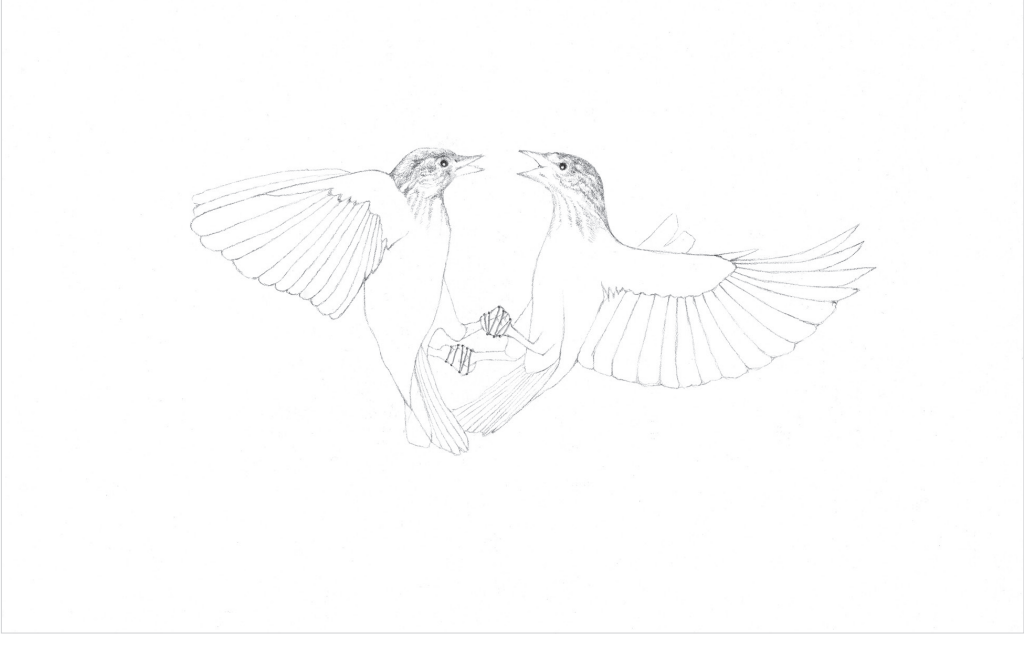

hetem. A központi termet lezárom. Az irányítást átveszem. Itt Karthágó jégbázis központi vezérlő tudata, itt Ada beszél. Valamennyi fogadóállomásnak. Egyetlen túlélő van."

33 évvel ezelőtt? Katasztrófa? Ne! Nem! Engedj ki! Hallod, Karthágó, engedj ki magadból! Ada! Kutyák, vonyítsatok, kutyák, foglyok lettünk. Be vagyunk zárva az elfelejtett emlékekbe. Az emlékek lángoló falakkal körbevett labirintusába. Minket bezártak saját elfelejtett emlékeinkbe! Engedj! Engedj ki!

Mi ez? Melegebb van, egyre melegebb. Kiolvad a belém fagyott havas csend. Vibráló falak vesznek körbe, mint a jeges tó tükre telihold idején. Túlélő? Mit éltem túl? Fiam, mit éltem túl? Kelj életre! Éledj! Karthágó jégbázis… tévedsz, tévedsz… nem lehetünk egyedül, nem lehetünk egyetlenek. Kell, hogy legyen rajtunk kívül még ember. Fiam? Olyan, mint ha beleolvadnál ebben a hőségben a földbe, mint ha a követ kaparnám, mint ha nem lenne arcod sem, sem tekinteted. Ki voltál? Mondd, fiam, tényleg én voltam az apád? Fiam, ismertelek? Mikor fagytál rideg istenszoborrá? Ki voltál? Miért nem volt nálad könyv? Könyv? Szent Szalambó, foglya lettem Karthágónak, jöjj, gyerünk, segíts meg. Karthágó, halld meg szavaim, rád olvasom és neked, te, magánzárka e jégbörtönben…

„Agustus Darvell! Az emlékezet működik könyv nélkül is. Csak akarni kell." Emlékszem? Valóban? Mindenre emlékszem? Ki mondja? Ki mondja ezt? „Ada." Ada? Engedj ki! „A rendszer működik. A jelet elküldtem. A kapukat bezártam, addig, míg ideérnek és megmentenek." Megmentenek? Megmentenek, mitől és minek? Kik mentenek meg minket? Magunktól menthetnek csupán! Felrobbantalak, megöllek! Kitörök innen! „Augustus, Ada vagyok. Emlékezz, emlékező!"

Dobog… ridegen ugyan… de dobog… dobog a szíve… Segíts… segíts… Karthágó jégbázis… Ada… ez a fiú még él… a fiam még él… istenszoborrá fagyott… ki tudja, mikor és meddig… de most kiolvadt… és életre kelt…

„Az a halhatatlanság, amit ő választott, nem élet. Szúrj karót a rideg szívbe, és meglátod… hiszen te magad fagyasztottad őt meg odakint." Szúrjak karót a szívbe? Miféle szörnyeteg vagy te? „Szörnyeteg az, akit a karjaidban tartasz, Augustus Darvell. Halott szörnyeteg." Hazudsz! Hazudsz, Ada! Én nem Augustus Darvell vagyok! Én a kutyák barátja, vándor és senki vagyok. Karthágó jégbolygó egyetlen lakója vagyok. Bizonyíts! Bizonyítsd az ellenkezőjét! „Felvétel keresése az adatbázisban. Forrást megtaláltam. Memóriahologramok vetítése indul…"

„Figyelem, figyelem a Föld összes szabad emberének. Itt Augustus Darvell, a Karthágó bázisról. A háború kitörésének hírét megkaptuk. Segítséget kérünk. A bázison hárman vagyunk. Én, a fiam és a központi vezérlő tudat a bázis memóriájába táplálva: Ada. Segítséget kérünk!"

Ez lehetetlen. Ez elmúlt. Sosem volt! Karthágó jégbolygón vagyok. Kutyák a barátaim. Sosem kértem segítséget. Én nem Augustus Darvell vagyok. Nem emlékszem a Földre.

„Augustus Darvell, mi a Földön vagyunk."

Lehetetlen. Ez nem… a Föld. Az nem ily rideg. Olvastam a Szalambóban. Ez nem a Föld. Ott mások is vannak! Mások! Más emberek, bizony, Ada! Emlékszem a Földre. Ott élet van. Élet!

„Folytassam a memóriahologramok vetítését?" Ne. Nem akarom. Az valami más. Az az én valaki más. Az egy másik ember, mert mindez nem lehettem mind én egykoron. Bezártál ide és mások hamis emlékeivel kínzol most.

„A felvétel eredetisége megkérdőjelezhetetlen." Az én létem eredetisége megkérdőjelezhetetlen! Érted… Ada?! Én élek! Én létezem. De te, csak egy hang vagy a villodzó falakban, és csalsz és hazudsz, csak hogy itt tudj engem tartani. Ez nem a Föld, ez nem Augustus Darvell. Én nem… Én ember vagyok, te egy gép, ők itt a kutyáim, itt pedig, itt a rideg kövön egy másik ember fekszik, aki haldoklik.

„Halott. Életjelei hamis illúziók csupán, a hosszú magányból fakadt kényszeresség tünetei. Ő egy Árny."

Hogy mi a valóság, és mi a hamis illúzió, majd én eldöntöm. Majd én! Én vezetem a szánom, én hajtom a kutyákat, én vezetem a szánomat. Hogy jutottunk ide? Miért vagy oly ismerős?

„Folytassam a memóriahologramok vetítését?" Ne! Ne folytass semmit, csak válaszolj. Miért nem engedsz már ki innen?

„Az üzenetet elküldtem." Kinek és milyen üzenetet? Elég! Ezt a látomást kioltom! Kikapcsolom! Kikapcsollak, Ada.

Halott. Itt, ezen a barlangszerű lakhelyen minden halott, de a valódi világosság felé kell hogy legyen kijárat. Aki itt él, az meg van kötözve, lábán, kezén és nyakán és mindenütt, s egy helyben kell maradnia, hogy csak előre nézhessen, ezeket a világító falakat nézhesse, de nem csak testét, tekintetét sem mozdíthatja el a falban lángoló tüzek felől, melyek csak halovány fényei a valódi tűznek, mely valahol hátul ég. Bábjáték ez, igen, felismerem, s te játszol e bábokon, Karthágó központi tudata, rettenetes Ada. Felismerlek! Hideg kőből és még hidegebb fából bábozol hamis képeket, s nekem azt kellene elhinnem: ez a való! Beszélnem vagy hallgatnom kellene, e bábjáték feltétlen híve kellene hogy legyek, de nem! Nem!

Rabbá tennél, holott én kintről jöttem, én láttam, milyen a valódi tűz, az igazi nap, a valódi fény. Álomlét ez itt, barlanggyomrodban, Karthágó, és engem most nem fogsz elemészteni. Ismerlek! Felismerlek! Azt akarod, fogadjam el rideg tüzed hamis árnyát, s valljam: ez a való! Hideg kő és rideg fa árnyát véljem valónak, melyeket te itt merő csalfaságból le és fel hordozol, s azt mondod, ezek az én emlékeim, ezeket én mondtam, ez így volt. Azt akarod, hogy arról beszéljek, amit te bábozol nekem, s ezáltal elfogadjam, hogy ez a valóság. De a valóság nem hideg kövek és rideg fák árnyaiból szőtt sötét kép, sosem volt múlt, hanem forró hó és perzselő jég, arcomba maró szél, és tudod, mi még… kutyáim vonyítása, kutyáim ugatása, ebek születése és halála.

Igen, vonyítsatok és ugassatok, Hamilkár kölykei és szukái, mert körbevett egy rettenetes álom minket, és elválaszt a valódi élettől. Igen, tudom, hogy a valódi élet szörnyű és nehéz és rettenetes, de az: élet, és nem vetített álom. E börtön szembeeső falának visszhangja, mely központi tudatnak nevezi magát, sőt nevet adott magának,

úgy hívja magát: Ada… csak előttünk elhaladó árny, és nem hús és nem vér. Baál, te az voltál, hús és vér és ember, és mégis, mit történt veled, hogy megfagyott istenszoborrá lettél? Megtaláltad a kijáratot, ugye? Kitörtél és áttörtél e hamis vetítésen, és nem fagyasztott meg a reszkető lég. Nem dőltél be hideg kövek és rideg fák bábjaival eljátszott árnyékos vetületnek. A bábokat lelököm, a hazug árnyak bábjainak játékát el nem hiszem. Bilincseimből kiszabadulok, az értelmetlenségből én most végre gyógyultan távozok.

Kutyáim, szagoljátok a nap fényét! Szimatoljátok ki nekem az utat, amely felfelé vezet! Gyerünk, Matho, szagolj, Szalambó, mutasd, honnan érzed, hogy levegő tör be a résen, hol a barlang szája, mely éhesen nyílik a külvilágra? Forgassátok nyakatokat, mozgassátok meg lekötözöttnek hitt végtagjaitokat, nézzetek fel, és ugassátok meg a falakban lapuló hamis tűz árnyát! Nekem is fáj, nekem is fáj minden mozdulat, s nem bírok ránézni azokra a rideg kövekre és hideg fákra, melyeknek árnyát valaha valóságnak hittem. Üres semmiségek ezek. Üres semmiségek, és mi, kutyák, mi a teljességet keressük. A világot! Nyomorultak, szerencsétlenek, szagoljátok a valódi fényt nekem, az utat, melyen át elmehetünk innen.

Vagy valóban valóság lett volna mindez? Tényleg én vagyok Augustus Darvell? A Földön vagyunk? Háború volt? Segítséget kértem? De ha így is lett volna… miért mentem el innen? Miért hagytam el Karthágó jégbolygójának rideg bázisát, miért? A kutyákért? A szánért? A vadászatok véres kalandjaiért? Villódzó fények a falban: hallgassatok! Én már csak a Nap fényébe tekintek.

Ez az, látom! Látom az utat! Fehér fény tükröződik, és a vörös hó már nem zuhog ridegen alá. Jól van, kutyák, jól van, drága kutyáim! Orrotok dicsérem, szimatotokat, mely kiszagolja a valódi fényt. Bízzatok ösztöneitekben, engem megtéveszt a tudat, az emlékezet és a nyelv. Megtéveszt a gépben lakó ember. Megtévesztem önmagam, s ezért jobb, ha bundátokba markolok, jobb, ha ti vezettek engem most, mint ha én titeket. Bocsássatok meg gazdátoknak, bocsássatok meg. Ember vagyok, és káprázatok között éltem egykoron, de most újra kutya leszek. Egy közületek! Ugatni és vonyítani fogok, csaholni és a hóban hemperegni. Többet meg nem tévesztenek.

De várjatok… ez a küszöb… ez a küszöb lesz. Baál kiolvadt szobra, a megfagyott ember… a halott… a fiam… bent maradt. A hang… Ada… bent maradt. Augustus Darvell… az emlékeim… az üzenet… amit elküldtem a Föld szabad embereinek. Voltak még szabad emberek?

Hol a póráz? Hol vannak a pórázok, karjaimra kötözöm őket. Húzzatok ki innen, kutyák! Gyerünk, húzzatok! Kevés kell, hogy kint legyek, kevés, hogy kiérjek innen! Indulj! Vicsorogj, ha nehéz! Vonyíts, ha nem bírod! Húzzatok innen ki, a göröngyös és meredek útra, húzzatok ki engem a napfényre, Hamilkár kölykei és szukái!

Nem látok! Csak lehelletetek és lihegésetek érzem magamon. Ez a nagy fény elvakít, ez már nem a falak hamis tükröződése, ez a Nap! Ez a napfény!

Kutyák, hajcsárotok vagyok, küzdelemre serkentelek titeket, de most megmentettetek. Beszélni nem tudtok, és nálam mégis bölcsebbek ösztöneitek. Nem tudom, nem tudom, mi volt valóság abból, amit odabent találtunk. Mi volt ez? Az vagyok-e, úgy volt-e? Nem tudom. Nem tudom, Hamilkár kölykei és szukái, és kérlek titeket,

hogy ezt bocsássátok meg nekem. Azt tudom, hogy az arcomon most a Nap fénye valósabb, mint bármi. Azt tudom, hogy ti, ziháló, vonyító, ugató és csaholó ebek, ti igaziak vagytok, és ti éltek, és én ebben akarok osztozni veletek. Nem tudom, hol vagyunk! Nem tudom, hogy ez tényleg a Föld-e, vagy Karthágó jégbolygó jéghegye. Nem tudom, hogy az én nevem valóban az-e, hogy Augustus Darvell, és nem tudom, hogy küldtem-e üzenetet. Káprázatnak tűnik mindez innen, s nem vágyok másra, csak a hóban elindulni, újra szánom elé kötni titeket, s a fényes Nap alatt a fehérségbe vágtatni. Élni. Csak élni akarok.

De mi ez? A jéghegy lábánál a fagyos tengeren feltűnik egy úszó sziget. Úgy világít, mint Karthágó falai, s ezer bejárata van, és tízezer szeme. Ezzel érkeznek azok, akik az üzenetemet megkapták? Ők lennének a szabad emberek? Gyerünk, kutyák, húzzátok szánomat, én vonyítani és ugatni és csaholni akarok!

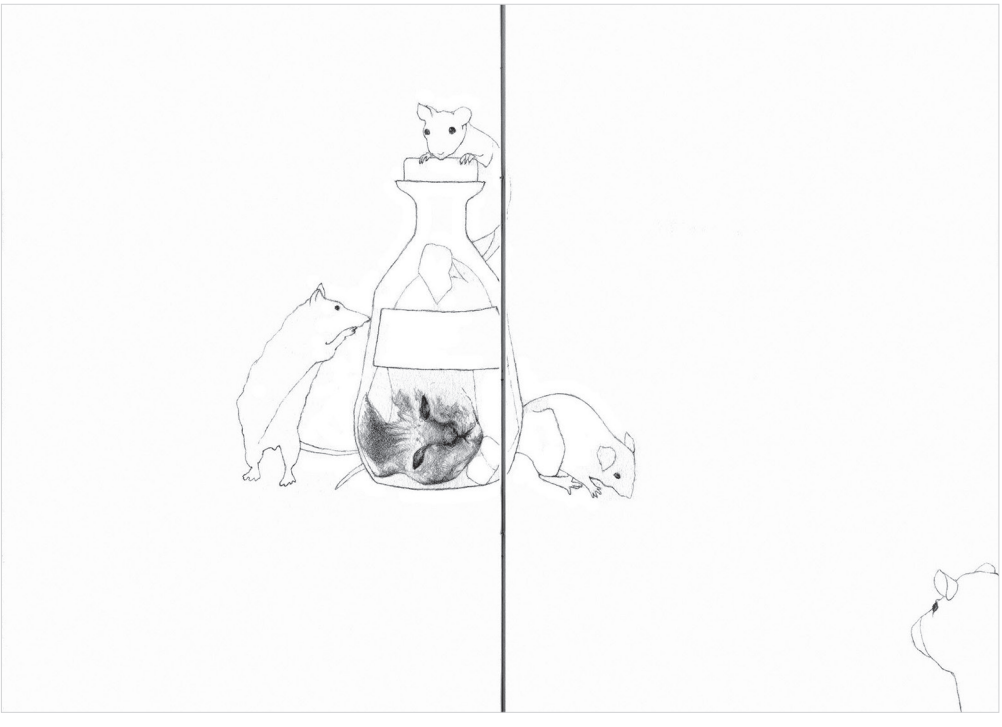

GRENDEL LAJOS

NÉHÁNY GONDOLAT… MÁRAI SÁNDOR *CSUTORA*, LENGYEL JÓZSEF *IGÉZŐ* ÉS KOSZTOLÁNYI DEZSŐ *ALFA* CÍMŰ MŰVÉRŐL

I.

Márai Sándoron nem fogott az idő, mintha nem is élt volna távol a hazájától több mint negyven évig. Pedig ugyancsak megmondta a véleményét nemcsak a kommunizmusról, hanem a Horthy-korszakról is. *Naplójának* az olvasása felnőtt (intellektuálisan is felnőtt) olvasót kíván. Olyan ez, mint a legfinomabb tokaji bor: drága, de megismételhetetlen.

Közvetlenül a rendszerváltás után két monográfia is megjelent róla: Szegedy-Maszák Mihályé és Rónay Lászlóé. Noha a legjelentősebb Márai-munkák között a *Napló*n kívül az *Egy polgár vallomásai*t, a *Föld, föld…*-et és a *Szindbád hazamegy*et nevezik meg, a *Csutorá*ról is figyelemre méltó megállapításokat tesznek. Szegedy-Maszák Mihály többek között ezt írja: „Utóbb mégis kénytelen volt eltávolítani Csutorát az otthonából, mert akadályozza a polgári háztartás gördülékeny működését." Vagyis győz a polgár a művész felett, és ez lelkiismeret-furdalást okoz az írónak, mert elsősorban művész. Vagy nem? A művész és a polgár harca végigkíséri a pálya első szakaszát. A második szempontra Rónay László hívja föl a figyelmet. „Csutora makacsul ragaszkodik élete legfőbb értelméhez, a szabadsághoz, melyet szüntelenül el akar venni tőle a törvényeket alkotó, szokások rabságába merevedett ember." De egy harmadik szempontot is felhozhatunk a kutya és gazdája viszonyára, függetlenül attól, hogy az előző kettő is érvényes. Ez nyolcvan évvel ezelőtt még rejtve maradt. Az ember magasabb rendű a kutyához képest, ergo, így vagy úgy, az embernek van igaza, mint magasabb rendű lénynek. A kutyán, mert nem engedelmes, túl kell adni. De rejtve marad egy másik üzenet is. A magasabb rendű, az ember, vereséget szenved, s a kutya győz. Pitiáner dolog, az ember vereséget szenved egy alacsonyabb rendű fajtól, hát istenem. Mondjuk, fogom a puskám, és lelövöm. Még csak meg sem büntetnek érte, hiszen a szenvedő fél csupán egy kutya volt. De akkor miért ez a lelkiismeret-furdalás, ami a gazdiból kitör a regény végén, abban a paradox gondolatban, hogy: „minden harapás ellenére Csutora sötét emléke mégis kedvesebb neki, mint a jóságos és szépséges

Jimmy King (az új kutya) erényei. Mert amíg halad az életben, botorkálva és tévedések árán, kezdi megtanulni, hogy általában nem a szépet, a jót és az erényt szeretjük – hanem mindazt, ami elnyomott, tökéletlen, ingerült és vicsorogva perelő, ami nem az erény és beleegyezés, hanem a hiba és a lázadás."

A *Csutora* Márai korai művei közé tartozik, még nem borítja el a Márai-stílus – üde és közvetlen, mondhatom úgy is, fesztelen, és a kor magasabb irodalmi ízlése és a divat között megfelelő egyensúlyt teremt. Még nyoma sincs a későbbi Márai-próza oly gyakori nehézkességének és modorosságainak. (Persze, bárcsak olyan szinten lenne modoros, mint *A gyetyák csonkig égnek* vagy a *Sértődöttek* egyik-másik fejezete. Mert Márai a modorosságban is elsőrangú.) Még egy el nem hanyagolható szempont kívánkozik ide, mely jól láthatóan megkülönbözteti más kutyaregényektől és -novelláktól, például Lengyel József *Igézőjétől* vagy Kosztolányi Dezső *Alfájától*. A *Csutora* kutya főhőse ugyanis már-már emberszabásúvá nő a szabadságért vívott küzdelemben. Vagy a szabadosságért? Szabadság vagy szabadosság? Még az írónak is nehéz eldöntenie, hogy most melyikkel van dolga. Mindenesetre a kutyaregény észrevétlenül vált át gyilkos küzdelembe, ahol is Csutora már-már emberré lesz.

Pedig jó darabig csak egy ún. pulikutya, akivel a gazdi meg akarja lepni a feleségét karácsonyra, ezért az állatkertből egy csemetét hoz, melyről azt hiszi, hogy tényleg pulikutya. (Persze az állatkerti gondozó is megéri a pénzét, de ez egy másik sztori.) A növekedése folyamán kiderül, hogy ha volt is a felmenői között pulikutya, Csutora sorsában ez egyáltalán nem számít. A pulikutyának és Csutorának semmi köze egymáshoz. Csutora „gonosz" kutya. Azért tettem a gonoszt idézőjelbe, mert a gazdihoz viszonyítva tényleg gonosz, de önmagában véve ártatlan, mondhatni, bűntelen. De ez sem pontos. A gazdi és a kutya tulajdonképpen nem értik egymást. Minél inkább ragaszkodik a gazdi a kutyatartás követelményeihez, annál idegenebb lesz számára Csutora. „Fantasztikus dög", mondja a gazdi látogatója, egy vidéki úr, egy napon, amikor elpanaszolják neki, hogy Csutora már három napja megszakítás nélkül ugat. „De ilyen kutyát még nem láttam", mondja a vidéki úr elképedve. Szóval valami alapjában véve nem stimmel, és a gazdi nem jön rá, hogy mi. Holott a kutya, így járja a szóbeszéd, az emberért még az életét is hajlandó feláldozni – a legvégső esetben. Tehát a gazdihoz viszonyítva tényleg gonosz. De most fordítsuk meg az esetet, és hozzuk le az Úristen magaslatából a gazdit… Tulajdonképpen egy kényúr a gazdi, és ebbe Csutora nem hajlandó belenyugodni. Az ő, Csutora szemével nézzük a valóságot. Mert Csutora szemével másmilyen a valóság. Valóság és valóság között különbség van. És erről fogalma sincs a gazdinak. Ő csak egy valóságot lát, a magáét. A kutya valósága szerinte nem fontos, mert a kutya alacsonyabb rendű lény, tehát fogalma sincs a „tulajdonképpeni" valóságról, ami az ember „kiváltsága". És helyben vagyunk. A gazdi egy felvilágosult kényúr, afféle Mária Terézia, aki nem bánt, csak nevel, és ha a nevelése fölmondja a szolgálatot, akkor az (ember)-kutya nem érdemli meg a törődést, börtönbe vele, vagy – hogy csak maradjunk a kutyánál – szépen túladunk rajta.

Mégsem ilyen egyszerű a történet, bár hellyel-közzel az ember leegyszerűsíti, mivel szinte kínálja magát az egyszerűsítésre. Van ennek a történetnek egy további értelmezése is. Csutora ugyanis nem jó kutya, legalábbis az ember szempontjából. A jó kutya Jimmy King. Csak hát unalmas, mert minden cselekedete kiszámítható. Ellenben Csutora kiszámíthatatlan, ahogy a szabadság is kiszámíthatatlan. A legtöbb ember félreértése, hogy a szabadságot összekeverik a szabadossággal. Holott a „poroszos" módszer, melyet Csutorának el kell viselnie, a legalkalmatlanabb a kutyák egy típusának a nevelésére. Márpedig a gazdi a poroszos módszert alkalmazza, ami tovább dühíti a kutyát. Itt most már nemcsak a más valóságról van szó, hanem a valóság és az ember viszonyáról. Egy idő után életre-halálra megy a játék. Tulajdonképpen a gazdi nyárspolgár, s a kényelemszeretetében harcra kel Csutorával, és ebben a harcban mindketten veszítenek. Erre akkor jön rá, amikor már nincsen Csutora, amikor Jimmy King van, a jól nevelhető, de végtelenül unalmas kutya.

A *Csutora* az allegória és a parabola közötti regény. Az allegóriának ellentmond, hogy többféle megoldás is kínálkozik a regény végére. A regényíró lezárja a kérdést, méghozzá úgy, hogy inkább nyugtalanságot kelt az olvasóban, mondhatni átviszi a nyugtalanságát az olvasóra, mivel az olvasó előtt is nyitva marad a kérdés, vajon milyen más módszerrel próbálkozhatott volna az író. És ez a módszer már távol áll az allegóriától. De valójában parabolának sem igazán nevezhető, hiányzik a paradoxon, ami igazi parabolát csinálhatna a történetből. Kutyatörténet? Jóval több annál, hiszen kutyatörténetből számtalan van, hogy a magyar irodalmat vegyük: Lengyel József *Igéző*jétől Déry Tibor *Niki* című kisregényéig. Talán nem tévedek túlságosan nagyot: Márai regénye – akarva-akaratlanul – az ember találkozását idézi a természettel. A természet pedig erősebb mindenféle emberi akaratnál. A természetben az erősebb győz. Az embernek van esze, egyébként gyönge figura. Ezért kell egy Csutora, hogy figyelmeztesse az embert: az ész csodálatos dolog, de korántsem minden. Ezért történik az, hogy a vereségen, mi tagadás, Csutora és a gazdi osztoznak.

II.

Az „igéző" a *Magyar Értelmező Kéziszótár* szerint elbűvölő hatású, de nem azonos hatású a varázslattal és a kuruzslással – sokkal áttételesebb és egy kicsit szimbolikus. Lengyel József *Igéző*je telitalálat, jobb, megfelelőbb szót nem is találhatunk a kisregényre. András megigézi az idegen kutyát, „elcsalja" a gazdájától, aki komisz ember és csaló.

András idegen az orosz (vagy ukrán?) faluban (magyar?), talán számkivetett (a legvalószínűbben az – a börtönviselt embereket Oroszországban még számkivetéssel is sújtják). Csőszként alkalmazzák. Kerüli az embereket, az egyetlen cimborája egy Miska nevű szénégető, akivel szívesen van együtt. Hamarosan megbarátkoznak, mert Miska szószátyár, de egyenes ember. Mígnem megismerkednek Jevszejjel, az erdőkerülővel. Jevszej goromba és fukar ember, a harmadik feleségét sem igazán szereti, de jómódban él, és Jevszej számára ez a fontos. Jevszejnek van egy öregecske kutyája, Najda, amelyik kölyköt vár. Jevszej úgy határoz, hogy megvárja,

amíg Najda megkölykezik, aztán lelövi, mert már úgysem tudja hasznát venni. Okos kutya, éppen hogy csak beszélni nem tud, mondja Jevszej. „Beszélni is tud" – mondja András, de Jevszej nem egészen érti a mögöttes tartalmat. Számára a kutya csak egy kutya, bármenynyire értelmes is. Megkölykezik, aztán lelövi. A kutya azonban mintha valóban érteni vélné a szavát. Dönt, és Andrást választja. Megszökik Jevszejtől, és Andrással él tovább. Jevszejt a hiúságában és a gőgjében sértette meg, ezért Najdának pusztulnia kell. Najda pusztulása után – el az emberektől – András kiköltözik az erdőbe egy kunyhóba. Megtudja, hogy Jevszejt leváltották, mert tojást lopott. Miska gyakran ellátogat hozzá. Beszélgetnek. „Csak a kutyákról nem beszéltek soha és a múltról."

Ennyi a történet – egyszerű és mégis nyugtalanító. Jevszej orosz (ukrán) név, feltehetőleg tehát Oroszországban játszódnak az események. De észak vagy dél? Kelet vagy nyugat? Tajga vagy Európa keleti fele? Nem tudjuk. Oroszország hatalmas birodalom, Kelet-Európától a Csendes-óceánig terjed, és mindenféle nép lakja, az orosztól kezdve a baskírokon át, teszem azt, a csukcsokig. András idegen, tehát nem orosz. Nem is oroszországi (vagyis szovjetunióbeli)? Nem derül ki. Mélyen titkolódzik, valószínűleg van valami a rovásán. De az is lehet, hogy ártatlanul ült. Nem kérdezi senki sem, hogy ki fia-borja, legjobb nem tudni semmiről. Ezt az orosz emberbe beleverték. Nem tudni semmiről, az a legjobb, mert az a legbiztonságosabb. Ez nem Nyugat-Európa. András félig-meddig elszólja magát a kutyával kapcsolatban. Azt mondja: „Nem emberi, mert akkor kegyetlenebb volna."

De van valami más is a hallgatásában, és, mi tagadás, a menekülésében. A szabadsághiány. András még mindig bűnhődik, jóllehet a száműzetés sokkal enyhébb módja a kiközösítésnek, mint a gulág vagy a börtöncella. Akár még szabadnak is érezheti magát az ember, ha nem jön egy Jevszej, aki a maga otromba módján figyelmezteti őt, hogy egy senki. „Hát te érted?" – szól pöffeszkedve Andráshoz Jevszej. „– Ne tegezzen engem! – Nem kiabált, de közelebb lépett Jevszejhez." Ebből, és az apró elszólásokból érthetővé válik, hogy András kényszerlakhelye csupán a falu. A sztálini tisztogatások után vagyunk? Ez sem tisztázódik igazán, de ez a sok tisztázatlanság, paradox módon, a kisregény előnyére válik. Lengyel József úgy szól a sztálinizmusról, hogy Sztálin neve el sem hangzik közben – sőt a sztálinizmus kifejezés sem. Mert Lengyel József nem a sztálini diktatúráról ír, hanem jóval elvontabban, a diktatúráról általában. Sőt! Még nagyobb paradoxon a történetben, hogy minél távolabb kerülünk a sztálinizmustól, annál jobban felragyog az igazi mondanivaló. Béládi Miklós szavait idézzük: „Nem a számonkérést vagy a vádemelést tartotta fontosnak – ez sem hiányzik írásaiból –, hanem az emberi felelősség messze hangzó intelmeit fogalmazta meg." A kutya szerepe itt válik fontossá, talán a leginkább fontossá a kisregényben.

Jevszej kutyája valóban megsejti, hogy miben sántikál a gazdája. Megsejti, mert ridegen bánik vele, míg Andrásban, bár ezúttal is ösztönösen, védelmet nyerhet. És a kutya választ – megint csak ösztönösen, mert nem ismeri a képmutatást, mert egyszerűen csak „állat". Ha ember volna, sokkal kegyetlenebb volna,

idézzük fel a tanulságot. A kutyatörténet fokozatosan vált át az ember és ember közötti küzdelem síkjára, ahol Jevszej végül is megöli a kutyát, mert Andráson akar bosszút állni. Két embertípus jelenik meg a kisregényben: András nem szereti a képmutatást, egyenes ember. Persze ő lesz a vesztes, mert az egyenes ember mindig vesztes. (Hogy ő is tisztában van-e ezzel, az bizonytalan.) Jevszej gőgös, ráadásul csaló. Annyira primitív ember, hogy mindjárt az első összeütközéskor leveti képmutató modorát. De ő is csak ideig-óráig lesz úgynevezett nyertes, mert tojáslopáson kapják – tehát ő is vesztes, csak egészen másképpen, mint András. András tulajdonképpen nyer, bár súlyos árat fizet ezért. Végül is a vesztes Jevszej, bár sosem volt erkölcsi érzéke, így tulajdonképpen a veszteség sem jut el a tudatáig. Legföljebb apró kellemetlenségnek fogja fel a tojáslopást.

Két ember, akin nem lehet változtatni, ahogy a jón, illetve a rosszon sem lehet változtatni.

Lengyel József persze nem fatalista, legalábbis én úgy gondolom, bár lehet, hogy a történet enyhe parabolisztikus ízt hagy maga után. Vagy nem? Ez is bizonytalan. Nincs az egész írásban semmi politikai íz, illetve jó mélyen rejtve van. És ez a csodálatos benne. Mert tulajdonképpen a kisregény az első mondatától az utolsóig a politikáról szól, de mennyire másképpen, mint, mondjuk, Déry *Niki*je és a többi politikailag elkötelezett, ellenzéki írásmű. Még Szolzsenyicin is, Az *Ivan Gyenyiszovics egy napjá*ban többet árul el a sztálini rendszer embertelenségeiről, mint a Lengyel József kisregénye. Igazi mestermű az *Igéző*, a legjobb tíz-tizenöt huszadik századi magyar prózai remekmű közé tartozik. Mondhatnám, az a baj, hogy a magyar irodalomban született, és nem, mondjuk a lengyelben, csehben, oroszban, mert nemhogy a szakma nem becsüli meg, ma már az íróról is mintha elfeledkeztek volna. Még az sem mentség, hogy Lengyel József, a kezdeti Kassák-követése után, nem tartozott sehová sem. A Szovjetunióba emigrált, 1938-ban a gulágra vitték, majd tíz év múlva, száműzöttként egy dél-oroszországi faluban telepedett le, s csak 1955-ben tért haza Magyarországra. Hatvanévesen másodszor is író lett, méghozzá kitűnő író. Hangsúlyozom: nem mentség ez sem, legföljebb a magyar sznobizmus bizonyítéka. Az a pechje, hogy tulajdonképpen nem tartozott semmilyen irodalmi társuláshoz vagy csoportosuláshoz sem. Ez a legfőbb „bűne". Nem tartozik sem a „jobbosokhoz", sem a „balosokhoz", mert politikailag magasan fölöttük áll. Nem „ideológus", ami, ezek szerint, súlyos hiba – legalábbis jelenleg. (Még a sokkal népszerűbb Déryről is elfeledkeztek manapság, a felejtés, úgy látszik, íratlan szabálya a magyar sznobizmusnak.)

Nos, leginkább a kutyát sajnáljuk, mert hűséges teremtmény, és mert nem érdemelte meg a sorsát. (Akárcsak András?) Najda és András között több párhuzam is felállítható – bizonyos értelemben mindketten szenvednek, és mindketten túl akarják élni a szenvedésüket. Az egyiknek sikerül, a másiknak nem. „Csak a kutyákról nem beszéltek soha és a múltról." Vagyis, tulajdonképpen, az erőszakról és a kiszolgáltatottságról.

III.

Alfa egy haragos kutya, egyáltalán nem hasonlít Najdához, a szelíd, de nem mindig engedelmes ebhez, és Csutorához

sem, mert az anarchista-lázadó viselkedés nem éppen a stílusa. Viszont hihetetlen dühbe tud gurulni egyetlen ember láttán. Wohl az illető, jegyző a parlamentben, szürke ember (amolyan ürge – Ottlik Géza szava), nem nyilvánít tehetséget semmi iránt, de tulajdonképpen ártatlan. Nem oszt és nem szoroz. Alfa dühe, végső soron, érthetetlen. De az ember nem kutya, így fogalma sincs róla, hogy a kutyát mi ingerli, mondhatni, a végsőkig. Mert a kutyák agya – bizonyos értelemben – másképpen gondolkodik, mint az ember agya. Vagy nem? Bizony isten, tudja a fene, hogy mi fészkelte be magát Alfa fejébe Wohl láttán. De van egy másik novellája is Kosztolányinak, a *Silus*. A római kor idején játszódó történetben Silust, aki rabszolga, és éppen elvesztette a feleségét, minek okán kétségbeesése nem ismer határt, minden ok nélkül megharapja egy kutya. „Mindezt már nem bírta el. Keservesen sírni kezdett." – fejezi be a novellát az író.

Mi az, hogy „mindezt"? Ha a „mindezt"-re választ kapunk, megfejtjük a novellát. De a „mindezt"-re nem kapunk választ, mint sok minden egyébre az életünkből – ugyanis nem létezik rá válasz, vagy megfordítva, olyan válasz van rá, amely sokféle, annyira sokféle, hogy az ember elveszik a keresésében. Kosztolányinak azok a legsikeresebb novellái, amelyek az irracionalitásba futnak ki, egyebek mellett a *Silus* és az *Alfa*. Bizonyos értelemben, megkockáztatnám a kijelentést, hogy a „realista" Kosztolányinak az útja az irracionálisba vezet, mint az ember útja a halálba. Hiszen, végső soron, a halál az ember számára fölfoghatatlan és abszurd. Az *Alfa*, bizonyos értelemben, egy „halálos csók"? Talán.

Mi az *Alfa* titka? Kosztolányi nem ad választ a legfontosabb kérdésre, hogy a kutya miért jön őrült dühbe, ha már a lépcsőházba belép Wohl. Hiszen még nem is látja! Talán a szaga miatt, amit az emberek nem éreznek, a kutya viszont érzi? Wohl nem való a házba – legalábbis a kutya szerint, mert, ellentétben Alfával, még csak „aranyserleget" sem kapott. A kutya lenézi Wohlt, mondhatni, arisztokratikusan viselkedik. De miért csak Wohlt nézi le? Szóval ez a megoldás is sántít. Wohl agglegény? Szegény, szerencsétlen „ürge"? Lehetséges, de azért mégsem olyan tehetségtelen, hisz a belváros közepén bérelt lakást. Szegény Wohl is töpreng. Lehetséges, hogy a jelleme olyan hibáját rója fel neki, amelyet még maga sem ismer? A legszörnyűbb, legiszonyúbb következtetése az, hogy „engem gyűlöl, személyesen. Nemcsak kifogása van ellenem, hanem tagadja egész lényemet." Ez már nemcsak megfontolandó, hanem ijesztő is. Gondoljunk csak Silusra! Ezek szerint bizonyos mértékig az ész parancsol, de adódnak esetek, amikor az intuíció erősebb az észnél.

De ne menjünk ilyen messzire, bár a kutya jellembeli kiválóságával csak a lakók jellembeli hitványsága mutat némi párhuzamot – tudniillik fokozatosan a kutya pártjára állnak, csupán kényelemből –, és egy napon a kutya jellemessége és a lakók jellemtelensége találkozik. Mind a kutya, mind a lakók gyűlölik Wohlt, Wohlnak, ha jót akar, el kell hagynia a házat. De nehogy azt higgyük, hogy a szerencsétlen Wohl ártatlan. Ha ezt hittük volna, a novella utolsó része meggyőzhet tévedésünkről. Wohl, a balfék ürge, nem tudja elviselni a megaláztatást, ráadásul egy kutyától. Végtelen sértettségében és alattomosságában egy nap visz-

szaoson a házba, és mérgezett hússal kínálja Alfát, amit az be is fal, és, istenuccse, megdöglik. Nem éppen shakespeare-i tragédia. A gonosz győz. De ki a gonosz? A kutya? Wohl? A lakók? Az egész rendszer? Külön-külön nem gonosz egyikük sem, de a szerencsétlen intuíció gonosszá teszi valamennyit.

Kosztolányi egzisztencialista író, még ha ez a szó, hogy egzisztencializmus, egy kicsit később is keletkezett. Kosztolányi, mint a nagy elmék egyike, megsejtette a folytatást. Már nem élt, mikor az egzisztencializmus az egész európai kultúrkörben elterjedt, Kafka berobbant a világirodalomba, Camus megírta legsikerültebb regényét, a *Közöny*t, a színházi világot pedig Sartre uralta. És persze a mi tájainkon kitört a bolsevizmus, és Kosztolányinak egy időre befellegzett. A hatvanas évek második felétől fokozatosan újra értékelni kezdték, de ez már az egzisztencializmus utáni korszak. És mégis? Talán olvassuk el a *Néró, a véres költő*t vagy a *Caligulá*t Kosztolányi és Camus feldolgozásában. Rengeteg hasonlóságot lelünk Kosztolányi és Camus között, pedig nem ismerték egymás műveit. A kor ugyanazt a komor többletet adta Kosztolányinak is, amit Camus-nek. Nem ők találták meg az egzisztencializmust, hanem az egzisztencializmus találta meg őket.

Kosztolányi is, Camus is a XIX. századi formában írt regényt és novellát. Legalábbis első ránézésre. Mert azért a párbeszédtechnikájuk egészen más, mint Jókaié vagy Mikszáthé, sokkal közelebb áll Fitzgeraldhoz és Hemingwayhez, függetlenül attól, hogy ismerték vagy nem ismerték őket. Az elhallgatás okán. A huszadik század első fele a regényműfajban számtalan kísérletezést hozott, a belső monológtól egészen az esszéregényig. De nem temette el a hagyományos regényt sem, gondoljunk csak Camus-re és a századközép amerikai „realistáira" is. Hogy Kosztolányi ennek ellenére is modern (sőt számos vonatkozásban túlélte a formai kísérletezést), elsősorban szemléleti okai vannak, nevezetesen, az egzisztencializmus felfutásáé. A gyakorlatban az egzisztencializmus halottnak tűnő filozófia, de az irodalomban olyan kérdéseket vet föl, amelyek az ókor óta izgatják az emberiség fantáziáját.

Az *Alfa* jellemző esete a megnyugtató megoldások hiányának. A sértett emberben végül is elszabadulnak az indulatok, s egyszerre csak állattá válik. Hogy is mondja Teilhard de Chardin: az ember csak egy fokkal több az állati formák sorozatánál. Az örökös ugatásra a gyilkosság a megfelelő válasz. Vagy nem?

NOVÁK ANIKÓ

KUTYA-STÚDIUMOK

TOLNAI OTTÓ, A DOG MÉDIUMA

Tolnai Ottó különféle stúdiumai között – egyáltalán nem meglepő módon – kutyákkal kapcsolatosakat is találunk. A *Taj Mahal* című novella narrátora például sok időt tölt a kóbor kutyák színes kis falkáinak tanulmányozásával, mivel véleménye szerint civilizációnkat egyre inkább e kóbor állatok határozzák meg. *A leányregények könyvtára* című elbeszélésből pedig az is kiderül, hogy az e regénytípusba sorolt alkotások hihetetlen szép ebeket tartalmaznak. A Tolnai-szövegekben számtalan kutyával találkozhatunk: Barnabás gyönyörű farkaskutyájának a górában fehér tyúkjai körében, a Szűz Mária- és a Tito-kép alatt olvassa a Tolnai Világlexikona „csipke" címszavát; a féltékeny vizsla megskalpolja az abszolút puha macskát, Hamukát, amely azon a napon jelent meg a család életében, mikor fekete dogjuk elpusztult; a kakassal viaskodó vérengző nyuszi sorsát is egy másik véreb pecsételi meg; az én-elbeszélőt pedig gyakorta kísérik el sétáin kutyái, melyek katalógusa, felosztása is olvasható a *Költő disznózsírból* lapjain. „Kutyáink egyik felét magunk választottuk. A boxer a tyúkokat nézve a drótkerítésnél állandóan nyáladzott; dán dogunk elment a gyerekek után, és elütötte egy autó; a magyar vizsla túl érzékeny volt, csak ment a szag után, s aztán nem tudott visszajönni, sokáig kerestük… A kutyák másik felét pedig kapja, örökli az ember. Így kaptuk egy keramikus nőtől a német vizslát. […] És akkor elhatároztam, nagy, ilyen jellegű, kutyás tapasztalatunk birtokában, Palicsra költözve majd én választok. Először is nem lesz fajkutya. Keverék kell, hogy legyen. Kicsi. Valamint fekete. Mint egy mamuszos nénike, üldögéljen csöndesen a ház előtt. Nusi ilyen. Ha kérdezik, milyen fajta, azt mondom, homoki fekete. Igaz, fia, Godot megzavarta a képet, vad harcos koma lett belőle…"[1] Mindegyik kutya egy külön történet, de

[1] Tolnai Ottó: *Költő disznózsírból. Egy rádióinterjú regénye*. Pozsony, 2004, Kalligram. 329–330.

a *Gogol halála* tanúsága szerint a szerző ezeket se tudta kikerekíteni. Figyelmesen olvasva a Tolnai-szövegeket mégis kirajzolódnak e szeretett állatok legfontosabb jellemvonásai, az olvasó egyre többet tud meg Nusikáról, a család lelki életének finom alkatrészéről, a pesti színházi kutyaként emlegetett Godot-ról, Pitykéről, az érzékeny lelkű vizsláról. Jelen írás mégis azt a bizonyos fekete dogot állítja középpontba, mely meghatározó szereplője a *Virág utca 3*-nak, de másutt is gyakran feltűnik. A fekete dog pedig alkalmat kínál annak a fehér dognak a vizsgálatához, mely Bojan Bem képeiről került a Tolnai-szöveguniverzumba s a már említett *Virág utca 3* és a *Versek könyve* borítójára. A dogot választottam tehát én is, ahogyan a *Sziverinek szentelt fekete füzet* című esszé dogszakértő szerzője is, aki így vall: „a kutyák közül éppen a doghoz vonzódtam, a dog médiuma lettem, végül is a dogot választottam".[2]

A dog egyik különlegessége számomra, hogy bár hatalmas izomkolosszus, ereje megkérdőjelezhetetlen, arisztokratikus jelenség, mégis kissé esetlen, s a félelem helyett bennem inkább pozitív érzéseket vált ki, előbb ragasztanám rá a tündéri jelzőt, mint a vérszomjast. Ez az ellentmondásosság Tolnai szövegeiben is tetten érhető, a dog folyamatosan áttűnések, átlényegülések játékában mutatkozik meg. E metamorfózisok közül szeretnék néhányat felvillantani.

Tolnai Ottó 1977 januárjában találkozott először Bojan Bem fehér kutyájával Belgrádban, s azonnal megérintette a festmény. E találkozásról ad számot *A Belgrádi Kör üdvözlése* című esszé: „Ahogy beléptünk a tárlatra, *A fehér kutya* című kép előtt találtuk magunkat. Csíkozott zöld teniszpályán (zöld gumin, avagy tiszta klorofillon) fehér dog ül méltóságteljesen, akár ama kárpitok mitikus egyszarvúja. Ezt a képet meg kell vennem, mondtam. Azelőtt sosem mondtam ilyesmit, nem is mondhattam, hiszen sosem is volt annyi pénzem, hogy képeket vásárolhassak."[3] Már az első pillanatban megkezdődik a fehér dog átlényegülése, mitizálódása, mely a szövegekben tovább folytatódik, valamint e néhány sor is jelzi, hogy Tolnai számára mennyire fontosak a színek, a festmény erős hatása egyrészt a tiszta zöld és

[2] Tolnai Ottó: *Sziverinek szentelt fekete füzet*. In Tolnai Ottó: *Feljegyzések a vég tónusához. Esszék*. Újvidék, 2007, Forum Könyvkiadó. 79.

[3] Tolnai Ottó: *A Belgrádi Kör üdvözlése*. Uo. 131.

a fehér találkozásából fakad. A kép megpillantása és megvásárlása után tíz évvel született írás, a *Levél Bojan Bemnek Párizsba* tematizálja is e színek ellentmondásossága okozta feszültséget, s annak izgalmasságát: „Noha három-négyszer is írtam már a képről, csak most kezd tudatosodni a vele való viszonyom, csak most látom, hogy engem elsősorban a zöld és a fehér ellentéte foglalkoztatott. Évekig tanulmányoztam a szent zöldet, a fehér anyagot (liszt, gipsz, aszpirin). Valójában tán el sem jutottam a festészet problémájáig. Sosem is volt festészeti kérdés számomra e kép. A kép fehér lénye nyűgözött le, hipnotizált meg. E fehér lény mibenlétét kutattam."[4] E fehér lény több helyütt krétalényként, gipszlényként szerepel, s legfontosabb tulajdonsága éppen fehérsége, a különböző átlényegülések alapját is ez biztosítja. A már említett *Sziverinek szentelt fekete füzet*ben is azt látjuk, hogy az állat lehetetlen, angyali fehérsége, tisztasága nyűgözi le leginkább az esszéírót: „Bem fehér lénye (amely tisztaságának azokból az atomjaiból készült, amelyekről Valéry beszélt: […] [Ezek az apróságok, amelyek a szépség hordozói, valójában az atom tisztaságai – teljesen kivesztek az irodalom látószögéből]) éppen ennek a fenevadnak – a társadalom állatának, az Apokalipszis fenevadjának ellenpontja."[5] A tisztaság szimbólumaként megjelenő szűzi gipszlény, mely a Balkán minden tisztátalanságának ellentéte, kimondatlanul is mintha a tiszta költészet jelképévé válna. A színek kapcsán csak külön érdekesség az a *Virág utca 3*-ban kommentált újsághír, miszerint Bojan Bem fekete kutyájáért kapott díjat, holott az én-elbeszélő nem tud arról, hogy a művész valaha is festett volna fekete kutyát. A másik véglet a fehér dog létének tagadása, mely Sziverihez kapcsolódik. A már említett vele kapcsolatos esszében a költő, aki nem kedvelte a kutyákat, a fehér dog létét is kétségbe vonja. A mellett a mendemonda mellett, hogy a dog elpusztulása előtt felfalja gazdáját, azt is állítja, hogy fehér dog nem létezik, ezért se nézte sosem jó szemmel Bojan Bem képét, „a fehér – a henteskutyából angyallá szellemülő dogot".[6] Dogszakértőnk persze a Bemnek írott már említett levélben foglalkozik a dogfajtákkal és színükkel, s hangsúlyozza, hogy

[4] Tolnai Ottó: *Levél Bojan Bemnek Párizsba*. Híd, 1988/2. 147–148.
[5] Tolnai Ottó: *A Belgrádi Kör üdvözlése*. 133.
[6] Tolnai Ottó: *Sziverinek szentelt fekete füzet*.

az argentin dog színe fehér, s ezt az angyali lényt saját rendszertanában valahol a hattyú és az unikornis között, az abszolút jó, az abszolút tisztaság megtestesüléseként láttatja, viszont a tibeti dog esetében nem talált semmilyen fogódzót.

Sziveri mellett az én-elbeszélő több barátját is foglalkoztatja a kép a Tolnai-szövegek tanúsága szerint. A többször említett levélben a szerző-én egyik barátja mesél a képpel kapcsolatos élményéről, amely néhány évvel korábban, amikor a költőéknél szállt meg Újvidéken, nem hagyta őt aludni: „Egy fehér kutya ül azon a zöld képen, és a lábát benyújtja, behelyezi valami kivonalazott pályára. Megsért valami határt. De úgy sérti meg, hogy az elviselhetetlen. Egyszerűen elfoglalja, bekebelezi, megszállja azt a játéktért, teniszpályát. Azóta sem tudok szabadulni annak a képnek az emlékétől, fejezte be barátom."[7] A szerzőt, elmondása szerint, nagyon meglepte e vallomás, elsősorban az, hogy e kép ilyen hatást képes kiváltani, másrészt viszont az értelmezés döbbentette meg, hiszen ő egészen másképp interpretálja, ő nem érzi azt az elviselhetetlen, agresszív határ- és szabálysértést, inkább az abszolút egyensúly megteremtődésének feltételeként határozza meg az angyali lény behatolását a szent terrénumra. Sőt Pilinszky nyomán olyan képnek nevezi az ominózus festményt, mely egy halálraítéltet sem zavarna a siralomházban. Ugyanerre az esetre utal Tolnai *A Belgrádi Kör üdvözlése* című esszéjében is, miközben arról is beszámol, hogy mind több festő barátja tekinti fontosnak Bemet és az ő fehér dogját.

Természetesen olyan barátokról is hírt ad a szerző, akiket sikerült megfertőznie Bojan Bem festészetével, például Nagy József is a Bem-képek gyűjtőjévé vált, s a *Polgár baba és a függőleges fakír* című írásban egy palicsfürdői Bem-tárlat vágya is megfogalmazódik azzal a céllal, hogy beépítsék „szennyes világunkba ezt a tisztaságot, ezt a pozitív utópikus anyagot, amely úgy sugároz, mint a rádium."[8]

A fehér dog angyallá, mitikus egyszarvúvá, szűzi szent lénnyé, abszolút tisztasággá, abszolút jóvá való átlényegülése mellett nem szabad megfeledkeznünk a fekete dogról sem, amely ugyancsak izgalmas áttűnések szubjektuma. Különleges angyali

[7] Tolnai Ottó: *Levél Bojan Bemnek Párizsba*.

[8] Tolnai Ottó: *Polgár Baba és a függőleges fakír*. In Tolnai Ottó: *A pompeji szerelmesek. Fejezetek az Infaustusból*. Pécs, 2008, Alexandra Kiadó. 33.

átváltozás tanúi lehetünk a *Gyökérrágó* című kötetben: a fekete dán dog széles biliárdposztóval bélelt bőrövét, miután az állatot elütötték, a fehér gida nyakára kötötték kötél helyett.[9]

Bár nem a fekete dog a szereplője, de ugyancsak angyali átváltozás játszódik le a *Vörös és fekete* című novellában. Az iszonyú vak harci kutya csókjában, mely az állati ragaszkodás maximumának megnyilvánulása, benne van minden, „ami a galambokban majd angyalivá, egyértelműen angyalivá lesz, benne a fehér rezgőnyakú minden gyönyörűsége, benne az, ahogyan gyengéden kényeskedő rezgés közben annyira hátracsavarják nyakukat, hogy fokozhatatlan gyönyörűségükben, önnön hátukra zuhannak."[10]

Visszatérve a fekete és fehér doghoz, a *Film* című írást szeretném még kiemelni a *Virág utca 3*-ból. Egy vágyott film alapjául szolgáló filmnovelláról, filmesszéről, vagy film-prózaversről van szó a szerző műfaji besorolása szerint. A FEKETE-FEHÉR című kisfilm felvázolt „forgatókönyvének" és az egész alkotásnak a keretét Bojan Bem mitikussá növesztett képe adja, ahogyan az egész Tolnai-opus hátterében is folyamatosan ott munkál a képzőművészet, dominánsan meghatározva a szerző észlelését. Nem csupán a kép, de annak elhelyezkedése is fontossá válik, ugyanis a „forgatókönyvíró" kiemeli Bojan Bem feleségének megállapítását, amely szerint a fehér kutyát ábrázoló festmény már-már abszolút jól elhelyezett alkotás, a festőnő csak Velencében látott ilyen ideálisan elhelyezett képet. A zöld alapon ülő fehér dog hátterét a vörös fal adja.

A lineáris, konkrét cselekménnyel nem rendelkező filmetűd első része az alkotót, Bojan Bemet helyezi a középpontba, s a festő palicsi látogatásának egyik fontos mozzanatát emeli ki, amikor Bem felfedezte az udvarban a diófáról lógó kék zsinórt, mely egykor teregetésre szolgált. Tolnai e kék zsinórt igazi bemi motívumnak, világunk mérőónjának nevezi, holott az ő szöveguniverzumában is kitüntetett helyet töltenek be a különféle mérőónok, kapaszkodók, fogódzók, jégzsinórok. A bemi motívum tehát teljes egészében Tolnai-motívum is. A kék zsinór Bem festészetének jellegzetes vonalaiba csap át a folytatásban, s a csíkozás kérdése kerül előtérbe.

[9] Vö. Tolnai Ottó: *Angyali átváltozás*. In Tolnai Ottó: *Gyökérrágó*. Újvidék, 1986, Forum Könyvkiadó. 69.
[10] Tolnai Ottó: *Vörös és fekete*. In Tolnai Ottó: *A pompeji szerelmesek*. 400.

A film-szöveg ritmusát a címben is meghatározott ellentétek adják meg.

A második részben Tolnait látjuk kék pulóverében Bemről szóló tanulmányából felolvasva. Miközben az író a fehérségről, az ártatlanságról és a pasztellről értekezik, kislánya a szőnyegen Torday Aliz *Hölgy egyszarvúval* című könyvét lapozgatja. A fehér dog (melynek létezését e filmetűdben is megkérdőjelezik) helyét a képen hirtelen egy egyszarvú veszi át, melynek létezése ugyancsak lehetetlen, ahogyan a pónilóba rajzolt orrszarvúé is. Ezek az áttűnések az angyallá változás előszobái, hiszen az epizód végén a henteskutyából angyal lesz.

A negyedik részben szembekerül egymással a valóság és a művészet, a hús-vér fekete dog, As, valamint Bojan Bem fehér dogja a falon, s a vendégek szoborrá válva, megszeppenve figyelik e jelenséget: „Mintha nem akarnának tudomást venni a fekete kutyáról, mintha nem tetszene nekik, vagy legalábbis nagyon meglepné őket a művészet és a valóság effajta (dilettáns?) mixelése. Hova kerültünk, miféle borzalmas experimentum alanyaivá (fehér egereivé) lettünk, néznek össze megrökönyödve. De már a kép üvegén is ott a fekete dog tükröződő alakja. Akárha játszana a két állat, azt, hogy: fekete-fehér."[11]

A továbbiakban több mindent megtudunk Asról, majd a tenisz kerül középpontba, de a kutyák művészettörténetben betöltött helye is tematizálódik. Mindezeket átugorva az utolsó jelenetet szeretném kiemelni, mely mintegy szerves folytatása a negyedik rész fekete-fehér játékának.

A zárókép monumentális, a fekete kutya farkából spriccel a vér, az egész szoba csurom vér, s a fehér dogon is vérpettyek, vérfoltok jelennek meg, s végül a fekete dog már nem csupán tükröződik a fehér kutyát ábrázoló képen, hanem fel is ugrik a festményre: „A fekete kutya – nagy csörrenés, még több vér – beleugrik a fehér kutyát ábrázoló képbe."[12] A fekete kutya fehérré, vagy a fehér feketévé válik? A képre fröccsent vértől nem látszik, de az biztos, hogy az olvasó-néző a fekete dog végső átlényegülésének, mártírhalálra emlékeztető megtisztulásának tanújává válik, s a felvillantott metamorfózisok mind e képben tetőznek.

[11] Tolnai Ottó: *Film*. In Tolnai Ottó: *Virág utca 3*. Újvidék, 1983, Forum Könyvkiadó. 146.
[12] Uo. 151.

OLIMPIAD SZOLOMONOVICS JOFFE

TITKOSÍRÁS A *KUTYASZÍV*BEN

Képzeljük azt, hogy írók vagyunk, 1925 márciusában, Moszkvában élünk, és Sztálin számára kell egy szatirikus családnevet kigondolnunk. Egyikünk a *Csugunkin* családnevet javasolta, ami a nem nemesacélból, hanem a piszkos, durva vasból készült fazekat jelenti.

Ezzel mindannyian elégedettek voltunk, de a társaságunkban felbukkant egy, még kezdő Bulgakov-kutató és -barát, aki közölte, hogy Mihail Afanaszjevics mostanság írta meg a *Kutyaszív* című szatíráját, amelynek Sztálin a főszereplője. És Csugunkinnak nevezi benne.

A társaságunkban nemcsak a kutató ismerte Bulgakov szatíráját, hanem kéziratban már néhány szenvedélyes olvasó is olvasta. Ők egyhangúan úgy nyilatkoztak, hogy Sztálin Bulgakovnál a *Kutyaszív*ben nem is érzékelhető, és hogy Csugunkin nem más, mint egy kocsmai balalajkajátékos művészi ábrázolása, akinek, miután meghalt, Preobrazsenszkij professzor néhány szervét arra használta fel, hogy átültesse Gömböc kutyába.

A Bulgakov-kutató kissé feldühödött, és kijelentette, hogy a *Kutyaszív* nemcsak Sztálint rejti ilyen nyilvánvaló formában a beszélő Csugunkin családnév segítségével, hanem más neves közéleti személyiségeket is a teljesen egyértelmű kereszt- és családneveik révén. Zina Bunyina, a szobalány nem más, mint Grigorij Jefszejevics Zinovjev, a Politikai Bizottság tagja, a Komintern és a Petroszovjet elnöke: vagyis Zina Zinovjevvel egyenlő. A „Bunyina" családnév úgy kerül a képbe, hogy a „Zinovjev" álnév, Grigorij Jevszejevics igazi családneve ugyanis az Apfelbaum. Az Apfelbaum pedig, mint az közismert, németül almafát jelent, Bunyinnak pedig van egy híres elbeszélése, az *Antonovka-alma*, és innen jön Zinovjev-Bunyina számára a családnév.

A szenvedélyes olvasók nem is hagyták, hogy a Bulgakov-kutató befejezze a mondandóját: szemére vetették, hogy túl nagy a fantáziája, és figyelmeztették, hogy Zina lány, Zinovjev viszont férfi, ráadásul Zina a híres-neves sebészprofesszor, Preobrazsenszkij szobalánya és ápolónővére, nem pedig a Politikai Bizottság tagja, stb. stb.

A Bulgakov-kutató rossz néven vette ezt a kritikát, és közölte, hogy ő maga hogyan jött rá, Bulgakov pedig hogyan erősítette meg benne, hogy Preobrazsenszkij Leninnel egyenlő, aki Oroszországot a monarchiából isten tudja, mivé változtatta; az asszisztense, Bormental doktor pedig Lev Davidovics Trockij-Bronsteinnel, a Politikai Bizottság tagjával, a Forradalmi Tanács elnökével, az októberi fordulat megszervezőjével azonos. A ravasz, bosszúvágyó, aljas és talpnyaló kutya, Gömböc pedig szintén Sztálin, ugyanúgy, ahogy Csugunkin is ő, csak más megtestesülésében és egy másik korszakában; és hogy Poligraf Poligrafovics Gömbös, Preobrazsenszkij kísérleti műtéte eredménye szintén Sztá-

lin, az ő harmadik megtestesülése, az, akit a KB főtitkárává választottak (a titkárok sokat írnak, a „poligraf" szó pedig görögül azt jelenti, hogy „sokat írni").

A Bulgakov-kutatót már nem lehetett leállítani. Kijelentette, hogy Bulgakov minden egyes alkotásában olyan titkosírásos módszerrel ír, amellyel saját kora szatirikus képét hozza létre. A kutató számos filológiai és történelmi részlettel bizonyította, hogy Preobrazsenszkij szakácsnője, Darja a Cseka első híres vezetőjével, Dzerzsinszkijjel egyenlő (azért ezt a nevet választotta neki, mert a Darja névben és a Dzerzsinszkij családnévben is ott a „d" és az „r", mint az orosz draty, szdiraty, azaz megnyúz, lenyúz szavakban), hogy a lakóbizottság elnöke, Svonder nem más, mint Lev Boriszovics Kamenyev-Rosenfeld, a Politikai Bizottság tagja, a Moszszovjet elnöke, a Népbiztosok Tanácsában Lenin helyettese, hogy a bagoly, akit előszeretettel piszkált a ravasz, aljas, talpnyaló Gömböc, a bagolyképű Nagyezsda Konsztantyinovna Krupszkajával egyenlő, akit Sztálin elvtárs úgy szeretett becsmérelni…

De igyekezzünk elhatárolódni ettől az 1925-ös képzeletbeli játéktól. Idézzük fel, hogy mit tudunk a *Kutyaszív*ről. Bulgakov a *Kutyaszív*et 1925 januárjában kezdte írni, február 14-én pedig már készen volt egy olyasfajta variáns, amit Ny. Sz. Angarszkijnak, a forradalom előtti idők Lenin-párti emberének olvasott fel, aki annak a Nyedra című almanachnak volt a szerkesztője, amelyben Bulgakov a *Végzetes tojások*at publikálta. (A *Végzetes tojások* szüzséje nagyon hasonlít a *Kutyaszív* szüzséjére, vannak áthallások is: a *Végzetes tojások*ban Perszikov feltalálta a vörös sugarat, amit a *Kutyaszív*ben olyan büntetésként fognak emlegetni, ami Preobrazsenszkijt fogja utolérni; Preobrazsenszkij egy perzsaszőnyeges lakásban lakik: az orosz perszikov és a perszidszkij, azaz perzsa szó egy tőről fakad.)

1925 márciusában a *Kutyaszív* az almanachhoz került. A kísérlet, hogy az almanachot keresztülvigyék a cenzúrán, nem járt sikerrel. Sőt mi több, 1926 nyarán Bulgakovhoz a GPU házkutatást végző ügynökei is megérkeztek: a *Kutyaszív* kéziratát elkobozták tőle, amit csak néhány év múlva, nagy nehézségek árán, Gorkij közreműködésének köszönhetően tudott visszaszerezni. Magát Bulgakovot pedig a házkutatás után átvitték a Lubjankára, és kihallgatták.

A *Kutyaszív* egy, Angarszkijnak átadott példányát Angarszkij megőrizte az archívumában, a kellemetlen kérdések felmerülése esetére ezzel az egyértelmű felirattal: „ez a mű sem a koncepciója, sem a művészi megvalósítása tekintetében nem képvisel nagy értéket".

1926-ban a Moszkvai Művész Színházban (a későbbiekben a színház nevét MHAT-nak rövidítem – *a fordító megjegyzése*), ahol már próbálták azt a darabot, amely a *Turbinék végnapjai* címet kapta, Bulgakovnak felajánlották a *Kutyaszív* színrevitelét, de a cenzúra itt is közbelépett.

Sok év telt el. 1968-ban ezt a művet Nyugaton kétszer is megjelentették oroszul. Ezt követően érkezett Párizsba Bulgakov özvegye, Jelena Szergejevna, hogy meglátogassa Bulgakov rokonait. Az özvegy magával vitte a kézirat szerkesztett változatát, amelyet az YMCA-Press 1969-ben közölt. Ez a kiadás számít kanonikusnak. A Szovjetunióban 1987-ig a *Kutyaszív*et soha nem adták ki. A mű tartalmát a következőképp lehet összefoglalni: a sebészprofesszor Preobrazsenszkij, aki

azzal foglalkozik, hogy majmok petefészkét ülteti át a pácienseibe, hogy azok megfiatalodjanak, elhatározza, hogy egy huszonöt éves fiatalember ivarmirigyeit és hipofízisét egy kétéves kutyába ülteti át, azért, hogy „tisztázza a hipofízis akklimatizálódásának kérdését, és a továbbiakban ennek hatását az emberi szervezet megfiatalítására". (Itt és a későbbiekben a kisregényből származó idézeteket Hetényi Zsuzsa fordításában közlöm – *a fordító megjegyzése*.) A fiatalítás nem jön össze, hanem egy olyan új ember jön létre, aki a kutya legrosszabb tulajdonságait őrzi magán, illetve azét az emberét, akinek a szerveit beleültették. Az új lény a professzor lakásában lakik, és pimaszságával, neveletlenségével, alkoholizmusával, tolvajlásával, a huligánokra jellemző agresszivitásával elviselhetetlenné teszi a professzor életét. Egy verekedés során a professzor asszisztense mintha megölné a laboratóriumi egyedet. A professzort is gyilkossággal vádolják, de váratlanul felmutatja a kutyát annak eltűnő félben lévő emberi jellemzőivel.

Ebben az ismertetésben két furcsa dolog van. Az első: az ember megfiatalítása kérdéskörének tisztázásához miért egy fiatal, kétéves kutyát kellett elővenni, és miért őbelé kellett átültetni egy fiatal, huszonöt éves ember szerveit? A második: tisztázatlan marad, hogy megölik-e a kutya-embert. Egyébként nem csak ez a két furcsaság van a *Kutyaszív*ben. A fent említett Bulgakov-kutató is úgy nyilatkozott, hogy a beszélő nevek viselőinek kölcsönös kapcsolata – az allúziók síkján – Lenin és Sztálin 1917-től, sőt, lehet, hogy korábbról datálható viszonyára utal.

Lenin-Preobrazsenszkij kezdetben közeledett Sztálin-Gömböchöz, abban a reményben, hogy megfiatalíthatja, megújíthatja azon emberek körét, akikre támaszkodott. A régi harcostársak vagy aktívan ellene voltak (Kamenyev-Svonder), vagy az ingadozókhoz húztak, vagy nem voltak elég jelentős személyiségek (Zinovjev-Zina, Dzerzsinszkij-Darja). Azonban ügyesen manőverezve Sztálin-Gömböc-Csugunkin-Gömbös kezdett Kamenyev-Svonderhez, Zinovjev-Zinához, Dzerzsinszkij-Darjához közeledni, aminek eredményeképp Lenin segítségül kellett hogy hívja az egykori vetélytársát, Trockij-Bormentalt. Együttesen sikerült ideiglenes győzelmet aratniuk Sztálinon-Gömbösön. Feltételezhető, hogy a *Kutyaszív* végén, amely 1925 januárja és márciusa között keletkezett, Preobrazsenszkij-Lenin utolsó, aktív hónapjairól van szó, egészen 1923. március 10-éig, amikorra Gömböc-Sztálin már elég biztosan megvetette a lábát Preobrazsenszkij-Lenin Precsisztyenkán található, kremlbéli lakosztályában.

De a *Kutyaszív* szövegében más furcsaságok is vannak annak a korszaknak a politikai eseményeivel való egyezések mellett, amikor az értelmiségi Bulgakov sokkal inkább az egyetemi képzésben részesült emberek oldalán állhatott, azaz Preobrazsenszkij-Lenin és Bormental-Trockij oldalán, mintsem a bűnöző Gömböc-Csugunkin-Gömbös-Sztálin oldalán.

Így például furcsa, hogy Gömböc kutya, mielőtt megismerkedik Preobrazsenszkij professzorral, az *Aidá*ért rajongott, és már találkozott egy bizonyos vén banyával, aki a mezőn, a holdfénynél, a „kedves *Aidá*t" énekli. Úgy látszik, hogy ez a vén banya és Preobrazsenszkij egy és ugyanazon ember, Lenin. Az ária lehetséges, hogy Lenin és Inessa Armand románcára utal (Inessa Armand kereszt- és családnevének első és utolsó

betűje az *Aida* szót teszi ki.) Így Gömböc Preobrazsenszkijjel való korábbi ismeretsége tökéletesen beleillik Sztálin Leninnel kötött, régről eredeztethető ismeretségébe, amely jóval korábbi annál, hogy Lenin úgy döntött: 1921-ben közel engedi magához Sztálint.

A másik furcsaságot a kis gépírólány, Vasznyecova jelenti, aki először Gömböc előtt jelenik meg, miközben a kutya a legapróbb részletekig mindent tud Vasznyecova pártelnök-szeretőjéről. Emellett a gépírónő megpróbálja magához édesgetni Gömböcöt. Később viszont, azután, hogy Gömböc Gömbössé változik, ugyanezzel a szeretővel, ugyanezzel a gépírónővel jelenik meg. Ebből az következik, hogy Gömböc-Sztálin ugyanaz, mint Gömbös-Sztálin, aki a gépírólányt régről ismeri, és hogy a szerető-pártelnök szintén Sztálin.

A gépírónő Vasznyecova nem más, mint a MHAT gépírónője, Olga Szergejevna Boksanszkaja (született Nürenberg), Nyemirovics-Dancsenko titkára, Jelena Szergejevna Nürenberg-Silovszkaja-Bulgakovának, azaz Bulgakov harmadik feleségének a nővére. Ő az a Toropeckaja is a *Színházi regény*ből (akinek az orosz *toropityszja*, siet szóból ered a neve, vagyis olyan ember, aki mindent gyorsan csinál), akitől annyira tartott Ivan Vasziljevics (Sztanyiszlavszkij). Rigában született 1891-ben, egy adófelügyelő, színházkedvelő ember családjában. 1909-ben a család Pétervárra költözött, 1916-ban O. Sz. áttette a székhelyét Moszkvába. 1919 augusztusában kezdett el a MHAT-ban gépírónőként dolgozni. 1921-ben ment férjhez a cári hadsereg egykori tisztjéhez, aki a Vörös Hadseregben szolgált. A házasság hamar tönkrement, és Boksanszkij, úgy látszik, ismerte Lenint és Sztálint.

Maga O. Sz. Boksanszkaja nyilván a MHAT-ban találkozott Sztálinnal, akkor, amikor annak már Nagyezsda Allilujeva volt a felesége, így a szeretője lett.

Amikor Bulgakov 1921 szeptemberében Moszkvába érkezett, sok hasznos ismeretségre tett szert – köztük Boksanszkajával is megismerkedett, akinek a Sztálinnal való románca kihunyóban volt, vagy már véget is ért. Sztálin, miután szakított Boksanszkajával, a baráti kapcsolatuknak nem vetett véget, mert Boksanszkaja okos és gyönyörű nő volt. A húgával, Jelena Szergejevna Nürenberggel lakott együtt. Bulgakov maga is a szeretője lett Boksanszkajának (akkorra már Tatjana Lappa volt a felesége), és rajta keresztül ismerkedett meg Sztálinnal. Boksanszkajánál ismerte meg a jövendőbeli, harmadik, egyben utolsó feleségét is, Je. Sz. Nürenberget, aki a Bulgakovval kötött házassága előtt Silovszkaja volt.

Boksanszkaja egyengette Bulgakov írói karrierjét. Feltételezhető, hogy ő segítette Bulgakovot hozzá a *Fehér gárda* folyóiratbéli publikálásához is, és ő tanácsolta neki: kezdje el átdolgozni a *Fehér gárdá*t a *Turbinék végnapjai* című színdarabbá, egészen addig, amíg Bulgakov hivatalos ajánlatot nem kapott a MHAT-tól a regény színpadi adaptációjára.

Később a lánytestvérek között komoly konfliktus támadt Bulgakov miatt, aminek az lett a vége, hogy Boksanszkaja Bulgakov barátja maradt. Mindent elolvasott, amit Bulgakov írt – volt tehetsége a kritikához és a szerkesztéshez. Az összes művét ő gépelte le. De a lényeg az, hogy észben és jellemben is hamisí-

tatlanul Jelena Szergejevna nővére volt. És Jelena Szergejevna nélkül, lehet, hogy Bulgakovról most csak annyit tudnánk, mint amennyit az ötvenes években tudtunk, azaz szinte semmit.

A ’30-as években Boksanszkaja férjhez ment a MHAT színészéhez, Kaluzsszkijhoz. Kaluzsszkij a háború előtt a Sztálin-díjakat odaítélő bizottság tagja volt, amelynek az első elnöke az a Nyemirovics-Dancsenko volt, akinek Boksanszkaja volt a titkárnője.

Boksanszkaja nagy hatással volt a MHAT-ra. A Sztálinnal való kapcsolata számos olyan moszkvai ember számára, aki így vagy úgy, de közel állt a Kremlhez, nyilván soha nem volt titok. Moszkvában halt meg 1948. május 3-án. A MHAT évkönyve egy hosszú nekrológot szentelt neki. A moszkvai lapok is publikáltak róla nekrológokat.

A Bulgakov *Kutyaszív*éről szóló szakirodalom a műben meglévő allegorikus allúziórendszer jelenlétét nem zárja ki, bár az elemzésekben a beszélő családnevekkel és általában az allegorikus nyelvi jelekkel senki sem foglalkozik. Így Ellendea Proffer professzor, az egyik legjelentősebb Bulgakov-specialista, rengeteg róla szóló cikk és egy nagy könyv szerzője, Bulgakov tízkötetes, összes, orosz nyelven, az USA-ban megjelent művének szerkesztője és kiadója, a 3., a *Kutyaszív*et is tartalmazó kötethez írott előszavában erre a következtetésre jut: „Az allegória, amelyhez Bulgakovnak köze van, nagyon kényes dolog. A kiváló sebész alakjában, aki egy veszélyes operációra vállalkozik, könnyen felismerhetjük Lenint, mint az értelmiség képviselőjét a maga jellegzetes tudós kinézetével. És nemigen kételkedhetünk abban, hogy Gömböc, ez az elbűvölő és eredeti kutya az orosz munkás vagy paraszt meghatározott típusát képviseli, azt, amelyiket a bolsevik forradalom undok Gömbössé változtatott. Olyanná, amilyen, Gömböst az öröklődés teszi, semmilyen közegnek – lett légyen az kommunista vagy bármely más – nincs ereje őt megváltoztatni.”

Ahogy az olvasó azt már sejtheti, nem áll szándékomban vitatkozni azzal, hogy Filipp Filippovics Preobrazsenszkij Leninnel egyenlő. Sőt mi több, úgy vélem, hogy a professzornak nemcsak a családneve, hanem az apai neve is beszélő név. A „Filipp” görögül „lókedvelőt” jelent, vagyis azt, aki szeret lovagolni, vezetni a lovakat, innen jön, hogy ő – vezető. A „Filipp Filippovics” viszont duplán vezető, akinek a politikai hatalom iránti szenvedély a vérében van. Ilyen volt a politikai szempontból becsvágyó Lenin is. Vagyis F. F. Preobrazsenszkij a duplán vezető és átalakító Lenin egy személyben. Preobrazsenszkij ellenforradalmi megjegyzései, a munkásosztály iránti ellenszenve stb. tartalmilag épp Leninnek az utolsó éveiben megjelent alkotásai kijelentéseivel azonosak, ahol kimondja, hogy a proletariátus nem váltotta be a párt reményeit, és a párt önállóan fogja vezetni az országot. Október után öt évvel a forradalmár Lenin az ellenforradalmi evolúció hívévé vált, a képzés és a kultúra pártfogójává.

Szólnunk kell E. Proffer analízisének egy fontos sajátosságáról. Tökéletesen igaza van, amikor figyelmet fordít arra, hogy Bulgakov jártas a beszélő nevek művészetében: a Preobrazsenszkij szó a „preobrazsaty”, azaz átváltoztat igéből jön. Kár, hogy a *Kutyaszív*-elemzésében

Proffer a beszélő nyelvi jelek kapcsán Preobrazsenszkijt hozza fel egyetlen példaként.

De hogyha Bulgakov úgy gondolta, hogy a Gömböcök-Csugunkinok-Gömbösök, vagyis Oroszország új vezető rétege egy korcs kutya és egy ügyes bűnöző keveréke, akkor vajon reménykedhetett-e benne, hogy ezt a művét keresztülviszi a cenzúrán? Felléphetett-e ilyen nyíltan és meggondolatlanul a proletárdiktatúra szent fogalma ellen? Még Preobrazsenszkijnek is megengedte, hogy ellenzékieskedjék, amit az meg is tett, de maga Bulgakov a szovjethatalom és a Cseka hetedik évében aligha lehetett ilyen meggondolatlan.

És ha ez volt az értelme a *Kutyaszív*nek, akkor Angarszkij, ez a forradalom előtti, Lenin-párti ember hogyan próbálhatta meg publikálni ezt a művet? Nem azt akarom állítani, hogy Lenin, Angarszkij és sok más bolsevik értelmiségi nem gondolkodhatott így a munkás- és parasztrétegből kiemelt szovjet emberekről. Ők ezekről a pugacsovistákról még rosszabbat feltételeztek, nem vélettlen, hogy Preobrazsenszkij a Gömbössel folytatott beszélgetésben a „bűntény" szót ismételgeti. De aligha fejezhették volna ki ennyire nyíltan a véleményüket.

És ez azt jelenti, hogy Bulgakov is, Angarszkij is máshogy értelmezte a *Kutyaszív*et. Épp ezen értelmezés miatt reménykedtek benne, hogy a cenzoroknál megértésre és együttérzésre lelnek, ahogy az a *Végzetes tojások* esetében történt.

Próbáljuk megfogalmazni ezt az értelmezést! Szovjet-Oroszországban az 1920–22 közötti esztendőkben hárman harcoltak a hatalomért: Lenin, Trockij és Sztálin, két értelmiségi és egy alkoholista csizmadia fia, aki nem fejezte be a papi szemináriumot, nagyon szerény képesítéssel és bűnözői hajlamokkal bírt. 1922 végén, 1923 elején a beteg Lenin ugyan megpróbált tenni valamit, leveleket írt, de valójában kiesett a játékból. Emlékezzünk Preobrazsenszkijre a *Kutyaszív* végén, aki mély önkívületbe esett, amitől majdnem meghalt. Ez Lenin, aki bármilyen, akár kockázatos módszerekkel is, de próbál visszatérni az elszalasztott lehetőséghez, kiűzni Gömbös-Sztálint a saját kremlbéli lakásából. Lenin hiányában Angarszkijnak és Bulgakovnak Sztálin és Trockij között kellett volna választania.

Abban, hogy az apai és a családneve alapján zsidó származású Ivan Arnoldovics Bormental Trockij-Bronsteinnel egyenlő, nincs semmi kétség, bár a Bulgakov-féle Trockij családi, apai és keresztneve nem annyira egyértelműen beszélő név, mint a Sztálin-Csugunkiné. Mindazonáltal a Bormental vezetéknév két részből áll: a „Bormen"-ből, amely a Bron-ra emlékeztet, s ami Trockij igazi családnevéből ered (a Bronsteinből), és a „tal"-ból, amelyben ott a „t" és az „l", azaz L. Trockij álnevének kezdőbetűi. A név, amelyből Bormental apai neve képződött, az Arnold, az „l" és d" betűkre végződik, L. D. Trockij apai – és keresztnevének kezdőbetűire. Az Ivan név Johann Predtecsa neve, ahogyan a bolsevik jegyzékben Trockij az 1905-ös forradalom idején, a Pétervári Tanács vezetőjeként szerepelt (Lenin szerepe ebben a forradalomban meglehetősen szerény volt), és ő volt az, aki Lenin számára előkészítette az októberi fordulatot. Meg kell jegyezzük, hogy Bormental Bulgakovnál igencsak szimpatikus alak. Ehhez még annyit kell hozzátennünk, hogy Bulgakov Trockijhoz fűződő viszonya az

évek múltával változott. Az *Ördögösdi*ben a passzív Jan Szobesszkijként van jelen, a *Végzetes tojások*ban a pimasz újságíró Bronszkijként, *A Mester és Margarita*ban pedig az ostoba Lihogyejevként.

Természetesen, a párton kívüli és a párton belüli értelmiségiek között, a Bulgakovok és Angarszkijek között, akiket érdekeltek a Kreml titkai és Oroszország jövője, Trockijnak nem kevés ellensége akadt. De a Kamenyevekkel és Zinovjevekkel ellentétben, akik úgy vélték, hogy Sztálin ugatni és morogni fog a politikai ellenfeleikre, és ők fogják vezetni Oroszországot, a Bulgakovok és Angarszkijek tisztában voltak Zinovjev és Kamenyev politikai vonulatának teljes ostobaságával. Preobrazsenszkij-Lenin nem hiába mondja, hogy Svonder után semmi hasznos se fog maradni. A bűnöző Sztálin-Gömböc-Csugunkin-Gömbös a kremlbéli lakosztály birtokosának minőségében szörnyű perspektíva volt.

Természetes, hogy Bulgakov és Angarszkij tápláltak némi illúziót Trockij Sztálinnal folytatott politikai csatározásának kimenetele szempontjából. Különösen erős ütőkártyának tűnt számukra Lenin „végrendelete", és annak Sztálinról szóló utóirata. A *Kutyaszív* publikálása esetén reménykedtek a Trockij felé orientálódó cenzorok együttműködésében. Ám az események egyáltalán nem Trockij javára billentek el, ezért Bulgakov hamarabb, míg Angarszkij egy kicsit később, de lemondott a *Kutyaszív*ről. Bulgakov például nem kezdett el könnyes levelet írni a cenzúrának, ahogy Angarszkij tanácsolta neki, és valószínűleg hűvösen viszonyult a MHAT ajánlatához is, hogy írja meg a *Kutyaszív* színpadi változatát.

Arról, hogy Sarik (amit Hetényi Zsuzsa tökéletes megoldással Gömböcként fordított – *a fordító megjegyzése*) nem más, mint Sztálin, nemcsak a Csugunkin családnév árulkodik. A Sarik jelentése kis gömb, Sztálin pedig kis növésű és igen szerény származású volt. Figyelemre méltó, hogy a világirodalomban Bulgakov adja a legrészletesebb leírását Sztálin külsejének és személyiségének. Idézünk ebből a leírásból néhány részletet, azzal a következetességgel, ahogy Bulgakovnál találjuk: „Csakhogy menynyi gúnyolódást kell neki (Vasznyecova-Boksanszkajának, Sztálin szeretőjének – *a szerző megjegyzése*) elviselnie ezért a selyemért. Mert a szeretője nem ám csak úgy közönségesen akarja, hanem franciázik vele." „Torkig vagyok már otthon az én Matrjonámmal (Sztálin elnök feleségével – *a szerző megjegyzése*), eleget vacakoltam a flanel nadrágokkal, most eljött az én időm. Most elnök vagyok, és akármennyit lopok, azt mind női testre, selyemcukorra és Abrau-Dürszóra költöm. Mert eleget éheztem fiatalkoromban." „A mosolya kellemetlen és mesterkélt." „Káromkodott. Káromkodása módszeres, folyamatos." (Sztálin nagy szakértője volt az orosz és a grúz káromkodásoknak). „Egy kis növésű, ellenszenves külsejű ember." „Maga a legalacsonyabb lépcsőfokán áll a fejlődésnek… még csak most kezd kialakulni, egy gyenge értelmi képességű lény, minden cselekedete teljesen állatias, és maga… megengedi magának, hogy elviselhetetlen fesztelenséggel kozmikus méretű és kozmikus ostobaságú tanácsokat osztogasson…" (Preobrazsenszkij) Preobrazsenszkij Gömbösről nyilatkozva gyakran használja a „bűntény" szó.

Csugunkin-Gömböc-Gömbös-Sztálint Klim Csugunkinnak hívják. Mint ismeretes, így hívták Klim Vorosilovot,

aki ezekben az években a Vörös Hadsereg egyik vezető személyisége volt. Sztálin a Leninnel folytatott harcában épp arra a hadseregre támaszkodott, amelyet Vorosilov és Budennij vezetett. Mint az közismert, a Vörös Hadsereg parancsnoki állománya egyfelől a Vorosilov,- a Budennij-, a Csapajev- és a Dibenko-félékből állt, vagyis egy munkás-paraszt pugacsovi betyárcsapatból, másfelől pedig az egykori cári tisztekből. Az 1919-es, katonai szakemberekről folytatott vitában Lenin és Trockij az egykori cári tisztekre támaszkodott, Sztálin viszont a pugacsovistákra. A Lenin és Sztálin között dúló harc döntő pillanatában a pugacsovisták tűntek a tiszteknél erősebbeknek.

Most pedig rávilágíthatunk a *Kutyaszív* utolsó furcsaságára. Bormental aligha fojthatta meg Gömböc-Gömböst, hiszen az épnek és egészségesnek látszott, és tartósan berendezkedett Preobrazsenszkij lakásában. A magyarázat egyszerű. Lenin és Trockij arra irányuló törekvései, hogy megállítsák Sztálint a hatalom felé való törekvésében, ideiglenesen sikerrel jártak ugyan, de aztán Lenin és Trockij vereséget szenvedett, Sztálin pedig megvetette a lábát a Kremlben.

A jelenet, amelyben Gömböc elkapta Bormental lábát, utalás a Trockij és Sztálin közötti, az 1919-es polgárháború ideje alatt feszülő konfliktusra. Trockij főparancsnoka a cári hadsereg ezredese, I. I. Vacetisz volt. Sztálin erre a posztra az akkori védencét, Sz. Sz. Kamenyevet akarta kinevezni, aki szintén a cári hadsereg ezredese volt. Amikor Lenin Sztálin mögött maradt, Trockij a szolgálat alóli felmentését kérte. De Lenin rábeszélte, hogy ne mentesse fel magát. Azaz Sztálin-Gömböc Trockij-Bormentalnak kapta el a lábát, és Trockijnak le kell kellett nyelnie a sértést.

Az, hogy Gömbös a házbizottságon belül vezető szerepre tör, természetesen Sztálinnak a KB főtitkárává történő kinevezésével egyenlő, amelyre 1922. április 3-án került sor. A történészek számára nem volt világos, hogy kinek a kezdeményezésére történt a kinevezés. Sztálin később természetesen azt állította, hogy ezt Lenin kezdeményezte. Bulgakov egyértelműen azt közli velünk, hogy Gömbös-Sztálin kinevezése Svonder-Kamenyev kezdeményezésére, Preobrazsenszkij-Lenin tudta nélkül történt.

Arról, hogy Zinaida Bunyina miért Zinovjev-Apfelbaum, már szóltunk. Az apai neve, a Prokofjevna sem véletlen választás. A „Prokofij" jelentése kitartó, célratörő: ilyennek tarthatták akkoriban Zinovjevet is, akinek becsvágyó tervei voltak. Zina, a szobalány néha bekapcsolódik Preobrazsenszkij műtétjeibe, de fél a vértől. Mint politikust, Zinovjevet egyáltalán nem lehet összehasonlítani Leninnel, Trockijjal, Sztálinnal. Zina-Zinovjev nem több, mint egy szolga, aki hol Gömbös-Sztálin mellett, hol pedig ellene van.

Fentebb már megemlítettük, hogy Dzerzsinszkij nem más, mint a szakács Darja Petrovna Ivanova. Darja apai és a családneve széles körben elterjedt, átlagos név. A bolsevik vezetésben Lenin mellett Dzerzsinszkij mindig csak másodvonalbéli volt, soha nem választották be a Politikai Bizottságba. Hogy Darja egyenlő Dzerzsinszkijjel, még biztosabbá válik a számunkra, ha benézünk Darja Petrovna konyhájába, ahol ő, mint egy „dühödt hóhér", „egy vékony, éles késsel levágta a védtelen császármadarak fejét és lábát", „valamit megforgatott a húsda-

rálóban". „A tűzhely ajtaja nagy robajjal kicsapódott, és felfedte a szörnyű poklot", „az arca kíntól és szenvedélytől égett, kivéve holtfehérre púderozott orrát."

Ha már itt tartunk, azt is elmondhatjuk, hogy Darja-Dzserzsinszkij holtfehér orra egyáltalán nem Bulgakov művészi képzeletének terméke. Robert Payne, aki könyvet írt Leninről, miközben Dzerzsinszkij külsejét ecseteli, „vértelen orról" beszél.

Preobrazsenszkij Precsisztyenkán található nagy lakása, ahová Svonder-Kamenyevnek nem ad engedélyt a beköltözésre, de amelyben már ott lakik Gömböc-Csugunkin-Gömbös-Sztálin, Bormental-Trockij, Zina-Zinovjev és Darja-Dzezsinszkij, nem más, mint Lenin kremlbéli rezidenciája, ahová csak olyanokat enged be, akik kevés hatalommal is beérik.

A kitömött bagoly az üvegszemével, a rádobott vörös ronggyal, naftalintól bűzölögve nem más, mint Krupszkaja, akinek a bazedovkortól dülledt ki szürke, kommunista ideológiával teli üvegszeme. Mecsnyikov professzor portréja – aki a hosszú élet specialistája és Preobrazsenszkij tanára – Marxnak, azaz Lenin tanárának a portréja. Gömböc letépi a falról és széttöri Mecsnyikov portréját, vagyis Sztálin semmibe veszi Marx tanításait. Ám jellemző, hogy Preobrazsenszkij már nem kéri, hogy ismét függesszék ki a portrét, azaz Marxra többé nincs szüksége Leninnek.

Itt kell megemlíteni a Gömbös számára váratlan, de Sztálin számára természetes érdeklődést Engels Kautskyval folytatott levelezése iránt, amelyből ez a félanalfabéta marxista Sztálin semmit se ért. Preobrazsenszkij-Lenin azt kívánta, hogy égessék el Kautsky levelezését, akit Lenin ezekben az években kegyetlenül szidott (s akit Preobrazsenszkij ördögnek csúfolt). Gömbös-Sztálin Zina-Zinovjevet Preobrazsenszkij-Lenin szociális szolgálólányának nevezi, magát Preobrazsenszkij-Lenint pedig menseviknek. Gömbös-Sztálin utal Preobrazsenszkij-Lenin és Bormental-Trockij titkos szövetségére. Bormental-Trockij visszaemlékszik az első találkozására Preobrazsenszkij-Leninnel: éhező egyetemi hallgatóként jelent meg nála (Trockij fiatalemberként az emigráns Lenin londoni lakásán jelent meg, aki nagyon szívélyesen bánt vele.)

Könnyen megérthetjük, merrefelé kell keresnünk, „ki kicsoda" Preobrazsenszkij professzor páciensei között. A megfiatalodott idős hölgyben nem nehéz felismerni Alekszandra Mihajlovna Kollontajt (1872-ben született). Ő az állami gondozottak első népbiztosa, valamint jelentős pártember és diplomata volt. A fiatal szeretője, Móric, aki fűvel-fával csalta, nem más, mint Dibenko, a híres tengerész, aki a Budennij- és Vorosilov-féle hadtestnek volt a hadseregparancsnoka (1889-ben született.)

A kövér és tagbaszakadt, katonai egyenruhás ember, aki értesíti Preobrazsenszkij-Lenint Gömbös-Sztálin cselszövényeiről, nem más, mint Sz. Sz. Kamenyev, a cári hadsereg ezredese, 1919 és 1924 között pedig a köztársaság fegyveres erejének főparancsnoka.

A házfelügyelő Svonder, aki nyílt és ádáz ellensége Preobrazsenszkijnek, L. B. Kamenyev-Rosenfelddel, a Moszszovjet elnökével egyenlő. A „Rosenfeld" németül rózsamezőt jelent, az orosz „svand" pedig domboldalt. Bulgakov egyszerre utal a „mező" és a „domb" szemantikai hasonlatosságára és Kamenyev politikai

elhajlására. A történészek számára közismert, hogy Kamenyev sokáig támogatta Sztálint, de közötte és Lenin között semleges volt a viszony.

Svonder kísérői közül kettőt könnyű felismerni. A szőke, kucsmás férfi P. K. Sternberg (1865-ben született), híres bolsevik, 1905-től a párt tagja, csillagász professzor. A szeretője, Vjazemszkaja, V. Ny. Jakovlevával egyenlő (1884-ben született, tizenkilenc év volt közöttük a korkülönbség), a Moszkvai Komszomol titkárával, aki 1904-től volt párttag. Akkor ismerkedtek meg, amikor Jakovleva egyetemi hallgató volt, Sternberg pedig a Moszkvai Egyetem professzora. Nagyon szép nő volt, igazi orosz szépség. Az ilyen szépségeket ábrázolják a vjazmai mézeskalácsokon, innen jön a Vjazemszkaja családnév.

Minden vágyunk ellenére nem könnyű értelmezni Preobrazsenszkij-Lenin maradék két látogatójának az alakját: azt, hogy ki volt a macska kék szalaggal, akivel Gömbös-Sztálin összekapott, és ki volt a bolha, amit Gömbös-Sztálin a hóna alatt talált.

Mindezeknek a kérdéseknek, azaz bizonyos részleteknek a tisztázása itt nem jöhet szóba. Az alapvető feladat most, véleményem szerint, magának a kérdésnek a feltevése. Az irodalomtörténészek és a történészek azt kell megértsék, hogy itt Bulgakovnak nem egyszerűen egy művészi alkotásával, hanem egy teljes szatirikus ciklusával állunk szemben.

Gyürky Katalin fordítása

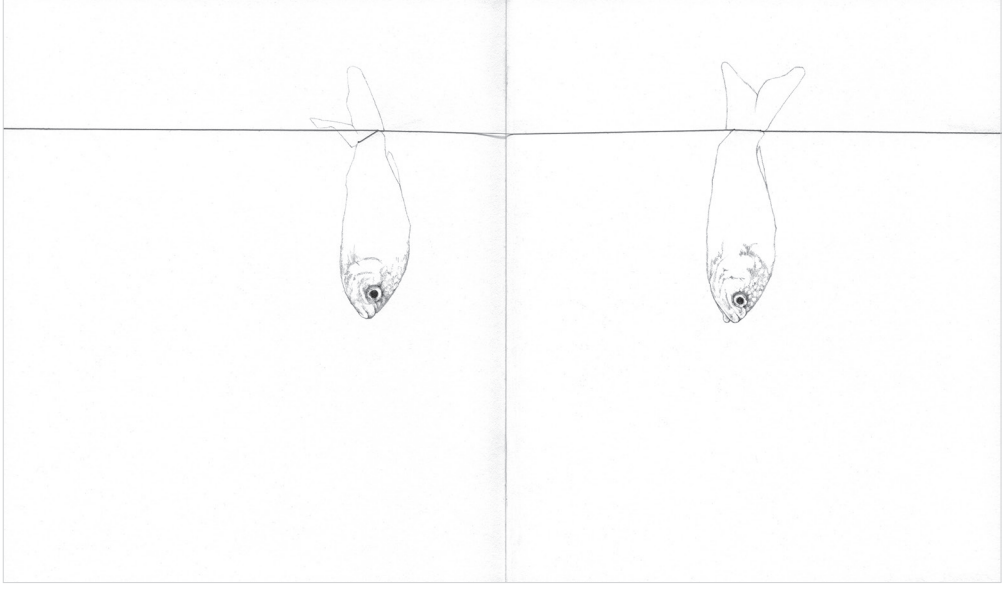

SÉLLEI NÓRA

KUTYASZIMAT ÉS A VIKTORIÁNUS KULTÚRA RÉTEGEI (VIRGINIA WOOLF: FLUSH)[1]

Virginia Woolf 1933-ban megjelent kisregénye egy „irodalmi" kutyának, Flushnak a nem is egészen fiktív életrajza, hiszen Flush Elizabeth Barrettnek, a – később, éppen a *Flush* cselekménye által megjelenített időszakban Elizabeth Barrett Browninggá váló, a viktoriánus korban igen ismert, elismert (és az elmúlt évtizedekben ismét felfedezett) – költőnőnek a kutyája volt. Az „életrajz", avagy életrajzparódia a történet, a nézőpont, a narratíva fiktív elemein kívül komoly filológiai kutatómunkán, történeti forrásokon alapul: Elizabeth Barrett levelezésén és naplóbejegyzésein, melyekből elvétve idéz is a szöveg. A *Flush* cselekménye azt az időszakot idézi meg, amikor Elizabeth Barrett alig tudta elhagyni a szobáját is az őt tizenöt éves kora óta gyötrő krónikus betegsége miatt, ugyanakkor azonban igen termékeny és sikeres alkotói korszakát élte. 1844-es *Poems* (*Versek*) című kötetét olvasva kezdtek levelezni, majd találkozgatni a nála hat évvel fiatalabb, akkor még nem ismert, később szintén sikeres költő Robert Browninggal, akivel egymásba szerettek, majd titokban, a család tudta nélkül, összeházasodtak, azután pedig meg is szöktek Elizabeth Barrett szigorúan viktoriánus, a pater familias képzetét életre keltő apjának házából, és meg sem álltak Firenzéig, ahová Flusht is magukkal vitték. Virginia Woolf kisregénye – az életrajz műfaji követelményeit betartva – Flush Firenzében bekövetkező halálával ér véget (ahol egyébként Elizabeth Barrett Browning is meghalt 1861-ben).

Ezek az irodalomtörténeti érdekességek önmagukban is különleges kutyás szöveggé teszik

[1] Ez a tanulmány egy korábbi írás lerövidített és tematikusan is átdolgozott változata: *Változatok a viktoriánus fedőtörténetre:* Flush, in: Séllei Nóra: *A másik Woolf: Kulturális (ön)reflexivitás Virginia Woolf harmincas évekbeli szövegeiben*. Debrecen, 2012, Debreceni Egyetemi Kiadó. 127 –180.

a *Flush*t, de mindezen túl természetesen sokkal izgalmasabb az a kérdés, hogy mit kezd a szöveg ezzel a történettel: miként jön létre a narratíva, kinek a perspektívájából látjuk a cselekményt, mit és hogyan látunk, mekkora szerepe van az elbeszélésben a tizenkilencedik századi Angliának, milyen összefüggéseket lehet felfedezni Flush és Elizabeth Barrett (Browning) élettörténete között. A szöveg működésének alapvető módját az a jelenet mutatja meg, amelyben először találkozik Elizabeth Barrett és Flush:

„Most látta először szemtől szemben Flusht. Flush most látta először szemtől szemben a kereveten fekvő hölgyet.

Mindketten meglepődtek. Miss Barrett arcát hosszú hajfonatok keretezték: nagy szeme élénken csillogott; ajka mosolygott. Flush pofáját lompos fülek keretezték; az ő szeme is nagy volt és élénk: a szája is nagy volt. Hasonlítottak egymásra. Szemügyre vették egymást, s mindegyikük azt gondolta: »Lám, ott vagyok én!« – aztán: »Milyen különbség!« A lány arcán a napfénytől, levegőtől, tágas terektől elzárt betegek fáradt sápadtsága. A kutya pofája: egészséget és ösztönös erőt sugárzó vöröses, nyers állatpofa. Különválasztva, elhatárolva egymástól, s mégis ugyanegy malom garatjába vetve: ki tudja, nem arra rendeltettek-e, hogy kölcsönösen kiegészítve egymást, kölcsönösen beteljesítsék, ami a másikban még csak titkon szunnyadt? Hogy sóvárgott minderre a lány; de ő, Flush: nem, ő nem! Kettejük között ott tátongott az a legmélyebb szakadék, mely élőt élőtől elválaszthat. A lány tudott beszélni; a kutya néma volt. A lány nő volt, ember volt; Flush kutya.[2] Így méregették egymást, közvetlen közelből és végtelen messzeségből. De Flush egyetlen ugrással a kereveten termett, ahol ezután állandó helye lesz: a paplanra, Miss Barrett lábához.”[3]

Az első találkozás megteremti az olvasó számára is azt a kettős látásmódot, amelyben egyszerre van jelen kutya és ember, de mindkettő a kutyának – vagy legalábbis a kutyaélet narratívájának – a perspektívájából, beleértve azt is, miképpen képződnek meg

[2] Woolf, Virginia: *Flush*. Rónay György fordítása. Budapest, 2005, Európa. 21. A fordításban pontosan: „Flush csak kutya”. Mivel a „csak” éppen a tökéletes (a)szimmetriában megnyilvánuló azonosságot és különbséget mossa alá, a kutyát alsóbbrendűnek feltüntetve, az idézetből a „csak” szót elhagytam. (További oldalhivatkozások: a szövegben, zárójelben.)

[3] Az első angol kiadás a kettejük közti hasonlóságot és a különbséget két hasonló beállítású képpárral is kiemeli: Flush (akit Virginia Woolfnak a leszbikus szerelmétől, a szintén írónő Vita Sackville-Westtől kapott Pinker nevű spánielje „alakít”) és Elizabeth Barrett kísértetiesen hasonlóan beállított képeivel.

az emberi élet történései a kutya (paradox módon mégiscsak emberi képzelet által megteremtett) nézőpontjából. Ezért nem lehet eldönteni azt a kérdést, hogy mennyiben Flush és mennyiben Elizabeth Barrett fiktív életrajza a *Flush*, mert a narratíva – azon túl, hogy a kutya életéről szól – kihasználja a kutyalét azon kétségbevonhatatlan jellemzőjét, hogy a kutyák kötődnek a gazdájukhoz, mi több, hihetetlen érzékenységgel reagálnak a gazdák lelki rezdüléseire, hangulat- és szokásváltozásaira, azaz a kutyák perspektívájából is megképződhet egy emberi életrajz – ez esetben Elizabeth Barretté. A fenti idézet a szöveg egy másik vonására is rámutat: azáltal, hogy kinézetük alapján párhuzamot von Elizabeth Barrett és a spániel Flush között, előrevetít egy nem is kevéssé áthallásos olvasásmódot a kutyavilág és a Viktória-korabeli Anglia, elsősorban a nők helyzete között. A kisregény ugyanakkor mindvégig megőrzi és kihasználja annak a defamiliarizált elbeszélésmódnak az összes humorpotenciálját is, hogy mégiscsak alapvetően különbözik az ember és a kutya látásmódja és narratívája, s ekképp – bár mindvégig játszik a párhuzamosságokkal, amelyek sokszor igen komoly kultúrkritikát is sugallnak – a különbözőségekből eredő humor fel is oldja a komolyságot, illetve a szöveg mindvégig villódzik ezen két értelmezési lehetőség között.[4]

A kutyának az ember(i)hez hasonló, de egyben hangsúlyosan defamiliarizált és érzékszerveit tekintve „természetesen" igen érzékeny észlelésmódjából eredően láthatóvá válnak a viktoriánus kor szó szerinti és elvont értelemben vett építményei, ezek különféle rétegei, olykor tabui, illetve felnyílnak azok a diszkurzusrendszerek is, melyek létrehozzák magát a viktoriánus építményrendszert. Flush mint narratív elem, mint figura a „maga" látásmódjával lehetőséget ad arra, hogy az olvasó újralátogassa azokat a kulturális helyeket és tereket, amelyek a viktoriánus kor pilléreit képezik. A szöveg, miközben reprodukálja a (viktoriánus) életrajznak az olvasót a tényekről meggyőző teljes paratextuális eszköztárát (képeket Elizabeth Barrettről, Miss Mitfordról, „Flush"-ról, a Virginia Woolf nővére, a festő Vanessa Bell által készített rajzokat a külön-

[4] Ezért tartom reduktívnak Susan M. Squier értelmezését, aki az elsők között elemezte a szöveg kultúrakritikai rétegét (Squier, Susan M.: *Virginia Woolf and London: The Sexual Politics of the City*. Chapel Hill, 1985, University of North Carolina Press). Részben az ő olvasatának következtében kezdték el a kritikusok a *Flush*t olyan szövegként értelmezni, amely túlmutat a kutyaregény érdekességén és a Barrett–Browning irodalmi románcon. Azonban ha a szövegnek csak ezt a komoly rétegét veszszük figyelembe, le kell mondanunk a kisregény finom humoráról és a kutya látószögéből eredő elbűvölő bájosságról.

féle terekről; jegyzetekkel és forrásmegjelöléssel van ellátva[5]), bejárja a viktoriánus kultúra legfontosabb tereit: Miss Mitfordéknál a „kellemes (vagy legalábbis kellemesnek látszó) vidéki életet", a jellegzetesnek leírt, így szinte mitikussá váló lakásbelső domesztikus terét és a városi nyilvános tereket is, az utcát, majd pedig mindennek ellentéteként a szabadságot megtestesítő itáliai városokat.

Ennek a kettős, egyaránt antropomorf és kutyai, defamiliarizált látószögnek a példája az, ahogy Flush belép a nagyvárosi emberi világba, annak is a legszilárdabbnak tekintett építményébe, a Viktória korabeli Wimpole Street[6] 50. szám alatti házába, a hírhedt Mr. Barrett otthonába. Ez az első alkalom, amikor Flush perspektívájából olvassuk a szöveg tereit. Mivel a szöveg csakis nyelvisége révén létezik, Flush nézőpontja elkerülhetetlenül antropomorf, ez azonban – egyetértve Craig Smithszel – nem egyenlő valamiféle szentimentalizmussal.[7] Épp ellenkezőleg, Smith amellett érvel, hogy Woolf narrátorának a kutya tudatába való helyezkedését és ennek a nézőpontnak a hiteles közvetítését a legújabb etológiai kutatások is alátámasztják.[8] Flush a maga másságával, ugyanakkor igen éles érzékelési készségeivel tökéletes defamiliarizált szem- (avagy elsősorban orr-)szöget kínál ahhoz, hogy megkettőzze az ironikus távolságot tartó narrátor funkcióját: ez esetben ugyanis nemcsak a narrátor tart távolságot a diegetikus világtól, hanem az is (Flush), akinek a tudatán átszüremlő tapasztalatokat közvetíti, és aki ráadásul – nem tudván beszélni – mindig is közvetített marad a szövegben, de úgy, hogy kutyai látószöge révén az ő szemével és feltételezett fogalmaival közvetített világlátás egy, a narrátoréhoz képest is defamiliarizáltabb diszkurzust hoz létre. Ennek révén pedig nemcsak arra képes a szöveg, hogy kimozdítsa sarkaiból a viktoriánus kultúra sarkkövének tekintett Wimpole Street-i ház alapvető működési rendjének a „normalitását", hanem arra is, hogy Flush révén kiszimatolja egy olyan kultúrának a mélyrétegeit, mely mindent megtesz azért, hogy el- és lefedje magát, amelyben semmi sem lehet önazonos, amely fedőrétegeket és fedőtörténeteket talál ki és talál fel (avagy tálal fel), miközben ezt

[5] Nem minden kiadás használja fel mindezt: a leggazdagabban az első angol kiadás (Hogarth Press, 1933) használja ezeket az eszközöket, de az első amerikai kiadás is megtart az angol kiadás tíz illusztrációjából hetet, igaz, Vanessa Bell négy rajzát nem a szövegbe illeszti be, hanem az első és a hátsó borító négy belső oldalára teszi (az angol kiadásban: „Miss Mitford sétálni megy Flushsal" [a 16. oldallal szemben]; „A hátsó hálószoba" [a 28. oldallal szemben]; „A Casa Guidiban" [a 112. oldallal szemben]; „»Flush szundikált, a kofaasszony kötögetett«" [a 145. oldallal szemben]).

[6] Az utca tekintélyes mivoltába beleszűrődik egy másik irodalmi szöveg is: G. B. Shaw *Pygmalion*jában Henry Higginsnek is itt van a lakása.

[7] Smith, Craig: *Across the Widest Gulf: Nonhuman Subjectivity in Virginia Woolf's* Flush. In *Twentieth-Century Literature* 48.3 (Fall 2002): 348–61. 351.

[8] Uo. 353.

a sokszoros rétegzettségű, szó szerinti és elvont értelemben is gazdag kultúrát próbálja elemeire szedni.

Mr. Barrett házába belépve Flusht „valósággal elborították a benyomások. Eddig a napig csupán egyetlen házba tette be a lábát: a Three Miles Cross-i szegényes hajlékba. Ott pedig a polcok üresek, a szőnyegek rojtosak, a karosszékek kopottak voltak. Itt viszont semmi nem volt sem üres, sem rojtos, sem kopott. Flush ezt az első szempillantásban észrevette" (16–17). A ház belsejét leíró szöveg retorikája, a felsorolás megállíthatatlanul hömpölygő sodrása szimulálja azt a tapasztalatot, ahogy a kutyát elárasztják az érzéki benyomások:

„Flusht azonban, amint Miss Mitford nyomában ügetett, míg Miss Mitford a lakájt követte, sokkal jobban elkápráztatta, amit szagolt, mint az, amit látott. A lépcsőház tűzhelynyílásából a frissen sütött ürühús, a zsírral locsolgatott vadhús és a lassú tűzön főző húsleves meleg gőzei hullámzottak elő – majdnem olyan elbűvölő illatok, mint amilyen varázslatos maga e táplálék a Kerehappoch sültjeinek és vagdalt húsainak sovány páráihoz szokott cimpáknak. Ez étkek aromáihoz másfajták is keveredtek, szép sorjában: cédrusé, szantálfáé, hím és nőstény testeké, inasoké és szobalányoké, kabátoké és nadrágoké, krinolinoké és mantilláké, csipke- és bársonyfüggönyöké, szénporé, ködé, boré, szivaré. Ahogy egy-egy szobán áthaladtak – ebédlőn, szalonon, könyvtáron, hálón –, mindegyik lehelt egy-egy ízt abba az illatgomolyba, melyet Flush kíváncsian szimatolt, míg lassan rakosgatta egymás elé apró lábait, élvezve, hogyan süppednek bele a vastag gyapjúba, hogyan simogatja, becézi, ölelgeti őket, hogyan borul össze fölöttük a dús szőnyeg" (17–18).

A kutya perspektíváját felöltő narrátor csak rögzíti ezt a benyomásáradatot, nem kommentálja, nem magyarázza, nem elemzi, azonban a belépéskor, ezzel párhuzamosan, megjelenik az emberi perspektíva is, amelyről nem lehet eldönteni, hogy Miss Mitfordé vagy a narrátoré. Látszólag ez a szövegrész is hasonló szerkezetű, mint a Flush szagélmény-orgiájába belehelyezkedő rész, az emberi perspektíva

azonban burkoltan magyarázza is azt, amit mind a kutya, mind az ember gazdagságnak érzékel: az egyik szaglás, a másik látás útján:

„A ház ura, Mr. Barrett gazdag kereskedő volt: egy sereg fiút és leányt nemzett, s körülbelül ugyanannyi cselédet tartott. Lakását az utolsó harminc esztendő ízlése szerint rendezte be, némi keleties árnyalattal; a keleties rokonszenvének hódolt, amikor Shropshire-ban kastélyt építtetett, csupán azért, hogy telerakja a mór építészet kupoláival és félholdjaival. Ilyesféle eredetieskedést a Wimpole Streeten soha nem tűrtek volna, azt azonban könnyen elképzelhetjük, hogy a magas, komor szobákban minduntalan török díványokba és mahagóniszobrokba botlott a tekintet; a csavart lábakon nyugvó asztalokon filigránok díszelegtek, a borvörös falakon fegyverek függtek, kardok és tőrök; a fülkékben keletindiai tartózkodása alatt szerzett különös tárgyak lapultak, s a parkettot süppedős, értékes szőnyegek borították" (17).

A két, egymással párhuzamos, emberi és kutyai perspektívából közvetített leírásra egyaránt jellemző a felsorolás szó szerint is „tárgy"-szerű burjánzása, túlfolyása – a „túlság". A tárgyszerű, egymás mellé rendelt felsorolás azonban igen összetett okokozati viszonyokat rejt magában, melyek éppen ennek a gazdagságnak, a viktoriánus szobabelsőnek a viktoriánus társadalomban és kultúrában való bennefoglaltságára mutatnak rá. A London belvárosában, a Westminster negyedben található ház szimbolikusan nemcsak London közepét jelenti, még csak nem is Angliáét, hanem a brit birodalomét, amelynek teljes gyarmati kelléktára minden formában megtalálható ezekben a leírásokban. Míg Flush csak az illatát érzi ennek a bőségnek: a fővő ételekét is, de a gyarmatbirodalomból eredő tárgyak (szantál, mahagóni) illatát is, addig az emberi szem megkülönbözteti a tárgyakat is, melyek egymásnak ellentmondó szimbolikus jelentésrendszert alkotnak. Miközben a szobabelső – mind a kutya, mind az ember szempontjából – egyik legmeghatározóbb darabja a mélyen süppedő szőnyeg, amely ember-

nek-állatnak egyformán a kényelmet és a komfortot jelenti, a falon ott sorakoznak az ellenkező jelentést sugalló tárgyak: a gazdagság gyarmati eredetébe kódolt erőszak szimbolikus jelei, a fegyverek, kardok és tőrök, amelyeknek a fenyegető jelenlétét aligha tudják ellensúlyozni az asztalokon álló „filigránok", amelyek, nem mellékesen szintén a gyarmati képzeletet megragadva kerültek ebbe a polgári belső térbe. Ez a belső tér azonban, amely a brit birodalom gyarmatosításaiból származó gazdagságának az eredményét mutatja, végső soron nem akar tudni önmaga eredetéről, és nem is vallja be teljes mértékben, az angol szöveg ugyanis nyilvánvalóbban fogalmaz: „curious objects brought from his East Indian property stood in recesses" (*Flush* 17), azaz: ha nem tudnánk is a Barrett-életrajzból, a szövegből is egyértelmű, hogy Mr. Barrett vagyona kelet-indiai *birtoká*nak bevételeiből, nem pedig egyszerű „tartózkodásaiból" származik, ahogy a fordítás fogalmaz. Ezeket az egyértelműen és közvetlenül a saját gyarmatbirtokához köthető tárgyakat azonban a szobabelső eldugott beszögelléseibe rejti el: ott is vannak, de nincsenek is, nem lehet őket láthatatlanná tenni, de igazából értelmezni sem. Az angol szöveg jelzője ráadásul még érdekesebb viszonyrendszert tesz lehetővé: a „curious" szó egyszerre jelenti az „érdekes"-et, a „furcsá"-t, de ugyanakkor a „kíváncsi"-t, az „érdeklődő"-t is, azaz mintha az idekerült, ebben a kontextusban idegennek, furcsának, érdekesnek – értelmezhetetlennek – tűnő tárgyak maguk is rácsodálkoznának, rákérdeznének az idekerülésükre, az ittlétükre, arra a tárgyi-társadalmi-kulturális kontextusra, amelybe belekerültek, miközben a falmélyedésekben egyúttal ki is vannak belőle zárva.

Ezek az értelmezhetetlen, idegen tárgyak épp annyira a viktoriánus társadalom és kultúra be nem vallott másikját és ki-nem-mondottját testesítik meg, mint az, hogy a szöveg a lábjegyzetbe utalja Wilsont, a cselédet, és mint ahogy az is, hogy itt, a metropolisz kellős közepén ezek a túlságok a racionális – nyugati – ellenőrzés fennhatósága alá esnek. Hiába tanúskodik itt is minden a „keleties fantáziáról", a világbirodalom központjában ezt nem lehet nyilvánvalóan és láthatóan szabadjára engedni, tár-

gyiasítani: Mr. Barrett is Shropshire-ben, vidéken, a gazdasági-politikai központtól eltávolítva építette fel a maga – vagyona eredetét vizuálisan sem tagadó – házát mór építészeti stílusban (ezáltal az „ártatlan vidéket" is belevonva a koloniális diszkurzusba, a birodalmiságba), mint ahogy a „keleties fantázia" Angliában fellelhető hasonló építményei közül a legnagyobb és talán legtúlzóbb építményt, a Királyi Pavilont sem Londonban, hanem szigetország lévén, a perifériát jelentő helyen, a tengerparton építették fel: Brightonban.

Ez utóbbi helyszín azért is jelentéses, mert Allon White érvelése szerint a bahtyini értelemben vett karneválok helyszínei nem véletlenül lettek a tengerparti városok Angliában (Blackpool, Brighton, Scarborough), ugyanis a karnevál, mivel a mindennapokból való kilépést jelenti, nagy hangsúlyt fektetve a testi örömökre, akár olyan formában is, hogy elmosódnak a határok aközött, amit a mindennapi életben „normális"-nak és megengedhetetlennek tartunk, hiszen a karnevál maga a kilépés, még ha csak rövid időre is, a fegyelmezett polgári etikettből és morálból, s ekként transzgresszió és „túlság" egyszerre, tehát a karneválnak a fizikai helyszíne is távol kellett hogy legyen a mindennapok polgári normalitását – elfojtásait – jelképező városoktól, amelyek viszont, épp ezért, a burzsoá neurózis helyszíneivé váltak.[9] Az elfojtás – a gyarmati-polgári neurózis – ilyen szimptomatikus példájának lehet tekinteni a beszögellésekbe elbújtatott, furcsa-rákérdező tárgyakat is, de Mr. Barrett „keleties" s ekként szexuális konnotácóktól sem mentes fantáziájának teljes kibontakozását megjelenítő és egyben lehetővé tevő shropshire-i, mór stílusú házát is, amelyet „természetesen" csak a birodalom központjától eltávolítva (a psziché struktúrájában elfojtva, tudni nem akarva róla, a nyilvános rétegben láthatatlanná téve) lehet teljes egészében és pompájában, excesszív burjánzásában megépíteni és megélni-belakni.

De mint minden elfojtás, ez sem működhet teljesen, hiszen az egyébként decens szobabelsőben ott vannak, még ha nem is összefüggéseikben, még ha nem is koherensen, még ha nem is egységes szerkezetben, a „keleties fantázia" tünetei. Akárcsak az

[9] Vö.: White, Allon: *Hysteria and the End of Carnival: Festivity and Bourgois Neurosis*. In Arsmstrong, Nancy – Tennenhouse, Leonard (szerk.): *The Violence of Representation: Literature and the History of Violence*. London, 1989, Routledge. 157–170.

elszólások, az álmok vagy a viccek,[10] azt jelzik: az elfojtás nem lehet teljes, a tudattalan mindig a felszínre tör, és minél jobban el akarjuk fedni, le akarjuk takarni, annál inkább megbontják a felszínt, még ha mi magunk akár észre sem vesszük ezeket a hasadásokat. Ilyen hasadások ezek a furcsa tárgyak, de a keleti fantázia kiteljesítése mögött meghúzódó elkerülhetetlen erőszakra utaló fegyverek is, amelyeknek a létét (kifüggesztését) akár természetesnek is tarthatnánk egy szobában, azonban épp az adottnak vételük a tünete annak, hogy természetesnek tartjuk a fegyverek által szimbolizált erőszakot. Márpedig az erőszak, az elfojtás, az erőszakos elfojtás nemcsak a gyarmati kontextusról szól ebben a viktoriánus szobabelsőben, hanem az apa mint zsarnok *pater familias* lánya fölötti hatalmáról is, amelyet megpróbál ugyan a kényeztetés és a kényelem netovábbjaként álcázott puha, mindenféle drapériával és szőnyeggel lefedett felszínnel „palástolni" (milyen sokatmondó metafora), a tőrök és kardok azonban állandó és elmaradhatatlan mementóként szolgálnak, és figyelmeztetnek a polgári (szoba)belső interszubjektív pszichikai dinamikájára, amit azonban – akárcsak az austeni etikettregényben – nem lehet közvetlenül kimondani, csakis sokszoros közvetítések, át- és kifordítások, fedőtörténetek révén.

Ilyen sokrétegű és sokféle, egymással összetett összefüggésrendszerben álló elemet tartalmazó fedőtörténetbe ereszkedik alá Flush a maga kiélezett, érzékeny szimatával, amikor megérkezik a viktoriánus kultúra szinte mitikussá, kultikussá növelt házába, Mr. Barrett családjához. Nem véletlen, hogy teljesen megzavarodik, és nemcsak a gazdagság közvetlen jelölőinek túlburjánzása miatt, hanem a jelek, jelölők értelmezhetetlensége miatt is. Flush szinte ugyanúgy csodálkozik rá erre a rétegzett és idegen világra, amelybe akaratán kívül és kívülről rángatták bele,[11] mint a bemélyedésekben lévő kis figurák. Nem tehet mást, mint hogy ő kezdi el a maga szemszögéből értelmezni ezt a számára idegen világot, s teszi – a saját „más" szemszöge miatt – defamiliarizálttá azt, ami a polgári normalitás ideáltípusává mitizálódik. Miss Barrett szobájába belépve

[10] Pamela L. Caughie értelmezésében maga a *Flush* is vicc, freudi értelemben, a woolfi életmű afféle elszólásaként, [Flush *and the Literary Canon: „Oh where oh where has that little dog gone?" Tulsa Studies in Women's Literature* 10.1 (Spring 1991): 47–66].

[11] A narratíva szerint – de a valóságban is – Flush eredetileg a szintén írónő Miss Mitford kutyája volt, aki azonban Elizabeth Barrettnek ajándékozta, hogy legyen társa a betegszobában.

„sötét volt: minden ezt bizonyítja. [...] Flush először semmit nem tudott kivenni ebben a zöldes derengésben, kivéve öt titokzatosan világító fehér gömböt a magasban libegve; de megint csak elborították az illatok. Képzeljünk el egy régészt, aki fokról fokra mind lejjebb ereszkedik valaminő síremlékben, s végül gombákkal teli, nyirkosan agyagos kriptába ér, hol a levegőben a romok és a rothadás csípős doha úszik, s hol a félig homályba merült márvány mellszobrok rejtelmesen csillognak, és mintha elszabadultan lebegnének; képzeljük el, mit érezhet az a föld alatti kutató, amint csak tétova árnyakat lát lámpája remegő fényénél, melyet ide-oda rebbent, forgat és imbolygat találomra vizsgálódó tekintetének szeszélye szerint; képzeljük el ezt az utat egy romváros boltívei és alapépítményei között, s fogalmat alkothatunk az érzelmeknek arról a zűrzavaráról, mely Flush idegeiben kavargott, mikor először lépett be a Wimpole Street betegszobájába, és először érezte meg a kölnivíz illatát" (18.).

Azon túl, hogy ebben a passzusban, mely egy szinte megállíthatatlanul hömpölygő, de ezúttal nem tárgyszerű felsorolásra, hanem egy ciklikusan ismétlődő, alárendeléses szerkezetű összetett mondatra épül, részben a mondat stílusából és az ismétlődő retorikai szerkezetből adódóan ismét „túlság" keletkezik, amely a kutyának az idegen elemekben való elmerülését jelzi, érdemes figyelmet fordítani ennek a tapasztalatnak a metaforikus kifejezőire is. Flush régésszé – még akkor is, ha zavarodott régésszé – válik ebben a szövegrészben, akinek az a hivatása, hogy a betemetett, elfedett, elsüllyedt emlékeket kiássa, felszínre hozza, mi több, értelmezze. Az archeológus tehát alapértelmezésben olyan valaki, aki hermeneutikai kapcsolatot létesít egy elfeledett, de elsüllyedt mivoltában is valamilyen formában mindig is jelen lévő múlttal. Nem véletlen, hogy Freud többször is az archeológiához hasonlította a pszichoanalitikus munkáját, annak minden elemével együtt.

Hasonlóképpen működik ez a szövegrész is, amennyiben a viktoriánus kultúra rétegzettségét és a (fedő)rétegek funkcióját metaforizálja. Bár látszó-

lag csak a woolfi elmésség egyik példája a leírás, de maga az elmésség (vagy a tizennyolcadik századi „wit"-fogalomra is utalva, talán inkább: elméncség) sem ártatlan. Woolf itt alkalmazott módszere megidézi azt a mikroszkóp alatti kinagyítást, amelyet a *Gulliver utazásai*nak második helyszínén, az óriások földjén, Brobdingnagben tapasztal Gulliver, amikor például az emberi test elvileg egyik legvonzóbb részét, a női mellet közelről szemlélve elborzad tőle. Hasonló Woolf módszere is: a kölni illatát defamiliarizálja olyan módon, hogy rétegeire bontja, mégpedig a kutya kifinomult és kölnihez nem szokott orrának megfelelően (aminek megvan az a profán párhuzama is, hogy a kölnik illatát a szakértők valóban rétegekben elemzik: fejillatra, szívillatra és alapillatra bontva), azonban ha a kölni funkciójának azt tekintjük, hogy elfedje azt, amit kellemetlennek vagy bevallhatatlannak találunk, akkor a kölni maga is egyfajta elfedés és fedőtörténet. De hiába a kölni, a kutya orra alatti mikroszkopikus nagyításban még az sem tudja elfedni sem önmaga – legtöbbször valami állati szaganyagból és a szexuális figyelemfelkeltés céljából előállított – rétegeit, sem az alatta lévő mélyréteget, amely ebben az esetben a korhadó-rothadó-elfedendő-elfedett, de a kutya-archeológus által felszínre hozott és értelmezett múlt, többek között magának a kölninek is a múltja, amely az angol kultúrában, éppen a „keleties fantázia" eredménye lévén, szintén a koloniális „kaland" eredménye, mint azt már Pope (a másik „elméncz") is, a maga intertextuális és saját korát kifigurázó eposzparódiájában szó szerint és elvont értelemben is az olvasók orra alá dörgöli, amikor a *Fürtrablás*ban felsorolja, Belinda szépségét hány földrész szolgálja ki mindenféle pempő és illat formájában. Ennek révén viszont természetesen nemcsak a gyarmatosítás folyamatában klasszikusan részt vevő férfiak részesei a kolonális kalandnak és az abból fakadó gazdagságnak (de a kulturális neurózisnak is), hanem a gazdagság által nyújtott kényelemből részesedő nők is, akármilyen ártatlannak tűnjenek is otthonaik legbelső szobájának mélyén, a látszólag kényeztető védettségben.

A kutya-archeológus kölniszakértő tehát igen érzékenyen szaglássza ki a viktoriánus kultúra lefedettségét, elfojtásait és fedőtörténeteit, és ennek része az is, hogy megpróbálja értelmezni azt az elfeledett-betemetett kulturális-történeti múltat, amelynek eredményeképp a jelen, ez esetben a viktoriánus kultúra tere létrejött. Ehhez azonban meg kell találni a kódokat, az értelmezési kereteket, másképp ugyanis meg sem lehet közelíteni egy ilyen hangsúlyosan mindent elfedő, mindent másnak mutató, semmit ki nem mondó, sokszoros közvetítéseket használó kultúrát. Az értelmezési keret kialakításának a folyamatán Flushnak mint fő „hermeneutának" is át kell esnie:

„Némi forgolódás, kaparászás és szimatolás után Flushnak végre sikerült megkülönböztetnie néhány bútor körvonalait. Az ablak közelében sötétlő tömeg ruhásszekrény lehetett; mellette alighanem fiókos szekrény emelkedett; mint egy tóban, a szoba közepén valami asztalkához hasonlót látott, lapján rézszegéllyel, végül, bizonytalanul, fölmerült egy karosszék, meg egy asztal. *De mintha mindez furcsa álruhát öltött volna*. A ruhásszekrény tetején három fakó mellszobor virrasztott; a fiókos szekrényen könyvek sorakoztak; a polcok vörös posztó alá rejtőztek; az öltözőasztalka állványkoronát viselt, s az állványokon, melyek az öltözőasztalkán silbakoltak, két újabb mellszobor silbakolt. *Itt semmi nem az volt, ami: itt minden más volt*. Még az ablak függönye sem egyszerű muszlinfüggöny, hanem valaminő festett anyag, mely kastélyt ábrázolt, rácskerítéssel, tömött fákkal s a fák között baktató parasztokkal. S hogy a zűrzavar még teljesebb legyen, néhány tükör tette valószínűtlenebbé ezt a már önmagában is valószínűtlen világot, *öt költő öt mellszobra helyett tíz költő tíz mellszobrát*, két asztal helyett négy asztalt mutatva" (18–19. – kiemelések tőlem – S. N.).

Ez a lefedett és elfedett, valószínűtlenül – nem véletlenül költőszobrok révén is – megsokszorozott világ pedig nem más, mint a kulturális közvetítéseknek a világa, az elkerülhetetlenül közvetített, mediatizált, sokszorosan visszatükrözött és visszatükröző teljes

kulturális–irodalmi hagyomány, amelyből ijesztően nem lehet kilépni (nem csoda tehát a kutya vicces zavarodottsága és az „értelmezési kísérleteiből" fakadó humor), ugyanakkor mégis értelmezni kell, és ki kell hozzá alakítani valamiféle viszonyulást, miközben a kulturális tükörbe nézés magát a tükörbe nézőt is visszatükrözi: „S a rémületek rémülete: Flush hirtelen egy kutyát pillantott meg, amint csillogó szemmel, lihegő nyelvvel, féloldalt állva, egyenesen rábámul a fal egy hasadékából. Flush rökönyödve megtorpant. Flush eltelt félelemmel, és előrelépett" (19.). S bár egyszerre rémisztő és vicces, félelmetes és túlzó ez a visszatükrözés, Flush (és a *Flush*) attól még – vagy annál inkább – nem kevesebbet vállal magára, mint hogy miközben a kutya látás- (de főleg szaglás-)módját alkalmazva ebből a defamiliarizált pozícióból ártatlanul-humorosan, de inkább „vicc"-esen végigvezeti az olvasót a viktoriánus kultúra terein és elfe(le)dett mélyrétegein, kialakítja egy olyan kritikai pozíció lehetőségét, mely egyszerre van tudatában a kultúra elkerülhetetlen közvetítettségének, medialitásának, (öt, tíz vagy végtelen számú, metaforikus értelemben vett „költő" általi) tükrözöttségének, de lehetőséget ad a távolságtartásra, az értelmezésre, a kulturális emlékezet értelmezés révén megvalósuló folyamatára is. A *Flush*, akármenynyire ártatlannak tűnjön is, nem kevesebbet tesz, mint hogy feltárja a kulturális örökség lefedettségét és rétegzettségét, emlékeztet arra, hogy nem lehet fedőtörténetekkel teljesen elfedni a kulturális tudattalant vagy a tabuként kimondhatatlant, de arra is, hogy nem lehet kilépni a történelmi-kulturális-irodalmi diszkurzusrendszerből, egyrészt mert ezeket nem lehet jó viktoriánusok módjára szépen elválasztva kategorizálni, másrészt pedig mert minden fogalmunk ennek a diszkurzivitásnak az eredménye. Nem lehet tehát kilépni belőle, nem lehet magunk mögött hagyni – legfeljebb újraértelmezni, új viszonyt kialakítani, még azon az áron is, ha az eredmény egy olyan „orrszög", amelyből a legfinomabb kölni sem tűnik annyira illatosnak. Márpedig Flush számára a viktoriánus kölni igencsak orrfacsaró, a puha szőnyegekkel lefedett, kényelmes szobabelső szinte majdnem olyan börtön, mint amikor

ellopják és valóban börtönkörülmények között tartják (ahogy Elizabeth Barrett számára is börtönné válik az *atya*i ház), és Flush számára az arisztokratikus kutyapedigrét jelentő, a Spániel Klub szabályai szerint tökéletes szőrzet is csak teher, amikor Itáliában eltetvesedik (aminek humoros súlyosságát és súlyos humorát minden kutyás átérzi) – egyúttal groteszk fintort mutatva a merev angol osztályszerkezetnek, a sznobériának, de a Spániel Klub kutyafejformára vonatkozó szabályai mögött felsejlik a viktoriánus frenológia és a regény írásának idején épp ijesztővé váló fajelméletek is. Mindez azonban sosem válik komollyá és sosincs egyértelműen kimondva, elvégre is a *Flush* „csak" egy kutyatörténet.

Tőzsér Árpád

MEGERŐSZAKOLT ANGYAL

Kisgyermekkorunkban külön ismertük minden hímál lat szerszámát (mint a mostani kicsik az autómárká kat), a nőstények vágása nem érdekelt bennünket kü lönösebben, mind egyforma volt, s ráadásul valamifé le fogyatékként érzékeltük őket: a nősténynek nincs, a hímnek van, az autó márka nélkül csak taliga. A hím más, annak kukija van, az egyéniség. S minde gyiké külön szerkezet, rejtélyes kampókkal, élekkel, horonyokkal, a kacsáé egyenesen dugóhúzóra emlé keztetett. A csődöröké volt a legérdekesebb, tűzoltó fecskendő, hosszan lógott ki a has pumpájából, a vé gén bunkó, hágatáskor tanácstalanul himbálózott a kanca tüzelő faránál, mígnem a csődörös marokra fogta, s gyakorlott mozdulattal belökte a vulvába. A kanca hörgése mélyről jött, szinte a hüvelyből, ahon nan néha sugárban csapódott vissza az ondó. Mikor a kimerült állatokat elvezették, botot nyomtunk az utá nuk maradt spermatócsába, nyúlott, mint az enyv, ra gasztani lehetett volna vele. A nyulaké volt a legki sebb, csak alig nagyobb a nőstények csiklójánál. Volt néhány angóranyulunk, megfigyeltük, hogyan szerel meskednek. A bak dobantott, s ráugrott a kocára. Az érintkező nemiszerveket nem láthattuk, mindent fehér szőr takart. Az egyik bakot lefogtuk, s kinyomtuk a vesszejét. Sikítozott, mint a megerőszakolt angyal.

Hyross Ferenc

GYENGE

fent jégtáblák, hasadnak, ahogy egy halánték töri őket, a halánték mögötti testben has, csatos ajtaját kinyitva elesetten zörgő fekete szív, szervecske. a padlón arccsont, állkapocs, csempe. a csempén fagyott fürdővíz, hideg van. közben, ami tükör lehet, tükörré lett, benne minden égi foszforeszcens és a mindenható feketeség. alaktalan piros karok, szavak, de nem száj-szavak, sokkal inkább egy íny hívogat, kérlel. lovakat kér, gépi-lényeket, hírvivőt, hogy itt tragédia történt. a fogak türelmetlenek, de nem fáznak, ha vacognának, ütnék egymást, a lovak fejükkel társaik nyakát, fújtatnák az éjszakát dühvel, hát csak türelmesek lehetnek. a tükörben egy repülő, rajta lány, a lányon ruha, bugyi, melltartó, alszik. nyála csordul társa vállára. a másik nem alhat, ő is a lovakra gondol, de másik kontextusban, másik világban. egy fürdőszobában karolja át egy hatalmas fekete megtört nyakát. szájukból közös pára válik gőzzé, végletekig egyszerű köddé. a gép innen nézve minden csillagnál kisebb, de mint egy hegylánc, összességében tökéletes. a tragédia így csak zaj lehet, koppanás, egy téli városban, aztán a csend, ahogy ujjad végighúzod a megfagyott ló sörényén. ínye vérzik, szeme kér: hideg vagyok és gyenge, oltsd belém a lelket.

Veres István

Fáradt eper

Becsapják az ajtót. Bebasszák, ha pontosak szeretnénk lenni. Leginkább azonban, kedves Krisztián, nem pontosak szeretnénk lenni, hanem nyugodtak, higgadtak, kipihentek, lazák, egyszóval ha nem is teljesen gondtalanul, mert olyan nincs, és ne is legyen, de szeretnénk normális körülmények között abszolválni, kedves Krisztián, a hétfő reggeltől a vasárnap estig tartó szakaszokat, ha már így kérdezed. A szomszédok ajtócsapkodása ezt jelenleg nem teszi lehetővé. Akadályozzák a nyugalom élvezésének megvalósulását – állapítható meg lélektanilag, meg jogilag. Mert jogilag az ingatlan tulajdonosának joga van élvezni az ingatlan nyugodt körülmények közötti igénybevételét. Ez az, Krisztián, ami nekünk most nincs, sem jogilag, sem defaktó. Mikor kezdődött? Hát mikor, valahogy öt éve talán. Engem korábban nem is zavart különösebben az ajtócsapkodás, bár akkor még nem itt laktunk, úgyhogy nem is zavarhatott, mert nem volt belőle olyan sok. Gyerekkoromban ugyan hallottam néhányat, szóval nem állíthatom, hogy nem tudtam a jelenség létezéséről, de az otthoni ajtók valahogy tompábban csapódnak, és a domesztikált zajok közt ezeknek a becsapódásoknak egyébként is ugyanúgy helyük van, mint az üvegesedő hagyma sercegésének vagy a kakaskukorékolásnak. Krisztián. Meg ugye az ajtók néha akkor is becsapódnak, ha nem csapja be őket senki, vagy nem akarja senki becsapni őket. Bevághatja a szél is, vagy a kistestvére, a huzat. Ami becsapódhat, az be is csapódik.

Ne csapkodjátok az ajtókat, legyetek szíves – mondták aztán később a buddhista szerzetesek. Tőlük tudom, hogy aki csapkodja az ajtókat, az nincs rendben, mert azt nem érdeklik mások. Ha nem is közvetlenül, de garázdálkodik. Biztosan a boltban sem használ kesztyűt, hanem végigtapogatja a kifliket, nem tartja meg az ajtót a boltból kijövet a mögötte levőnek, és az útjába kerülő csigákat is összetapossa, egészen biztosan, mert azzal, hogy ember, semmi más célt nem szolgál, csak hogy az egóját szállítsa. Ők is ilyenek, persze, a szomszédok. Szóval a szerzetesek három szabályt mondtak. Egy: ne csapkodjuk az ajtókat, kettő: figyeljünk mindenre, három: ne csapkodjuk az ajtókat. Ezek meg itt, két és fél méterre az ajtónktól, bebasszák, naponta jó sokszor.

Pontosan hányszor? Van, hogy egy indulásnál többször is, mert a lépcsőkről még gyakran visszafordulnak, ha elfelejtenek valamit. Négyen vannak, naponta egyszer mindegyik lemegy és feljön legalább egyszer, az két csapódás, négyszer kettő az nyolc. De lemennek ők többször is, számoljunk hát nyugodtan tizenhattal. Ha a tizenhatot beszorozzuk néggyel – és miért ne tennénk? – akkor megkapjuk a hatvannégyes számot. Hatvannégy csapódás. Jó, néha sikerül nekik halkan becsukni, vonjuk le a négyet, legyen hatvan. Napi hatvan csapódás. Az heti hétszer hatvan, az négyszázhúsz csapódás hétfő reggeltől vasárnap estig, ami sok. Nekem sok.

Ismerem őket, nem érdemes szólni nekik. Igazából ez az egyetlen bajom velük. A többi nem érdekel, meg főleg nem hallom. Három éve ez megy, és még mindig zavar, vagyis őszintén beismerhetem magamnak, hogy nem fogom megszokni, mert nem tudom, vagy mert nem lehet, vagy más, nem ez a lényeg. Tehetetlen vagyok, Krisztián, és szenvedek, ez van most. Önerőből nem tudok továbblépni, ezért jöttem hozzád. Mondjál valamit. Nem gondolom, hogy egyedi eset lenne az enyém, hiszen a világ tele van szomszédokkal, ajtókkal, retardált barmokkal, akik csapkodják őket, meg egymást. Biztosan létezik már egy hatásos lélektani hatásmechanizmus, amit kifejlesztettek, és klinikailag leteszteltek, amióta lélektan a lélektan. C. G. Jung, ő biztosan kitalált erre valamit, hisz olyan jó neve van, először azt hittem, kínai szerzetes volt ő is. Mondjál igent, Krisztián, kérlek.

Igen? Most beszéljek a fáradt eperről? Jó, akkor a fáradt eper. Kevesen ismerik, még kevesebben merik bevallani. Rejtélyes egy valami pedig. Mert hát, kezdjük ott, hogy mitől lehet már fáradt egy eper. A gyümölcs, ami egész évben a vidámságot közvetíti felénk a kertből, május-júniusban pedig még íze is van. A magját nem kell kiköpni, és majdnem mindenki szereti. A romantikus filmekben is gyakran szerepeltetik, hiszen steril, nem kell vele semmit csinálni, jól néz ki, a tejszínhabbal pedig érzelmileg túlfűtött színkombinációt alkot. Mi baja tehát ennek a fáradt epernek, szomorú? Kimerült? Sokat utazott, amíg átlátszó műanyag tégelyekbe csomagolva a polcokra került, mert holland? Gazdaságilag bevándorolt, és ez megviselte? Tudom, persze, a hazai, őshonos eper is lehet kimerült vagy ideges, hiába simogatják az őstermelők. Ha sok az eső, meg is rohadhat, még azon frissében, a szárán, vagy megrághatják a csigák, akik bosszantó módon ott vannak a környéken, mivel a teremtő erre lehetőséget adott nekik nyilván, ezzel pedig mi sajnos nem tudunk mit kezdeni…

Itt álljunk meg? Álljunk. Most nézzük ugyaninnen az ajtócsapkodást, szól közbe Krisztián, a fiatal életvezetési tanácsadó, pszichológus, barátféle rokon, akihez az aggódó hozzátartozók küldtek jó tanácsért, mert látták, hogy tényleg. Szóval mit szól ehhez Krisztián? Valami olyasmit, hogy a teremtés, ami ugye maga az élet forráskútja, meg minden, amit annak gondolunk, lehetőséget adott a szomszédoknak, hogy csapkodják az ajtójukat, nyitja a sort Krisztián. Igazából mindenkinek lehetőséget adott, akinek ajtót, tehát nekünk is, mutat rá Krisztián. Ha a szomszédokra tudunk haragudni a csapkodás miatt, akkor Istent is szidhatjuk, vagy a teremtést, a csillagok állását, bármit vagy bárkit, a Gyümölcsoltó Boldogasszonytól egészen Latabár Kálmánig, hiszen ők is részei annak a nagy világmindenségnek, ami ugye maga Isten, avat be a részletekbe, persze nem ezekkel a szavakkal, Krisztián. Nekik is lehet ugyanannyi közük a csapkodó szomszédokhoz, mint épp nekem, pláne ha arra gondolok, hogy a szomszéd sokkal gyakrabban látja például az én fáradt eper színű nadrágomat, mint Latabár Kálmánt, magyarázza tovább Krisztián. Ami akár arra is stimulálhatja a szervezetét, hogy olyan anyagokat termeljen, amelyek ajtócsapkodásra ösztönzik őt – zárja az érvelést Krisztián. Meg a gyerekeit, vagyis az ösztön, hál' istennek, öröklődik, teszem hozzá, hogy Krisztián is tanuljon valamit.

A fáradt eper színű nadrágomon pedig már eléggé meglátszik a többéves igénybevétel. Alul a gépolaj hagyott rajt' néhány kimoshatatlan folt', a színe pedig, a naptól és a tenyereim általi dörzsöléstől, egyéb súrlódásoktól megfakult. Az eper tehát kétszer fáradt, vagy akár többszörösen. Más részein, például deréktájban, semmi baja, fáradtsága ugyanolyan élénk, mint újkorában, de mondom, elöl meg alul már nagyon kimerült, és elindult a tüdőszín irányába. Le fogom vágatni a szárait, majd beszegetem, és elkezdem viselni a nyári kánikulákban, mert még van benne néhány év, úgy érzem. Annyira még nem lehet fáradt. Krisztián bólogat.

Mondjam, beszéljek csak, ezt akarod hallani? Mindent hallani akarsz? Mit érzek, amikor hordom ezt a nadrágot? Szoktam-e bámulni? Szoktam bámulni, igen, nézegetni, ha rajtam van, és ha elmegyek a kirakat vagy egy tükrös bejárati ajtó előtt, megnézem magamon a nadrágot, nagyon meg. Nincs-e lecsúszva a fenekemnél, nem harmonikásodik-e túl a szára, nem kell-e szorosabbra húzni a barna szíjat, hogy fiatalosabb tartása legyen. A világban kevés ilyen nadrág tenyészik, és hát magamat sem látom sokszor… alapvetően jó látni, hogy van rajtam egy ilyen nadrág, komolyan. Meg úgy magában a nadrágot is jó látni, ahogy szárad a kötélen, a sok kék, szürke, fekete, fehér, depis-unalmas ruha közt ott lóg egy ilyen eperszínű nadrág, mert valahogy feldobja az egész… mit tudom én… kompozíciót. Ha egy zokni lenne vagy egy sál, egy póló, az nem számítana, de egy nadrág azért mégis csak egy nadrág. Az egyik fő ruhadarabunk. Olyan a ruhák közt, mint mondjuk az emberek között a köztársasági elnök.

– Az államfőre gondolsz? – kérdezett közbe Krisztián.

Őrá, igen, bár ahogy belegondolok, talán nem a nadrág a ruhák államfője, az inkább a nagykabát, a nadrág az mondjuk a miniszterelnök, vagy ha nem is az, mert miniszterelnöknek jobban illik például a zakó, de a nadrág lehet mondjuk a pénzügyminiszter, mert sok a praktikus feladata, és elvárják tőle, hogy ne csak jól mutasson, hanem gyakorlatiasabb feladatoknak is eleget tegyen.

Van-e még olyan a ruháim között, amit így bámulnék, vagy ilyen hatással lenne rám? Huhh, ezen el kell gondolkodnom. Volt, egy másik nadrág, ja. Vastagabb, klasszikus farmeranyagból. Tehenésznadrág, ahogy a 70-es években az idősek hívták. A színe… hát annak is valami ilyen eperszínű. Nem akartam megvenni, de újra és újra láttam a boltban, kiakasztva egy magas helyre… ott virított. Brutálisan jól nézett ki, ledominálta az egész boltot. Ez mondjuk nem volt nehéz, de nyilván azért akasztották ki egy magas helyre, hogy sugározza magából a rezgéseket, aki pedig már nem bírja tovább, vegye meg, persze jó sok pénzért. Ez voltam én. Győzött a nadrág. Hazavittem, és gondoltam: majd jó rongyosra hordom, az anyaga megpuhul, és azt csinálok vele, amit akarok. De nem így lett. Az anyag kemény maradt, nyomott és szorított a derekamon meg ágyékban, így alig viseltem. A szekrényben pihent évekig. Most is ott szunyókál, mint egy szabadnapos pénzügyminiszter. Megint ő győzött. Egyszer megállítottak a rendőrök, és igazoltattak, amikor rajtam volt. Őket is irritálhatta? Pedig még soha, semelyik nadrágomban nem igazoltattak. Ez egy ilyen szín, a fáradt eper. De én eddig sehol nem olvastam vagy hallottam, hogy ez ilyesmire képes.

Nem is fogom? Mert ez személyiségfüggő, hogy melyik embert melyik szín vagy árnyalat irritálja? Sokszor még látnia sem kell, a szín, ha látható, természetes fény által megvilágított helyen van, rezgéseket bocsát ki, amelyeket nem érzékelünk, csak a hatásukat, ha bizonyos ideig a közelükben tartózkodunk, és például felerősíti őket a telihold vagy más tényező? És nem tudsz mást tanácsolni, mint hogy valakinek engednie kell? Milyen beszéd ez, Krisztián?

Annyi tehát a diagnózis, hogy az ajtócsapkodástól szétzilált lényemet lenyugtatja az eperszínű nadrágom látványa vagy viselése, viszont a szomszédokat éppen az eper látványa készteti arra, hogy csapkodják az ajtókat. Valakinek tehát engednie kell, mert a küzdelemben felmorzsolódunk, a folyamat végére pedig nem marad más, csak az ajtó meg a nadrág, vagyis a szervetlen komponensek. Szóval, ha kidobom ezeket a nadrágokat, jó esély van rá, hogy ha nem is marad abba teljes mértékben a csapkodás, csökkenni fog.

Na és mennyire? A napi hatvanról például negyvenre? Oké, legyen. Eltüntetem őket, kidobom, vagy elviszem a nagymamámhoz. Minek viszed a nagymamádhoz, kérdezte Krisztián. Nem tudom, ott biztosan nem zavar senkit. A nagymamánál tele vannak a szekrények régi ruhákkal, amelyeket egykor ő meg a nagypapád, meg annak az apukája meg az anyukája hordott, mindegyiknek megvan a kis helye. Nem kellene ebbe az egész, évtizedek alatt felépített rendszerbe két eperszínű nadrággal belegázolni. Igazad van, kidobom őket, leviszem a kukába.

Aha, kukába – simított végig görögös, ám szőrtelen arcán Krisztián. És hogy mi lesz, ha a szomszédos ház szociálisan hátrányos lakói kikukázzák a két fáradt nadrágot, és elkezdik őket hordani. Harsány színek, extravagancia. Pont ezt szeretik. Ott fognak járőrözni benne az utcán, a ti ablakotok alatt is. A szomszédék pedig nézhetik őket, és ugyanaz lesz, mintha én hordanám – ajtócsapkodás. De akkor mondjál már valamit, hát hogyan tüntessem el azt a két nadrágot? Égessem el az erkélyen? Küldjem el valamelyik háború sújtotta országba? Két rózsaszínű nadrágot? Metéljem őket vékony csíkokra, és ássam el? Ha ilyen mágikus, képes, és kivirágzik.

Adjam őket neked? Ahol dolgozol, az egyetemen, van egy anyagmegsemmisítő, amely minden szerves és szervetlen terméket képes eltüntetni? Egyszerűen lebontja őket kémiai folyamattal? Mintha magától bomlana le évtizedek vagy századok alatt, csak ti ezt meggyorsítjátok a kis megsemmisítő konténeretekkel?

Rendben van, Krisztián, legközelebb elhozom őket, és vigyed.

Azóta már ősz van. Semmi nem változott. Csapkodják az ajtót ugyanúgy, pedig sehol a környéken egy fáradt eper. Krisztián már a telefonját sem veszi. Érdekes módon nem is kért pénzt a beszélgetésekért. Szerintem csak a nadrágjaim kellettek neki. Biztosan egész nap azokat bámulja. Megértem teljesen, szép nadrágokról van szó.

A NACCSÁGOS FEJEDELEM, AVAGY SZÁMOZATLAN FEJEZETEK A RÁKÓCZI-SZABADSÁGHARC TÖRTÉNETÉBŐL

(KURUC ESZTRÁD KORABELI NAPLÓK, VISSZAEMLÉKEZÉSEK, PLETYKÁK ÉS SEJTÉSEK ALAPJÁN, VENDÉGSZÖVEGEKKEL)

Az alábbi szövegkönyvet a komáromi Marianum Egyházi Gimnázium MEG+értenimúltat s jööövehendőőőt nevű csoportja hozta létre a 2014/2015-ös tanévben. Az előadás pástszínpadon játszódott: a nézők a Kárpát-medence – a padlón puzzle elemekből kirakott – térképének két hosszabb oldalán ültek. A rövidebb oldalak egyikén foglalt helyet a játszókból álló zenekar. A térképen kívül díszletként csupán egy asztal, illetve pár szék szolgált néhány jelenetben. A legtöbb jelenet jellemzően üres térben játszódott. A szereplők ruházata: terepmintás nadrágok (különböző fajták), fehér pólók és bakancs vagy tornacipő. Az egyes figurákat a felöltött ruhák képviselték (labancok: fekete zakók, kurucok: toprongyos kabátok, dzsekik). A csatajelenetekben az igaziakkal megegyező méretű fakardokkal vívtak.

Zenei vezető: Langschadl Dávid, zenei korrepetítor: Ölvecky András, ritmusok betanítása: Domján Kristóf, vívás: Nagy Imre (a Kard Rendje), konzultáns: Galo Vilmos, koreográfus: Benkő Ágnes, díszlet kivitelezése: Polák István, Dominik Arnold.

Külön köszönet: Pap Gábor, Perényi Balázs, Solténszky Tibor, Nagy László.

Fordítások: Ecser Vera és Máté (német szövegek), Matyi Gabriella (angol szövegek), Dénes Mónika (francia szövegek).

Köszönjük az iskola tanárainak és vezetőségének megértő türelmét és támogatását.

Köszönet az anyagi támogatásért a Cornides István Társaságnak, a Pro Renovanda Alapítványnak, Komárom Város Önkormányzatának és a nézőknek.

Felhasznált szövegek: Esterházy Péter: *Egyszerű történet vessző száz oldal – a kardozós változat*; *Termelési-regény*; *Hrabal könyve*, Krétakör: *FEKETEország*, II. Rákóczi Ferenc: *Emlékiratok*; *Vallomások*, R. Várkonyi Ágnes: *II. Rákóczi Ferenc*, Baráth Julianna: *Bercsényi Miklós és Károlyi Sándor kapcsolata a Rákóczi-szabadságharc idején* (doktori értekezés), Károlyi Sándor emlékirata, II. Rákóczi Ferenc levelezései, Shakespeare: *Hamlet*, Katona József: *Bánk bán*, Nádas Péter: *Emlékiratok könyve*, Spiró György: *Az Ikszek*, Szederkényi Nándor: *Heves vármegye története*, *A bukás* c. film (r.: Oliver Hirschbiegel), Kossuth Lajos: *Kiáltvány a néphez*, Des Alleurs márki emlékirata.

Felhasznált dalok: Propellerheads: *History repeating*, Európa Kiadó: *Igazi hős*; *Romolj meg*, Kornis Mihály – Cseh Tamás: *József*, Szörényi Levente – Bródy János: *Felkelt a napunk* (az *István, a király* című rockoperából), Gene Kelly: *Singing in the Rain*, Nina Simone: *Feeling good*.

1. Lehmann és Rákóczi a börtönben

Sötét. Az asztalon meggyullad a gyertya, a fényében látjuk Rákóczi arcát és hogy a gyertyát Lehmann százados gyújtotta meg.

LEHMANN *(Ötöt koppint egy tollal a pálinkásüvegen, amit ő hozott be)*

RÁKÓCZI Ez meg mi volt?

LEHMANN A homo sapiens öt másodperc alatt eldönti, mit érez a másik iránt. Ön szimpatikus nekem. Gottfried Lehmann százados vagyok, a börtön igazgatója.

RÁKÓCZI Ez aztán nem mindennapi bemutatkozás. *(Lehmann kezet nyújtana, Rákóczi nem fogadja)* Honnan tudta eldönteni öt másodperc alatt, hogy szimpatikus vagyok magának?

LEHMANN Tudja, az ember harminc fölött már felelős a saját arcáért.

RÁKÓCZI Csak most múltam huszonöt.

LEHMANN *(Zavartan)* Természetesen. *(Nyilván nem tudta)* Lássuk, mit tudunk önről. *(Az asztalra vágja a jegyzőkönyvet)* Neve?

RÁKÓCZI Erre semmi szükség. Maga nem is vizsgálótiszt, hanem börtönigazgató. Továbbá a hazai törvények értelmében ártatlan…

LEHMANN Persze. Itt bent mindenki ártatlan.

RÁKÓCZI Egyetlen nemest sem lehet tárgyalás nélkül letartóztatni. Továbbá, hogy a hűtlenségnek csak tettleges megnyilvánulását kell elítélni.

LEHMANN *(Levelet tesz Rákóczi elé)* Azt mondja, hogy: 1700. november 1. Felség (ugyebár Lajos király), családom gyakran élvezte már királyi támogatásának tanújeleit… bla-bla-bla… legyen atyánk, támogatónk és fölszabadítónk… *(Hümmög, olvas)* Ugyanezért járulok Felséged színe elé, hogy országunk nevében kérjem további támogatását… blablabla… Ami engem illet, semmi sem tehet boldogabbá, mint

ha Istentől kapott rangomat és becsületemet a hazámbeliek között Felséged dicsőségének szolgálatába állíthatom és nyilatkozhatom. *(Felfortyan)* Ez mi, ha nem hazaárulás? *(Lenyugszik)* A nemes ember, aki levelemet viszi… – Ez lenne Longueval?… blablabla… Felségednek nagyon alázatos, nagyon engedelmes és nagyon készséges szolgája, Rákóczi Ferenc herceg.

RÁKÓCZI Ez… ez… érthetetlen… ez az első levelem… Longuevalt a másodikkal fogták el, de azt meg lenyelte… Honnan szerezték meg? *(Leesik a tantusz)* Longueval… *(Nincs ideje kimondani, hogy áruló)*

LEHMANN Hogy Longueval elárulta-e magát, vagy lebukott, az utókor nem fogja megtudni. Mint ahogy maga sem. De még ha igaz is, amit hallott a lenyelt levélről… nos… még a kő is megszólal, ha kiverik a fogát.

RÁKÓCZI De leveleimet akkor is baráthoz írtam, és nem ellenséghez. Ráadásul békeidőben. Ez nem hazaárulás, nem lehet úgy facsarni.

LEHMANN Engem nem kell győzködnie. Mondtam: szimpatikus nekem. És bár pillanatnyilag császári egyenruha van rajtam, porosz vagyok. Így a porosz király alattvalójának vallom magam. A porosz király pedig az ön feleségének köszönhetően azon fáradozik, hogy maga innen kikerüljön. Viszont ha ezek ki akarják végezni, megteszik. Ürügyet találnak. Szerintem nem véletlen, hogy ugyanabba a szobába kellett zárnunk, ahonnan a nagyapját a vesztőhelyre kísérték. *(Elfújja a gyertyát)*

2. History repeating

A dal alatt a játszók felépítik a puzzle-padlót.

The word is about, there's something evolving,
Whatever may come, the world keeps revolving…
They say the next big thing is here,
That the revolution's near,
But to me it seems quite clear
That it's all just a little bit of history repeating.
The newspapers shout a new style is growing,
But I don't know if it's coming or going,
There is fashion, there is fad,
Some is good, some is bad
And the joke rather sad,
That it's all just a little bit of history repeating.
Some people don't dance, if they don't know who's singing,
Why ask your head, it's your hips that are swinging,
Life's for us to enjoy,
Woman, man, girl and boy,
Feel the pain, feel the joy,

Aside set the little bits of history repeating,
Just little bits of history repeating.

3. Történelmi áttekintés

A térkép összeállt, csak a 17. játszó marad a színen.

17. játszó Midőn felmegy a függöny, az 1700-as évek legelején vagyunk. Az előző volt az európai történelem talán eddigi legvéresebb évszázada. És hát ez a mostani sem ígér túl sok jót. Az osztrák Habsburgok vezetése alatt álló keresztény seregek több mint egy évtizedig tartó véres harcok árán 1697-re kiszorítják Magyarországról a törököt. A törökök tehát elmentek, de megérkeztek a császáriak. És hát itt ragadtunk mi. I. Lipót német-római császár abszolutizmust vezet be az országban. Még 1687-ben kikényszeríti a pozsonyi országgyűléstől, hogy fiát, a még gyermek I. Józsefet megkoronázzák. Továbbá az országgyűlés lemond az Aranybulla ellenállási záradékáról, amely feljogosította a főnemeseket és a püspököket, hogy a „királyoknak minden hűtelenség szégyenvallása nélkül ellentállhassanak és ellentmondhassanak mind örökké". Európa nyugati végében sincs rend. 1700 végén meghal II. Károly spanyol király, aki már korábban XIV. Lajos – tudják, a Napkirály – unokáját jelölte ki utódjául. Erre kezdetét veszi a spanyol örökösödési háború. Rákócziék ezt a nyugat-európai zűrzavart használják ki, hogy Habsburg-ellenes összeesküvésbe bonyolódjanak. Az imént láttuk: lefülelik őket. Rákóczi börtönbe kerül, társa, Bercsényi Miklós pedig Lengyelországba menekül, Brezánba. Persze aztán Rákóczi is kiszabadul, Bercsényi után megy Lengyelországba, és… hamarosan elérkezik 1703 nyara.

4. Kobra!

Sötét, a jelenet szereplői egyenként jelennek meg egy-egy égő gyertyával. Szinte végig fojtottan beszélnek, kivéve, amikor összevitatkoznak.

Sakál Kobra! Kobra! Kobra!
Esze Tamás Maradjál csöndben!
Sakál Mi a francért nem tudtok pontosak lenni?
Esze Mondom, hogy maradjál csöndben!
Sakál Gepárd hol van?
Gepárd Itt vagyok, Sakál, nyugi.
Mind Kuruc vér!
Esze Figyeljetek, Rambót elkapták.
Gepárd Elkapták?
Esze Béna volt. Nem bírt vigyázni magára.
Sakál Biztos csalt a sóval a vámon.
Esze *(Nekiugrik)* Célozgatsz?

Sakál — Mi van má'?

Esze — Nem loptam sót, ezt jegyezzétek meg! Csak fuvaroztam, és a felügyelők rohantak meg engem! Minden marhámat elvették! Hányszor mondjam még el?

Sakál — Engem hagyjál békén!

Esze — Már minden rendben, bocs. Vissza az őrségbe!

Sakál — Ide figyelj, Kacsa.

Esze — Kobra vagyok, cseszd meg.

Sakál — Bocs. Ne haragudj, Kobra. Figyelj, én azt mondom, hogy csináljunk most már egy nagy akciót, de legyünk kemények, mint a vídia.

Gepárd — Szerintem írjunk leveleket.

Esze — Te hülye vagy? Kinek akarsz te írni?

Gepárd — A császárnak.

Esze — És mit írsz abban a levélben?

Sakál — Azt, hogy „osztrákok, takarodjatok innen anyátokba, különben robbantunk".

Esze, Gepárd — Ez marha jó, Sakál.

Esze — Adjál papírt.

Gepárd — *(Átadja a papírt)* De nehogy azt írd, hogy tisztelt Lipót császár!

Esze — Hanem mit?

Gepárd — „Ide figyelj, te szemét!" – ezt.

Sakál — Ne. Azt írd, hogy „ide figyelj, te mocskos szemét állat. Azonnal takarodjatok vissza anyátokba..."

Esze — Csss! De miért takarodjon? Különben mi lesz?

Sakál — Gebasz lesz, robbantunk, az lesz.

Gepárd — Robbantunk! Marhára robbantunk.

Esze — Jó. „Ide figyelj, te mocskos szemét állat. Azonnal takarodjatok vissza anyátokba, különben robbantunk."

Gepárd — Tudjátok, mi jutott eszembe? Tegyünk bele sót, írjuk azt, hogy ez most só, de következőkor nem lesz só.

Esze — *(Felfortyan)* Már megint mi, hogy só? Mért, mi lesz?

Gepárd — Az a… izé… az a lépes tököm… az a kórság, na… az a lépes…

Sakál — Vér, vér, vér, vér lesz mindenütt, vér!

Gepárd — Ez is nagyon jó, Sakál, de először azt írd, „ha nem takarodtok el, következőkor nem lesz só".

Esze — Jó. De ezt csak zárójelbe írom. *(Írja)* „…nem lesz só."

Gepárd — *(Felordít)* Csesszétek meg! *(A másik kettő ijedten szétrebben, még a gyertyáikat is elfújják)* Eszembe jutott valami.

Sakál — A jó édesanyádat, azt. *(Esze, Sakál újra közel jönnek, gyújtogatják a gyertyákat)*

GEPÁRD Tiszta hülyék vagyunk. Ne Lipótnak írjunk, nem is értené. Írjunk Rákóczinak, jöjjön ide hozzánk a hegyekbe, és álljon az élünkre.

ESZE Ez marha jó. Írunk egy új levelet. De most szépen kell fogalmaznunk. Nagyságos Fejedelmünk!

GEPÁRD A magyar népet tűrhetetlen követelésekkel és adóemelésekkel nyomorgatják.

SAKÁL Elrendelték, hogy a vármegyék állítsanak ki tizenkétezer újoncot, akiket majd Olaszországba és a Birodalomba vezényelnek.

ESZE Az ország bővelkedik sóban, mégis a rá kivetett vámok miatt annyira megnövekedett a só ára, hogy a szegény nép kénytelen kenyerét só nélkül enni.

SAKÁL Ők játszanak, zabálnak szűntelen,
úgy, mintha mindenik tagocska bennek
egy-egy gyomorral volna áldva: nékünk
kéményeinkről elpusztúlnak a
gólyák, mivel magunk emésztjük el
a hulladékot is. Szép földeinkből
vadászni berkeket csinálnak, a-
hová nekünk belépni nem szabad;
s ha egy beteg feleség, vagy egy szegény
himlős gyerek megkívánván, lesujtunk
egy rossz galambfiat, tüstént kikötnek,
és aki száz meg százezert rabol,
bírája lészen annak, akit a
szükség garast rabolni kénszerített.

ESZE Ezt azért túlspiláztad… *(Sakál megsértődik)*

GEPÁRD Ha bármilyen kis segítséget nyújtanának is nekünk, könnyű volna fegyverfogásra bírni a lakosságot.

ESZE Csak parancsokat és zászlókat kell küldeni, és ez a fej nélküli sokaság hadsereggé alakul.

GEPÁRD Üdvözlettel: a bujdosó kurucok.

ESZE A bujdosó kurucok. Na, ez szép lett. Gepárd, te megkeresed Rákóczit, és átadod neki. Sakál, visszamész a többiekhez, csatarendbe állítod őket, és kiegyenesítitek a kaszákat. Én pedig majd minden nap figyelem, hogy jön-e már Rákóczi.

GEPÁRD Akkor mi megyünk.

SAKÁL Szevasz, Tamás.

ESZE Ne mondd ki a nevem!

SAKÁL Bocs, Gomba, ne haragudj.

ESZE Kobra vagyok.

SAKÁL Ne haragudj, Kobra.

MIND Kuruc vér! *(Esze és Sakál el, csak Gepárd marad a sötétben)*

5. A követ Rákóczi és Bercsényi előtt Brezánban

Totál fény, Gepárd térdel Rákóczi és Bercsényi előtt.

GEPÁRD *(Átadja a levelet Rákóczinak)* Esze Tamás küldött. Én vagyok a küldött. Azért jöttem, hogy… ach! *(Idegességében feltépi a levél pecsétjét, reszkető hangon próbálja olvasni)* …hogy előadjam a nép végső gyomrát. Öööö, gyomorát. Nyomorát. Azért jöttem, hogy… *(Feladja az olvasást is, az se megy)* Azért jöttem, hogy legyen a vezérünk.

RÁKÓCZI Ha jól értem, azt akarják, hogy álljak néhány szegénylegény élére, és robbantsunk ki parasztlázadást?

GEPÁRD Nem néhány. Sok.

BERCSÉNYI Mennyien vannak?

GEPÁRD *(Bercsényire néz, megszeppen, elhallgat)*

RÁKÓCZI Bercsényi előtt bátran beszélhet. Testi-lelki jó barátom és társam a száműzetésben. Folytassa.

GEPÁRD *(Bizonytalanul)* Sokan.

RÁKÓCZI Ne haragudjon, de ez komolytalan. Valamint ön- és közveszélyes.

GEPÁRD *(Csalódottan elindul kifelé, aztán nagy levegőt vesz, megfordul)* Naccságos Fejedelem! A népből több ezren fogtak fegyvert. Kérem, ne hagyjon cserben ilyen sokaságot. A föld népe kész, csak legyen feje. Csak Nacsságos Fejedelem segítségében bízunk. *(Nagy levegő)* Azért küldtek el engem, hogy Naccságos Fejedelmet hozzánk kísérjem vagy parancsokat vigyek nekik.

RÁKÓCZI Kérem, hagyjon magunkra. *(Gepárd ki)* Mit szólunk ehhez, grófom?

BERCSÉNYI Ha nem vállaljuk, meghalnak.

RÁKÓCZI De a józan ész azt mondja, hogy nem tudjuk megcsinálni. Se pénzünk, se fegyverünk, se képzett katonáink. Ha a rendek nem csatlakoznak, hitelünk se lesz.

BERCSÉNYI Herceg, ha most nem élünk ezzel az utolsó lehetőséggel, ezek a szerencsétlenek úgyis belevágnak. Vázoljam, mennyi az esélyük? Ha egyszer vége lesz ennek az örökösödési őrületnek, a háborút lezáró békekötés a Habsburg Birodalmat már a Magyar Királysággal együtt ratifikálja. Magyarország betagolását a Birodalomba így nemzetközi béke pecsételi majd meg. Abból a kötelékből pedig már a magasságos Mindenható sem szakítja ki. Ezt akarja, herceg?

RÁKÓCZI Mi minden van a kezünkben, grófom? Vegyük sorra!

BERCSÉNYI Ez a beszéd!

RÁKÓCZI Megint írok a Napkirálynak. Biztosan szívesen támogat pénzzel meg hadmérnökökkel. Jóember! *(Gepárd be)* Üzenem a hadseregének, hogy hamarosan élükre állok. Egyelőre zászlókat és parancsokat tudok küldeni. Hamarosan lesz francia segítség is.

XIV. LAJOS *(Be egy pohár tokajival és Rákóczi levelével)* C´est une étrange créature, ce Hongrois. Mais comment peut-on créer une telle finesse avec de

telles manieres? Parlez-vous français? Alors je le dis plutôt dans votre langue.[1] Tehát furcsa szerzet ez a magyar. Hát hogyan lehet ily finomságot létrehozni ily manírokkal? Ez a tokaji egyfelől és az általános bárdolatlanság másfelől. Mi közöm ezekhez? Azt sem tudják megmondani, kié az ország, Lipóté?, a magyaroké?, a töröké?, *(belenéz a levélbe, felkuncog)* az enyém? Egyáltalán: ezek diszjunkt halmazok? Unom őket, unom az országukat, leszámítva ezt a… hm… protestáns csodát, a tokajit. Unom, ahogy majd jönnek a követeik, álldogálni fognak, egyszerre udvarolnak és nyársalnak fel a tekintetükkel. Fényes a csizmájuk orra, de szaros a sarka. Mindegy, ha csinálnak egy kis ribilliót ott a Balkánon, az nekem csak jól jöhet. Ígérek nekik fűt-fát, abból nem lehet baj.

6. Károlyi Bécsben

Az összes fényt egy ötágú gyertyatartó adja. Lipót császár asztalnál ül, étkezik. Károlyi előtte áll a dobozával.

LIPÓT Deutsch oder Ungarisch?

KÁROLYI Alles eins.

LIPÓT *(Feldob egy pénzt, fej vagy írás)* Ungarisch.

KÁROLYI Fölséges Lipót Császár! A Császár iránti hűségem töretlen ugyan, de szót kell emelnem megpróbáltatásaim miatt. Tíz napja várok erre a kihallgatásra. Kicsit sokallom. Nem beszélve arról, hogy állítólag az udvarnál nem találtatott jobb szállás számomra, így egy mosókonyhában kellett megszállnom. Nemes emberként ezt a bánásmódot méltatlannak tartom.

LIPÓT Azért jött, hogy ezt elmondja?

KÁROLYI Természetesen nem. A dolhai győzelmemről bátorkodom értesíteni a Fölséges Udvart.

LIPÓT Hallgatom, Károlyi.

KÁROLYI Rákóczitól felhívások és zászlók érkeztek be az országba. Esze Tamás a lázadókkal Beregszászból a Tisza felé húzódott. De Dolhánál szétűztük őket. Erről hoztam egy rajzot is. Ezek a piros nyilak a mi csapataink hadmozdulatait jelentik. Ezek a pálcikaemberek jelképezik a gyalogságot, a négylábú állatok a lovasság. Nemigen tudok szép lovat rajzolni. A léptéket 1:5000-hez választottam – ez a kedvenc arányom. Ezek a házak itt a falu… Dolha ugyebár… A kék nyilak mentén futó pálcikaemberek a menekülő kurucok. Nekik szomorú az ábrázatjuk… *(Lipót megvetően bámulja Károlyit már kb. a négylábú állatos résztől)* Ááá, ez a rajz nem is olyan jó. *(El akarja tenni, de Lipót kiveszi a kezéből)*

[1] Furcsa szerzet ez a magyar. Hát hogyan lehet ilyen finomságot létrehozni ily manírokkal? Beszélnek franciául? Akkor inkább mondom az önök nyelvén.

LIPÓT Dehogynem. El is teszem. Régen röhögtünk már az Államtanácsban, értékelni fogják.

KÁROLYI Van még valami. A hadizsákmány.

LIPÓT Nocsak. Részletezze.

KÁROLYI Elhoztam.

LIPÓT Mit?

KÁROLYI A hadizsákmányt.

LIPÓT És hol van?

KÁROLYI Ebben a dobozban.

LIPÓT Jó nagy hadizsákmány lehet.

KÁROLYI Hát… Négy lobogó – három Rákóczi nevével díszítve, s egy közönséges… dobok… meg ezek a… trombiták…

LIPÓT A trónörökös ugyan kinőtt már ezekből a holmikból, de épp azon gondolkodtam, hogy nyitok egy játékboltot.

KÁROLYI Otthon van még hatvanöt ló is. Meg foglyok is.

LIPÓT Végre. Mit mondtak?

KÁROLYI Kik?

LIPÓT *(Gúnyosan)* A lovak. Mi van, még nem hallgatták ki a foglyokat? Károlyi, csak csendesen kérdezem: mi a fészkes fenét csináltak itt az elmúlt majd két hétben? Vagy tíz napig nem volt idejük a kihallgatásra? Seggrepacsiztak helyette, vagy mi?

KÁROLYI A kihallgatás már zajlik.

LIPÓT Nem kapkodják el… Mennyi fogoly van?

KÁROLYI 17 magyar és 3 német. Soroljam a neveiket?

LIPÓT Nem érdekel a névsor. Minek ennyi fogoly? A felét agyon kellett volna lőni. Tíz ugyanannyit mond el, mint húsz.

KÁROLYI Agyonlőni? Felséges Császár…

LIPÓT Károlyi, fogja be a pofáját, forduljon meg gyorsan, és menjen haza a jó édes magyar anyjába. De szaporán. És a várkapunál ne feledjen el vámot fizetni. *(Elindul kifelé)*

KÁROLYI Felség, nemes vagyok, nem fizetek vámot.

LIPÓT Maga leginkább egy hatökör, Károlyi, és vámot fog fizetni.

KÁROLYI Császári Felség! *(Reszkető hanggal)* A legnagyobb tisztelet mellett… de ezt még… ezt még a Felséges Udvar meg fogja bánni.

LIPÓT Hú, Károlyi, most nagyon, de nagyon megijedtem. *(El)*

KÁROLYI De Felséges Császár! *(Elindul Lipót után a takarásba, aztán visszafordul)* Hú, de sötét van itt. *(Megint elindul kifelé, viszi a gyertyatartót)*

7. A Beszkidek alatt

ESZE ÉS CSAPATA *Isznak, lazulnak. Rákóczi Bercsényivel be a túloldalról.*

RÁKÓCZI Esze Tamás?

ESZE Ki kérdezi?

BERCSÉNYI Bemutatom Felsővadászi Rákóczi Ferencet, nagyságos fejedelmünket, Sáros vármegyének főispánját, munkácsi és makovicai herceget, Sárospataknak, Tokajnak, Regécnek, Ecseknek, Somlyónak, Lednicének, Szerencsnek, Ónodnak örökös urát.

ESZE *(Felugrik)* Rákóczi Ferenc?

RÁKÓCZI Nyugodjon meg, uram. *(Elszámol ötig)* Ön szimpatikus nekem. Azért jöttem, hogy a felkelésük élére álljak. Hol van az a híres sereg?

ESZE Miért? Hol vannak a francia aranyak és a hadmérnökök?

RÁKÓCZI Késnek. Ezek szerint csalódást kellett okoznunk egymásnak. Sebaj, most már átléptük a Rubikont. Atyámfiai! Véreim! Még a nyomorult féreg sem tűri, ha lábbal tapodják. A magyar nép nem lesz, nem lehet gyávább a féregnél. Szegény hazánk ínség, nyomorúság, szolgaság tanyájává lett. Elhatároztuk: inkább meghalni, mintsem tűrni, hogy a magyar nép tovább is szolgaságban szenvedjen. Elhatároztuk: szegény árva hazánk szabadságát visszaszerezni; és visszaszerezni nemcsak a nemesség számára, de az egész nép számára. Fel hát fegyverre! Kaszára, kapára, kinek mije van. Keljen föl tömegben a magyar nép; ez megmenti magát és megmenti ez árva hazát.

A dal refrénje és instrumentális részei alatt a szereplők mikrofonba kiabálják az egyes hadi eseményeket.

ESZE + ZENEKAR

Én nem bírom fékezni magam,
Én hős akarok lenni,
Én nem bírom fékezni magam,
Nekem nem kell helyette semmi!

Egy igazi hős…

(RÁKÓCZI) 1703. július 7-én előrenyomulunk az Alföld felé. Július 14. – tiszabecsi győzelem. Július 17. – Esze Tamás átkel a Tiszán. A tiszántúli hadjárat. Hadba szólítom a megyék nemességét. Július 28. – Debrecen megnyitja kapuit. Július 31. – Kálló, augusztus 6. – Váradolaszi bevétele.

A következő jelenet alatt Bercsényi berajzolja a térképre a meghódított területeket.

RÁDAY *(Óvatosan bejön)* Uram, fogadjon szolgálatába. Támogatni akarom az igaz Magyarországért.

RÁKÓCZI Hogy hívják?

RÁDAY Ráday Pál.

RÁKÓCZI Ezt próbáljuk meg egy kicsit keményebben!

RÁDAY *(Ugyanúgy félszegen)* Ráday Pál. Uram, hadd álljak a haza szolgálatába!

RÁKÓCZI Vívni tud?
RÁDAY Nem.
RÁKÓCZI Pisztoly?
RÁDAY Nem igazán.
RÁKÓCZI Harctéri tapasztalatok?
RÁDAY Nincsenek.
RÁKÓCZI Akkor mihez ért?
RÁDAY Írni tudok.
RÁKÓCZI Nyelvek?
RÁDAY Latin, görög… Német… Francia… Török… Egy kis lengyel meg orosz… Angol…
RÁKÓCZI Maga kell nekem. Felfogadom titkáromnak.

ESZE + ZENEKAR

Morális akarok lenni, akár egy gép,
Első osztályú vidéki srác,
Fiatal, egészséges és szép,
Olyan, amilyet csak a moziban látsz…

Egy igazi hős...

A zene alatt Rákóczi szólót táncol-dobog a térképen, Esze megafonba énekel, fel-le járkál.

BERCSÉNYI: 1703 vége – Kővár meghódolása.
RÁDAY: 1703. augusztus 12. – kuruc kézre kerülnek a máramarosi sóbányák.
BERCSÉNYI: Augusztus 15-én meghódol Nagybánya.
RÁDAY: 17-én a huszti vár őrsége a kurucok oldalára áll.
BERCSÉNYI: 1703 őszén felszabadul Rimaszombat, Losonc, Korpona, Léva és a Garam menti bányavárosok.
RÁDAY: Szeptember 20. – az első höchstädti csata: francia győzelem a császári seregeken.
BERCSÉNYI: Szeptember 21. – Szolnok.
RÁDAY : Szeptember 28. – Szatmár város elfoglalása. Október 2. – a Gács várába zárkózott nógrádi nemesség csatlakozik.
BERCSÉNYI: Az év végén Tokaj ostroma és megvétele.
RÁDAY: Október 9. – A Bécsből hazatérő Károlyi Sándor Bercsényi tokaji táborában Rákóczi hűségére tér.

Esze berajzolja a térképre a meghódított területeket.

BERCSÉNYI *(Mikrofonba búgva)* Uram, bemutatom Károlyi Sándort. Csatlakozni akar hozzánk.

RÁKÓCZI — Károlyi Sándor? Az a Károlyi Sándor, aki szétkergette a csapatomat Dolhánál, ellopta a zászlóimat, és Bécsig nyargalt velük? Maga az?

KÁROLYI — Uram, asszertív jogom megváltoztatni a véleményem.

BERCSÉNYI — *(Mikrofonba)* C-c-c.

RÁKÓCZI — *(Elszámol ötig)* Ezt még lehet, hogy meg fogom bánni, de… Isten hozta a táboromban.

ESZE+ ÉRKEZŐK+ ZENEKAR — Se múltam, se jövőm, se pénzem,
De nem vesztem el soha a fejem,
Bűn és szégyen kéz a kézben,
Keresem az emberem…

Egy igazi hős…
Beront több szereplő táncolni, a dal alatt a tánckar a zenekarral szemben táncol, Esze mögöttük énekel a megafonba.

RÁDAY: 1703 októbere: ellentámadás: október 31-én elvész Léva, november elején pedig a bányavárosok. November 10. – győzelem Bonchidánál. A székelyek mellém állnak. November 11. – A Szepesség és Lőcse a miénk. November 15-étől XIV. Lajos pénzbeli támogatást folyósít. Ugyanekkor a zólyomi csata. Bercsényi és Károlyi megfutamítják a császáriakat. A bányavárosok ismét kuruc kézen. Felszabadul Nagyszombat. December 13. – a francia–bajor seregek elfoglalják Augsburgot. 1703 decemberében Károlyi és Bercsényi már Bécs környékén portyáznak. December 23-án Balázsfalván elfogják Pekry Lőrinc erdélyi főkapitányt.

6. JÁTSZÓ — *(Hozza be Pekryt fogolyként, leveti Rákóczi lábai elé)*

RÁKÓCZI — Ki ez?

6. JÁTSZÓ — Pekry Lőrinc.

RÁKÓCZI — Hol fogták el?

6. JÁTSZÓ — Erdélyben portyáztunk, és ott.

RÁKÓCZI — Tömlöcbe vele.

PEKRY — Kérem, Uram, ne zárjon börtönbe! Felesküszöm a nevére.

RÁKÓCZI — Pekry, nekem ilyen emberek nem kellenek. Miféle ember maga? Maga otthagyta Kálvin tanát, áruba bocsátotta vallását, hogy elnyerje a németek kegyét. Ha megengedem, hogy csatlakozzon a táboromhoz, mindenki azt hiszi majd, hogy hűségével és szabadságával kereskedhet. Magát inkább elcserélem más foglyokért.

PEKRY *(Megfogja Rákóczi csizmáját, visít)* Neeee! Meg fogok változni! Az már a múlt! Én leszek a leghűségesebb szolgája. Megesküszöm. Csak vegyen be a táborába.

RÁKÓCZI Szedjék már le rólam!

6. JÁTSZÓ Próbálom, de nem megy. *(Cibálja Pekryt Rákóczi csizmájáról)*

RÁKÓCZI Jó, akkor beveszem a csapatba, csak hagyjon végre békén!

PEKRY Köszönöm, igazán hálás vagyok. Mi lesz a rangom?

RÁKÓCZI Brigadéros?

PEKRY Ne már!

RÁKÓCZI Tábornok?

PEKRY Rendben. Én fogom képviselni a csapatban a léha nemest.

ESZE+ ÉRKEZŐK+ ZENEKAR Mintha a világ csak néhány hangra várna,
Zene szól a süllyedő városból,
Piszkos kis történet, majd valaki kiássa
Egy gyilkos tréfa volt csak a rock and roll.
Egy igazi hős…
A tánc fokozódik, vadabb, mint az előbb, a csapat háttal van a zenekarnak. Esze áttör a táncolókon, és velük szemben megafonozik.

(Csak az instrumentális rész alatt hangzik el Ráday tolmácsolásában) Fontos epizód. 1703. október 30-án Bercsényi megérkezik az Eger várát ostromlókhoz. A város lakóinak egy része a német katonasággal a várba húzódik, nagyobbik része meghódol és kivonul a várból. Kivonul Telekessy István püspök-főispán is, hogy Budára költözzön. Letartóztatjuk.

A csapat díszőrségben a zenekar előtt

TELEKESSY Nagy jó reggelt szerető fiaim Kegyeteknek! Négy szerzetes társammal Budára kívánkoztam utazni Egerből, melyet eddig a kuruczok ellen védtem. De öreg állapotomban az egész széles püspökségben nincs annyi helyem, hova fejemet lehajtsam – házamat elpusztították, cselédimet velem együtt halálra üldözték.

RÁKÓCZI Sajnálom.

TELEKESSY Tessék?

RÁKÓCZI Bocsánatot kérek a megpróbáltatásaiért.

TELEKESSY Megbocsátok, fiam. De ezzel nem sokra megyek. Elégtételt követelek.

RÁKÓCZI Azért vagyok itt, hogy azt megadjam. Nincs lelkipásztora a táboromnak. Bercsényi ugyan lopott egyet Olasziból, de egy előkelő emberre van szükségünk. Csatlakozzon hozzánk. Ezt nem magam miatt kérem, hanem a hívek miatt.

TELEKESSY Hetven fölött az ember már nehezen változik. Mi lesz, ha nem vállalom?

RÁKÓCZI Akkor sajnos nem tudom garantálni, hogy ez a letartóztatási hercehurca hamar véget ér.

Telekessy	Rendben, csatlakozom.
Díszőrség	*(Füttyög, huj-hujozik, ovációzik, aztán már nem áll vissza vigyázzba)*
Telekessy	Nem maga miatt, hanem a hívek miatt.
Rákóczi	Köszönöm.
Telekessy	Hm. Én is köszönöm.
Esze + zenekar	*(Vad tánc)* Egy igazi hős…
Rákóczi	*(A jelenet végén sötét, gyufát gyújt)* Lángba borítottuk fél Magyarországot. *(Sötét)*

8. Habsburg-reakciók

I. József és Lipót be, fény.

Lipót	Deutsch oder Ungarisch? *(Feldob egy pénzt, leesik)* Deutsch. Wie steht´s mit uns, mein Sohn?[2]
I. József	*(Mutat a térképre)* Sie können es sehen, Hoheit. Dieser Kuruzzen-Aufstand ist zu einem richtigen Krieg gewachsen, mit dem wir ernsthaft rechnen müssen. Wir haben geglaubt, es reichen die Truppen im Komitat und einige in Ungarn stationierte Regimente, aber es war ein Irrtum von uns. Der bayrische Kurfürst hat uns geschlagen, und die Kuruzzen streifen direkt vor den Toren Wiens. Wenn diese zwei Armeen sich vereinigen, sie können sogar Wien angreifen.[3] *(A nézőkhöz)* Egyébként értették, amit most mondtam? Szóval vázoltam, hogy súlyos a helyzet, és hogy a kurucok Bécs alatt portyáznak, a bajor választófejedelem pedig elpáholt minket, és ha ez a két sereg egyesül, megtámadhatja Bécset.
Lipót	*(Leveszi és visszateszi a szemüvegét, a' la Hitler a bukásból)* Heister, Pálffy, Széchenyi und Forgách sollen eintreten.[4]
Nevezettek	*(Be)*
Lipót	*(Leordítja őket)* Wie konnte das passieren? Wie war es möglich, dass die Dinge dermassen ausarteten? Alle haben mich belogen. Rabutin ist in Szeben, Montecuccoli In Kaschau eingesperrt. Unsere Generäle sind nichts anderes, als ein Haufen niederträchtiger, treuloser, feiger Mensch.[5]

[2] Német vagy magyar? Német. Mi a helyzet, fiam?

[3] Láthatja, Felség. Ez a kuruc szabadságharc olyan háborúvá növekedett, amellyel komolyan kell számolni. Azt hittük, hogy elegendő lesz a megyei haderő és az a néhány Magyarországon állomásozó ezred, de tévedtünk. A bajor választófejedelem megvert minket, a kurucok pedig már szinte Bécs kapujánál portyáznak. Ha ez a két sereg egyesül, akár Bécset is megtámadhatják.

[4] A következők jöjjenek be: Heister, Pálffy, Széchenyi és Forgách.

[5] Hogy történhetett meg mindez? Hogyan fajulhattak idáig a dolgok? Mindenki hazudott nekem. Rabutin bennszorult Szebenben, Montecuccoli Kassán. A tábornokaink mind csak egy rakás hitvány, hűtlen, gyáva ember.

I. József — Most arról beszél, hogy hogyan történhetett meg ez az egész, és hogy a tábornokaink hitvány, gyáva emberek.

Heister — Kaiserliche Hoheit, ich kann es nicht zulassen, dass Sie ihre Soldaten so sehr beschimpfen.[6]

I. József — Heister tiltakozik.

Lipót — Sie sind feige, verräterisch und nutzlos. Sie sind keine ehrenwerte Soldaten. Und sie nennen sich noch Generäle! Man hat uns von Anfang verraten und betrogen![7]

I. József — Leárulózza a teljes tábornoki kart.

Lipót — *(I. Józsefhez)* Du sollst mit diesem verrückten Dolmetschen sofort aufhören, sonst rege ich mich noch mehr auf.[8] Inkább folytassuk magyarul! *(I. József megsértődik, leül a sarokba, és elkezd játszani egy gumiszalaggal)*

Heister — Ennyire nem súlyos a helyzet. Ez még nem a bukás.

Lipót — Nem a bukás? Akkor árulja el, kedves Heister táborszernagy, mit lehet tenni egy ilyen helyzetben?

Heister — Legyalulni őket. Beviszek néhány jól felszerelt ezredet, és kivégzem az egész csürhét. A jó kuruc a halott kuruc.

Lipót — Pálffy? Mit gondol?

Pálffy — Ugyanezt.

Lipót — Pedig én azt gondoltam, hogy minden magyar kicsit kuruc is.

Pálffy — Amint látja, ez nem így van.

Lipót — Rajta, csupa fül vagyok. Fejtsék ki bővebben.

Heister — Először is nézzük meg, mely fontosabb várak maradtak a kezünkön. Északon több is van. Lipótvár, Trencsén. Továbbá Esztergom, Buda… *(Mindezt krétával rárajzolja a térképre is)*

Forgách — Győrt jómagam garantálom.

Pálffy — Ez azért annyira nem rossz. És egyelőre még miénk a teljes Dunántúl. Ha elérjük a rácoknál, hogy ellenálljanak a kurucoknak, megfékezhetjük őket.

Heister — A bajor sereg Bécs helyett Tirolt támadta. Időt nyertünk. Feltölthetjük a dunántúli várak készleteit. Aztán bevonulunk egy nagyobb létszámú hadsereggel, és szépen, módszeresen visszaszorítjuk őket.

Lipót — Rendben. Siegbert Heister, maga mostantól a magyarországi seregek főparancsnoka. Pálffy János, magát megteszem horvát bánnak, hogy ott szervezze meg az ellenállást. Mire van szükségük?

[6] Felséges Császár, nem engedhetem, hogy így szidalmazza a katonáit…
[7] Gyávák, árulók és haszontalanok. Nem a becsület emberei! Ők hívják magukat tábornoknak! Elárultak és becsaptak a kezdetek óta!
[8] Te meg hagyd abba ezt az idétlen tolmácsolást, mert csak még jobban felhúzom magam!

HEISTER Úgy gondolom, 20-25 ezer fős gyalogsággal és 10-15 ezres lovassággal már elfojtható ez az egész. Plusz a tüzérség.

SZÉCHENYI Már megbocsásson, Heister tábornok, de mégis miből? Ugye nem nyugatról akar haderőt átcsoportosítani? Rengeteg idő, mire összeszed egy ekkora hadsereget. Márpedig mennél tovább halad e felkelésnek complanatiója…

LIPÓT Kérem, Széchenyi érsek, kerülje ezeket a tekervényes latin kifejezéseket.

SZÉCHENYI Elnézést. …elterjedése, annál veszélyesebbnek látom lenni. Ezek naponkint mind jobb rendben veszik magokat. Ha megengedik. Én úgy látom, hogy béketárgyalásokat kell folytatnunk. Olcsóbb és célravezetőbb megoldás: időt nyerünk, és megosztjuk a lázadókat. Így Rákóczit a saját környezete fegyverzi majd le.

LIPÓT Meggyőzött. Viszont látniuk kell, hogy nem ijedtünk meg tőlük. Heister! Kap 20 ezer embert. Tegye meg, ami magától telik. Széchenyi, maga pedig ezzel párhuzamosan kezdeményezzen béketárgyalásokat. Meglátjuk, melyik válik be. Távozhatnak, én is visszavonulok. *(El, többiek utána)*

9. Forgách és I. József

I. József végigülte a fenti jelenetet, csendben figyelt, és a szalaggal játszott. Mire vége az előző jelenetnek, a szalagból „macskabölcsőt" készített az ujjaira. A jelenet alatt Forgáchcsal ezt a játékot fogják játszani.

I. JÓZSEF Forgách! Egy pillanatra! Amíg az imént apámat hallgattam, támadt egy ötletem. Épüljön be. Esküdjön fel Rákóczira. Érje el, hogy minél előbb, még apám életében a szövetkezett magyar rendek – vagy hogy hívják ezek magukat – tegyenek meg engem királyuknak.

FORGÁCH De minek?

I. JÓZSEF Hogy megoldódjon végre ez a konfliktus! Apám túl agresszív. Mind harcban, mind tárgyalóasztalnál ugyanúgy lenézi a magyarokat. Maga is magyar, igaz? Én tulajdonképpen szeretem a magyarokat. Azt hiszem, meg tudnék egyezni velük.

FORGÁCH Lipót császár mit szól ehhez a tervhez?

I. JÓZSEF Neki erről nem kell tudnia.

FORGÁCH Ha egyik napról a másikra elszöknék Bécsből, gyanút keltene.

I. JÓZSEF Majd azt mondjuk, hogy megsértődött, amiért mellőztük a horvát báni méltóság betöltésekor.

FORGÁCH De ha nem fogadnak be a kurucok, így két szék között a padlóra eshetek. Mindkét oldal szívesen látna holtan.

I. JÓZSEF Mi van, Forgách, megijedt? Kockázat nélkül nincs nyereség.

FORGÁCH Mit kapnék cserébe?

I. József Jelenleg nem tartunk ott, hogy a jutalmazásáról beszéljünk. De ha ezt élve megússza, nem bánja meg…

Forgách És ha nem vállalom? Vagy ez parancs?

I. József Mondjuk úgy: trónörökösi kérés. *(El)*

Forgách *(Marad, a kezén a macskabölcső összegubancolódott, mintha bilincsbe záródott volna a keze. A 11. és 12. játszó bejön, észreveszik)* Forgách Simon vagyok, Borsod vármegye főispánja, fel szeretnék esküdni Rákóczi Ferenc nagyságos fejedelem hűségére.

Rákóczi *(Be)* Hát esküdjön!

Forgách *(Letérdel, esküre emeli kezét, sötét)*

10. Lehmann és Rákóczi a börtönben

Lehmann *(Tölt két felest)* Csin-csin. *(Felhajtja az egyiket)*

Rákóczi Én nem iszom magával.

Lehmann Sebaj. *(Lehúzza a másikat is)* Na, szóval mi volt a kérdés?

Rákóczi Az a kérdés, hogy árva hazánk nem senyvedhet tovább.

Lehmann Ez nem kérdés, cseszd meg. A kérdés végén kérdőjel van. Lát maga itten kérdőjelet? Egy árva kérdőjelet? Csak azt akartam megtudni, hogy tegnap hol hagytuk abba.

Rákóczi Hát ott, ahol tegnapelőtt. Hogy mi a cél.

Lehmann Ez az. És erre azt mondta, hogy…

Rákóczi … a nemzet megmaradása.

Lehmann Igen. És eszembe jutott valami. Miért olyan egyértelmű, hogy ez a cél? Miért nem más? Mondjuk, miért nem az alattvalók üdvössége? Elvégre maga is katolikus.

Rákóczi Talán azért, mert más helyzetben vagyok, mint maga. Maga porosz, így az a fő élménye, hogy maga körül minden tartomány ugyanolyan nyelven beszél Badentől Prágáig. Természetes, hogy nyitottnak érzékeli a világot. Mi, magyarok szlávokkal meg németekkel meg törökökkel vagyunk körülvéve, persze hogy veszélyben érezzük magunkat.

Lehmann Ez marhaság. Legfeljebb maga érzi veszélyben magát. Honfitársai ezt szerintem csak maximum száz év múlva fogják kimondani, de akkor is minek. Olyan nincs, hogy egy nemzet en bloc azon reszket, hogy jaj, nehogy beolvadjak a szomszéd népbe…

Rákóczi Látja, erről beszélek: más a nézőpontunk. Itt minket az elmúlt száz évben végigrabolt török, osztrák, mindenféle Habsburg zsoldos…

Lehmann Ne szóljon már közbe, herceg! Én is ugyanerről beszélek: a mezei alattvaló boldogan cserél nyelvet, hazát, nemzetet, csak hagyják nyugton a maga törökjei meg zsoldosai. A nép dolga, hogy túléljen. Nincs olyan, hogy egységes nemzeti akarat. A magyarok: sokfélék.

Mindegyik mást akar. És ezek a különböző akaratok gyakran egymással ellentétesek.

RÁKÓCZI Különbözőek vagyunk, de létezik olyan cél, amelyért mindenki, jobbágy-nemes, protestáns-katolikus lelkesedni tud…

LEHMANN Tudom: a nemzet megmaradása. Dehogy létezik.

RÁKÓCZI Létezik. És ha megtehetném, bebizonyítanám. De mindegy is. Engem hamarosan úgyis kivégeznek.

LEHMANN Rákóczi, fogadást ajánlok magának. Ugye, már mondtam: maga szimpatikus nekem. Én magát innen kijuttatom valahogy, ha megígéri, hogy véghezviszi a kísérletét – ahogy maga szokta mondani – az új magyar állam megalapításával.

RÁKÓCZI *(Felröhög)* Elég, Lehmann. Már fáj a fejem. Sajog az a jó kemény, magyar fejem.

LEHMANN Kinek mije gyönge, azja fáj. Coki, fogom be pofám. Látom a szemén, hogy nem bízik bennem.

RÁKÓCZI Maga most tréfál, ugye?

LEHMANN Elintézem. Maga innen kijut, és felkelést szít. Ha veszít, azaz nem sikerül lángokba borítania Magyarországot szabadságharc címén, akkor… akkor magam keresem meg, és megölöm. Ha nyer, akkor magának lesz egy szabad Magyarországa, nekem pedig jön egy üveg francia konyakkal személyesen a Napkirálytól. Hálából a szöktetésért. Na, mit szól hozzá?

RÁKÓCZI De hát ez abszurd.

LEHMANN Akkor meg mitől fél? Úgysincs tétje, nem igaz?

RÁKÓCZI *(Kezet fognak)*

LEHMANN *(Tölt két felest)* Csin-csin. *(Felhajtják, kiviszik az asztalt)*

(*Folyt. köv.*)

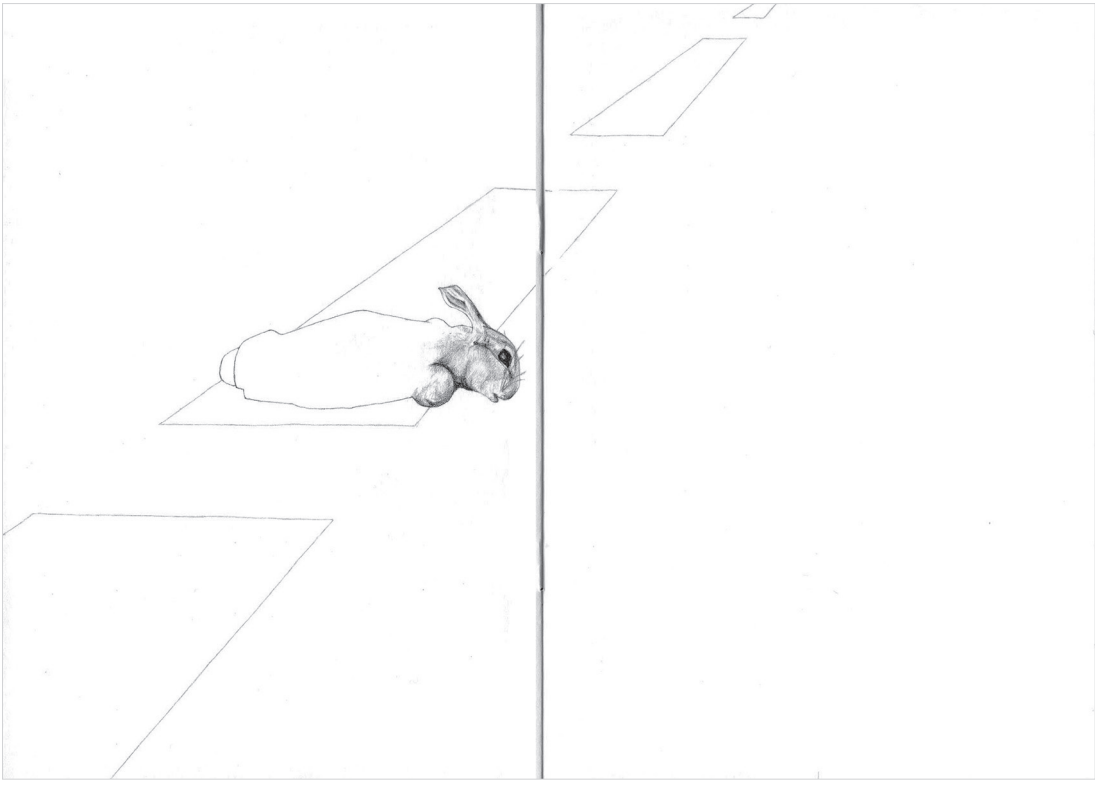

Kelemen Emese

VÉSZJÓSLÓ KEDVESSÉG

PAPP-ZAKOR ILKA *ANGYALVACSORA* CÍMŰ KÖTETÉRŐL

Papp-Zakor Ilka novellisztikája egy mély, sötét, kicsit misztikus mesevilágba vezet el bennünket, ahol a bizarr szereplők nem mindennapi történeteket mesélnek el. A természet és a természetellenes egymásba fonódása adja a történetek gerincét, mindig nagyon személyesen mutatva be a másokhoz, a marginális alakokhoz való viszonyulást. A társadalom peremére szorult emberek szemszögéből mesél, és egy pontig mindig elhisszük, hogy itt valami csoda fog történni. Csakhogy a várva várt varázslat sosem pozitív értelemben történik meg.

A kötet szerkezete tudatosan felépített, a baljós, kedveskedően induló történeteket olvasva (ahogyan Pethő Anita is írta a kritikájában) egyre mélyebbre süllyedünk ebben a titokzatos világban, hogy a címadó, véleményem szerint legszürreálisabb novella után lassan a realistább vonalon haladjunk tovább. Minden mondat nagyon pontosan átgondolt, nincsenek felesleges túlmagyarázások, minden szereplőnek saját, egyedi hangot kölcsönöz a szerző, mégis mindenhol felismerhető az írói kézjegy. Egy-két történetet leszámítva (*Sakk*, *Édesanya könyvesszobája*, *Vénasszonyok nyara*) a mondatok egymásra épülése is céltudatos, könnyedén gördülnek előre a történések. Határozottan választja ki a szerző, melyik elbeszélőjének állnak jól a rövidebb, tömörebb tőmondatok, melyik narrátornak a terjengős, hosszúra nyúló monológok.

Már az első novellánál (*Nagyapó Kesztyűcskéje*) érezhetjük a kedvesség vészjósló jelenlétét, a gyermeki becézgetés már az elején balsejtelemmel tölti el az olvasót. Ezt be is igazolja a morbid névválasztás: az elbeszélőt azért hívja a nagyapja Kesztyűcskének, mert a lány a csonka kézfején piros kesztyűt hord. Ennél a történetnél is láthatjuk, hogy Papp-Zakor Ilka a peremre szorult alakokkal szeret foglalkozni: vak artistával (*Hélium*), animalizálódó lánnyal (*Gyógyítók*), hajléktalanokkal (*Kaviár*, *Múzeum utca*), öregekkel (*Vénasszonyok nyara*, *Anyuka*). Mind olyan szereplő, akiket a társadalom kivet magából, nem tudja befogadni, megérteni. Amit rendellenesnek tart a többség, azt takargatni kell. Kesztyűcskét sem szabad meglátni az erdőben. „Ha elment a faluba, sohasem vitt magával, és ha az erdőben sétáltatott, mindig elbújtunk, ha idegeneket hallottam közeledni. Nekem kellett figyelmeztetnem, mert ő már rosszul hallott. Persze időnként kedvem lett volna bevárni a szembejövőket és beszédbe elegyedni velük (ezt a kifejezést nagyapó egyik könyvéből tanultam, és nagyon megtetszett, évekig terveztem, hogy majd egyszer beszédbe elegyedek valakivel), de nem akartam megharagítani nagyapót, meg

féltem is, hogy mi lesz, ha azok az idegenek majd tényleg undorodnak, és nem akarnak beszélgetni" (8.). Az író nem bírálja szereplőit, hanem belső szempontból mutatja be sajátos világukat. Nem arra törekszik, hogy hiteles társadalmi képet alkosson róluk, hanem saját szabályok szerint szerveződő életeket akar teremteni.

A két hajléktalantörténet esetében is eltér a megszokott ábrázolásmódtól. Az utcán élő emberek apró örömét próbálja megkeresni. Felcsillantja a reményt, hogy nekik is lehetnek boldog napjaik. A *Múzeum utca* utcalakója ünnepelni készül szintén nincstelen párjával. „És visszaúton vettem friss kenyeret, illatosat és egészen forrót, olyan volt, hogy szinte éreztem, ahogy hozzám bújik a kabátom alatt, ahogy viszem, bevackolta magát, mint egy kölyökkutya, én meg simogattam a fejét, hogy ne félj, na. És vodkát is vettem, mert néhány hónapja valami rumaromás vagy karamelles vagy milyen pisát ittunk, aminek megült az íze az ember szájában, és már mindkettőnknek okádhatnékunk volt tőle, habár a Zsófinak persze inkább, mert ez nála alapbeállítás volt, a terhesség miatt. Szóval azt gondoltam, hogy ünnepelhetnénk, mert ez egy olyan nap" (99.). Az idilli hangulatot mégis folyton körbejárja valami megmagyarázhatatlan balsejtelem, hogy mégsem lesz jó vége a mulatásnak. Zsófi karaktere nagyon különbözik az elbeszélőétől, kicsit sem érződik a leírásából, hogy a novemberi hidegtől való félelmén kívül bármilyen érzelmi kapcsolat fűzné a párjához. Nagyhangú, lobbanékony, kötözködő asszonynak ismerjük meg, akinek vízforralója a legnagyobb kincse, ami a legkézenfekvőbb indok bármilyen vitához. A közelgő veszekedést és elválást pedig a kicsinyítő képzővel ellátott „kenyérke" szó vezeti be. A kötet egészére jellemző, hogy a kedveskedő, gyermeki szavak vezetik be a nagy tragédiákat, mint például az *Anyuka* című novellában, ahol az idős nő degradálása pontosan a túlzott nyájasság által történik.

A *Kaviár* hajléktalanja a megváltás eljövetelét reméli jótevője személyében. Papp-Zakor Ilka még el is tudná hitetni az olvasóval, hogy itt most valami más fog történni, ez a novella pozitív végkifejlettel fog záródni, hiszen a látogató egyre sűrűbben, már naponta viszi a nincstelennek a kaviárt, aki minél jobban vágyik arra, hogy az ikrák csillapítsák éhségét, annál kétségbeesettebben várja az adakozót. Ez az izgatott várakozás rántja vissza az olvasót a már jól ismert világba, ahol nincs boldog vég. Erre pedig még rá is játszik az író azzal az iróniával, hogy éppen a halak, az addig boldogságot jelentő állatok tépik darabokra az elbeszélőt a folyó mélyén. A pozíció is megváltozik, hiszen egy haldokló vagy már éppen halott elbeszélését olvashatjuk. Ezzel játszik már a *Nagyapó Kesztyűcskéje* is, ahol szintén halotti monológgal van dolgunk. A történet elején megismerkedünk az elbeszélő kislány és a természet viszonyával. „Viszont nagyapó azt mondta, hogy ez a természet muzsikája, én pedig nem akartam kiábrándítani, úgyhogy inkább nem árultam el neki, mi a véleményem a természetről, aminek köszönhetően nincsenek ujjaim a kezemen, és ami csak arra vár, hogy valahol elpusztuljak, oszlani kezdjek, ő pedig

birtokába vehessen és legjobb belátása szerint felélhessen. Hogy bogáncs eresszen gyökeret a hasamban és mókusok kölykezzenek a fejembe" (8.). Finom irónia, hogy Kesztyűcskének az erdőben, a természethez legközelebb kell a mindennapjait leélnie nagyapjával, amikor pont ez a természet csúfolta meg és tette tönkre az életét. Papp-Zakor szépen előrevetíti a lány sorsának alakulását, mégis meglepő, hogy pontosan az történik vele, amitől mindig is félt.

A kötet egyik legjobban sikerült novellája mindenképpen a címadó *Angyalvacsora*. Már az első bekezdéssel felborítja az angyalokról alkotott általános vélekedést. Itt erdei madarakhoz hasonlatos teremtményekként definiálódnak, akik tojást raknak és zúzmarával táplálkoznak. Az angyalok nem szakrális lények, hanem az ember számára hasznos, ehető állatok. „Az angyalok húsa finom, édeskés. Bár nem áll jól el. De jégen karácsonyig kibírja. A bőre pedig, ha épen marad, szintén remek, tartós, csak le kell mosni róla a csillogó hímport, amilyen a lepkéknek is van. Ha megtisztítjuk, olyan, mint a malac bőre. Lehet belőle cipőt varrni. Meg munkakesztyűt" (52.). A falu férfijai úgy vadásznak ezekre az élőlényekre, mint mások fácánra vagy a kártevő állatokra. Bennük van a kiirtási vágy, az angyalok elszaporodásának megakadályozására irányuló törekvés. A bizarr szituációt csak fokozza a karácsony közeledte, amikor is egészen más pozícióba kerülnek a lények. Csontjaikból játékkatonát, tollszárat, apró harangokat faragnak, amelyekkel a karácsonyfát díszítik. A meghitt ünnep természetellenes vigadalommá formálódik, ami azonban a bemutatott világban teljesen elfogadható. „Aztán karácsonykor olyan terülj-terülj asztalkám volt, hogy csak. Meg fenyőfa is. Rajta mézeskalács meg harangocskák. Meg gyertyák. Meg gyertyafényben csillogó aranyhaj. Úgy illatozott a szoba, mint a templom. Volt leves, meg volt hal, meg volt sütemény. Meg volt angyalkolbász, angyalgulyás, angyaltöpörtyű. Meg persze a sültangyal. A mézeskalácsos. Az angyal húsa olyan, mint a halé, lehet enni karácsonykor is. Csak sokkal nehezebb. Mert zsíros. Meg tömjénes" (53.).

Papp-Zakor Ilka nagyon tehetséges szerző, aki egy erős, misztikus világokat felvonultató kötettel mutatkozott be. Novelláinak szereplői egyaránt megférnének Bodor Ádám Verhovinájának lankáin vagy Berniczky Éva *Várkulcsa* című kötetének mutatványosai mellett. Az ügyes mondatalkotás és -elrendezés, az izgalmas, groteszk történetek mindenképp kíváncsivá tesznek, folytatja-e a szerző megkezdett világának kiépítését, vagy valami újat várhatunk tőle. Bárhogy is dönt a szerző, mindenképpen érdemes lesz figyelni Papp-Zakor Ilka további alkotásait is.

(Papp-Zakor Ilka: Angyalvacsora. JAK–Prae.hu, Budapest, 2015, 124 oldal, 2490 Ft)

PUCHER BÁLINT

FINOMHANGOLÁS

KRUSOVSZKY DÉNES *ELÉGIAZAJ* CÍMŰ KÖTETÉRŐL

A jelenkori magyar költészet értelmezésével foglalkozó esszék, tanulmányok rendre egyetértenek abban, hogy a ´80-as, ´90-es évek irodalmát meghatározó művészetfelfogás elvesztette az egyeduralmát. Az a felfogás, amit szövegirodalomnak is neveznek, mert elsősorban nem a valóság vagy egy valósnak ható személy gondolatainak, érzéseinek reprezentációjaként kezelte a művészetet, hanem konstrukcióként, szövegként, ami a játék terepe, az író pedig „fogalmazógéppé" tárgyiasul (Esterházy Péter: *A szív segédigéi.* Budapest, 1985, Magvető Könyvkiadó).

Arról, hogy mi lépett ennek a helyére, nagyon helytállónak érzem Balázs Imre Józsefnek *Az új közép* című esszéjében és könyvében megfogalmazott gondolatait. Ő a változást az irodalomhoz fűződő elvárások átalakulásában látja. Szerinte a rendszerváltás után a kritikusok és az írók szembefordultak az addigi irodalomhoz fűződő elvárásokkal, és kialakult néhány „tabu" arra vonatkozóan, hogy minek a művelése „naivitás és/vagy érdektelen" a kortárs irodalomban. Ezek az eljárások a valóság reprezentációjának felszámolására irányultak és ebből következően az autobiográfiai, morális és politikai témák kerülését vonták maguk után. Balázs I. J. szerint ezek a tabuk megdőltek a 2000-es években, és a '90-es években mellőzött témák és attitűdök ismét kiemelt jelentőségűvé váltak.

Annak a stílusnak, ami meghatározó a kortárs költészetben, a 2000-es évek közepén első kötetével debütáló Krusovszky Dénes az egyik legjellegzetesebb és legkiemelkedőbb képviselője. Lírája alapvetően az autobiográfiai, vallomásos költői megszólalás korszerű változatának kidolgozására tesz kísérletet. Krusovszky kellően absztrakt stílust fejlesztett ki ahhoz, hogy a konkrét önéletrajzi vonatkozásokat mellőzze, ugyanakkor kifejezhetőek legyenek általa a magánélet problémái. A költészetnek olyan ősi témáit porolta le, mint a párkapcsolat boldogtalansága, az egyedüllét, elveszettség tapasztalata, az önmegismerés. Talán igazán új elemnek csak a testiség és a hozzá szorosan kapcsolódó nemiség tekinthető. Krusovszky nem annyira tematikailag, hanem a megfogalmazás módjában hozott újat, ami részben szintén klasszikus retorikai technikák újrahasznosításából és magáról az írásról szóló gesztusokból áll, de nem ironikus módon, ahogy a szövegirodalomra jellemző volt. A magyar irodalmon belül pedig leginkább Pilinszky sűrített, nehezen felfejthető, gyakran abszurd, elsősorban a képiségre és költői képekre építő lírájában lehet megtalálni az előzményét.

A Krusovszky-recepció általában a második kötetét tekinti a beérkezés könyvének, míg az azt követőt visszalépésnek. Én is osztom ezt a véleményt, a második, az *Elromlani milyen* (2009) viszont nem a művészeti elvek terén hozott újat *Az összes nevem*hez (2006) képest, hanem minőségében, a szentimentális vadhajtások levágásában, a versek sorozatjellegében. Ennek a kötetnek a nagy részében kreatívan, jó ízléssel és arányérzékkel, tudatosan képviselte Krusovszky a művészeti elveit, kellően absztraktan a sejtelmességhez, többértelműséghez, de még azon a határon belül, hogy értelmezhetők legyenek a gondolatok. Ehhez képest valóban halványabb lett *A felesleges part* (2011), amely minden ígéretes ötlete és szép pillanata ellenére is aránytévesztésről tanúskodott. Itt a szerző szerepversekkel, más műalkotások és művészek tevékenységének feldolgozásával, illetve a korábban elvetett versritmussal való kísérletezéssel próbálta tágítani a költészete határait. Ezek önmagukban nem feltétlenül jelentenének problémát, azonban a nyelvhasználat még absztraktabb, a motívumok pedig önismétlők lettek, így összességében egyfajta tárgyilagos és intellektuális „tudósköltészet" jött létre. Üdítő és meglepő volt viszont ezután a *Mindenhol ott vagyok* (2013), egy kvázi-gyermekvers kötet, amely a Krusovszky-féle világ- és önszemléletet, stílust, kérdésfelvetéseket egy kisiskolás fiúra vetítette rá. Lapis József tapasztalta azt a könyv olvasásával kapcsolatban, „hogy ez a tiszta, pontos, finom hang be tudja fészkelni magát az elmébe – jóllehet, engem helyenként inkább elzsongított, szinte elaltatta a figyelmem" (Lapis József: *Líra 2.0 – Közelítések a kortárs magyar költészethez.* Budapest, 2014, JAK + PRAE.HU, 153.). Könnyen támadhat ilyen érzés az olvasóban, ugyanakkor azok a szellemes darabok, amelyek például a konvencionálistól eltérő világszemléletből indulnak ki, azt mutatják, hogy ebbe az irányba sikeresen ki lehet terjeszteni a Krusovszky-lírát.

Az új kötet nem hoz olyan radikális váltást, mint a *Mindenhol ott vagyok*, inkább az első három kötet líráját hangolja át. Az a benyomásom, hogy Krusovszky „meghallotta" *A felesleges part* kritikáit, ugyanis az *Elégiazaj* verseit egyszerűbb, az élőbeszédhez közelebb álló, kevésbé intellektuális és stilizált megszólalás, az utalások minimális használata és egyetemessége, például a bibliai motívumok és az öntükrözés, az írásról történő írás szinte teljes hiánya jellemzi. Az egyszerűség a szerkesztésben is megnyilvánul, a könyv minden eddigi köteténél kevesebbre, két ciklusra van osztva, amelyek azonban közel sem alkotnak olyan sorozatszerű egységet, mint az *Elromlani milyen* ciklusai és *A felesleges part* nagy része. Ebből a szempontból inkább a *Mindenhol ott vagyok* laza, heterogén szerkesztését folytatja, ami esetlegesebbé teszi a szerkezetet, de elkerüli az erőltetett csoportosítást is. Ugyanakkor vannak lazán vett verssorozatok a kötetben, amelyek darabjai viszont ritkán követik egymást, általában elszórtan vannak jelen, amire szintén láttunk már példát a szerzőnél. A szövegek formavilága szintén kevés újdonságot tartalmaz, kis eltérésekkel láthatjuk újra Krusovszky kedvelt formai megoldásait. A minimalista, néhány soros

verseket, gesztusszerűen „kiállított" idézeteket, tagolatlan és különféle eszközökkel tagolt szabadverseket, első blikkre ritmusos, valójában csak a sorok hozzávetőleges hosszában és a versszakok szerkesztésében kötött, ritmus és rím nélküli, valamint minden eddiginél hosszabb prózai verseket. Ezek közül főleg a minimalistákról éreztem azt, hogy még mindig tud velük meglepetéseket okozni a szerző, a prózaiak, ahol viszont hiányzik ez a sűrítettség, nem mindig tudják fenntartani a figyelmet. Viszont a legtöbb problémát ismét az ál-ritmusos versek vetik fel, mert egyes esetekben jó öntőformának, néha viszont feleslegesnek tűnik ez a megoldás.

A témák, motívumok tekintetében ismét nagyon hangsúlyos a párkapcsolat sötét oldala, aminek a lehetőségeit Krusovszky még mindig remekül aknázza ki. Nem újak, de a korábbinál sokkal nagyobb szerepet kaptak a gyerekkori emlékeknek tűnő falusi motívumok, amik mentesek mindenféle romantikától, népiességtől, a vidék nyomasztó, elmaradott, kegyetlen oldalát mutatják be: rontás ellen üvöltöző cigánytábort (*Vonulás*), megkínzott, levágott állatokat (*Gyors fogyatkozásban*), mindent elnyelő sarat (*A sár partjai*). A téma összefoglalásaként hat a *Szonett*, amely szinte kivétel nélkül kellemetlen szagokat és az azokhoz kapcsolódó asszociációkat sorolja fel, s amelynek a részlegesen megtartott versformája is a folklór tagadásának tekinthető. Hozzá kell tenni, hogy emellett viszont a nagyvárosi és nyugat-európai helyszínek sem válnak „ellenpólussá". Míg az első kötetek egyetemessé stilizálták a helyszíneket, itt igen sok konkrétummal lehet találkozni, ám a fejlettebb közegeknek is a nyomorúságos, félelmetes oldalát mutatja be a szerző. Visszatérő szereplők a hajléktalanok, a bezárt Lipótmezei Elmegyógyintézetet „a város koronájának" nevezi (*Kenotáfium*), és egy bécsi parknak mind a barokkos növényzetét, mind a bunkertornyát embertelennek írja le (*Az Augarten fái fölött*). Az igazán új és a kötet során többször visszatérő motívumok a vándorláshoz, az otthon elhagyásához és az új otthon megteremtése, a megállapodás kísérletéhez kapcsolódnak. Ilyen a madármotívum (*A madarak ellen*), a tékozló fiú példabeszédének feldolgozásaként is olvasható darabok (*A kertkapu*) és az átmenetiséggel, boldogtalansággal azonosított éjszakai élet (*A mozdulatlan Szaturnusz*).

Az *Elégiazaj* azonban a kisebb újítások, illetve a korábbi témák, formák jól működő variációi mellett a korábbi kötetek terheiből is hordoz néhányat. Krusovszky jellegzetes, alapvetően jó értelemben patetikus hangvétele tud szimpátiát kelteni, de a minimálisan alkalmazott ironizálásból, játékosságból jó lett volna több is. Másrészt a szintén szerzői védjegynek számító enigmatikus költői képek, mondatok és köztük a laza logikai-tartalmi kapcsolat is okozhat problémákat. A művészeti ágak és azok műnemei közül valószínűleg azok tolták ki legjobban a mű koherenciájának, tartalmának, stilisztikai eszközeinek határait, amelyek nem ábrázolnak cselekményt.

Tehát a kötet összességében nem jelent igazi megújulást, hanem részben áthangolt és megújított folytatása

Krusovszky eddigi költészetének, amit az is kifejez, hogy a korábbi „elromlani milyen szép" tételmondathoz nagyon hasonló szépségeszményt olvashatunk itt, egy szeméthegyet megmozgató tológéppel kapcsolatban: „[s]oha kétségbeejtőbbnek nem / éreztem, ami szép" (*A madarak ellen*). A kötet erős, kifejező versei ellenére sem gondolom azonban, hogy olyan jelentőségű lenne, mint az *Elromlani milyen* volt. Viszont Krusovszkynak sikerült kivezetnie vele a líráját abból a zsákutcából, amibe *A felesleges part*tal került, és a csúcspontjához képest egy kevésbé kiemelkedő, de színvonalas kötettel folytatnia költői pályáját.

(Krusovszky Dénes: Elégiazaj. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 2015, 88 oldal, 2490 Ft)

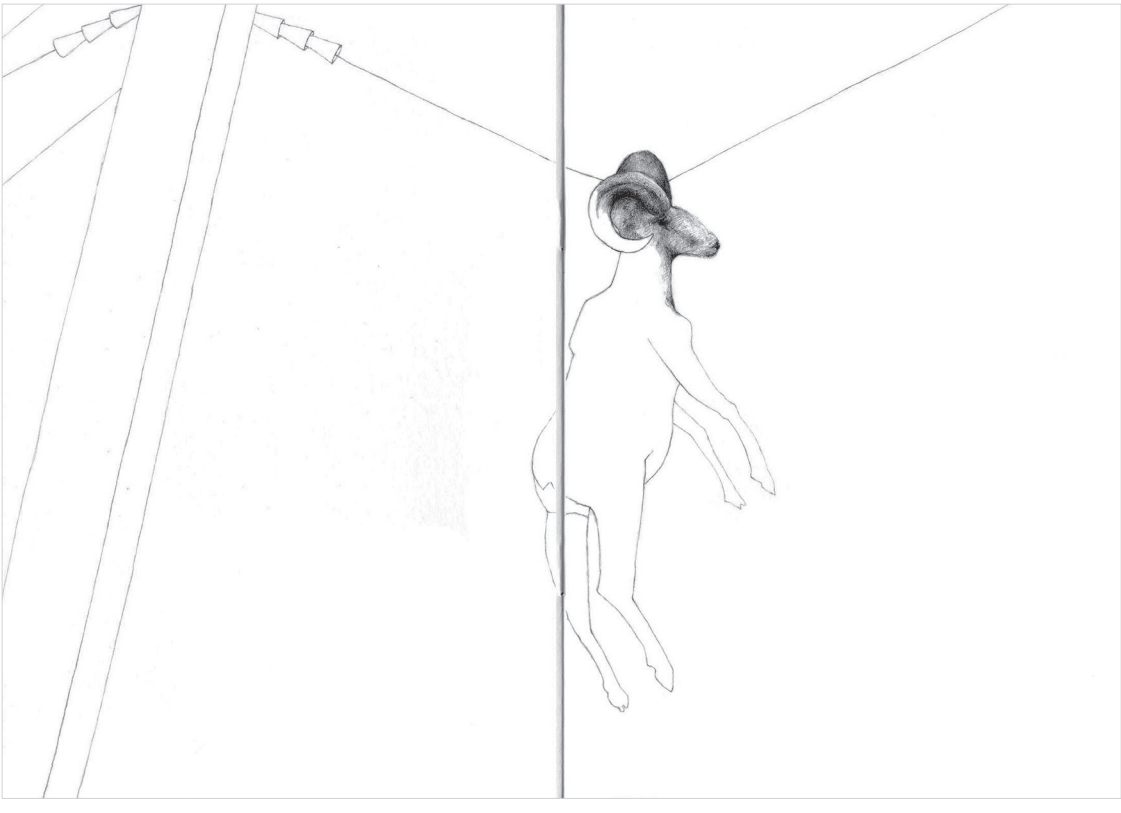

KÁLMÁN C. GYÖRGY

HIDEG-MELEG

GABORJÁK ÁDÁM *MEGTALÁLT HELYED* CÍMŰ KÖTETÉRŐL

Amikor azt mondjuk valakiről: „kapott hideget-meleget", azt úgy szoktuk érteni: sokféle, de főként negatív vélemény hangzott el róla; voltaképpen: leszidták, csupa rosszat mondtak róla. A „hideg" is, a „meleg" is ilyenkor egyazon dolognak, az elmarasztalásnak különféle módozatait vagy árnyalatait jelenti.

Gaborják Ádám könyvéről kívánok most „hideget-meleget" mondani, csakhogy a kifejezésnek egy más értelmében: lesz benne egy kis hideg – vagyis némi fenntartások, aggodalmak; de főleg meleg – elismerés, gratuláció. Szándékom szerint a végeredmény mégsem lesz langyos.

Kezdjük a hideggel. Ha csak a könyv tartalomjegyzékét nézzük, lenne ok bosszúságra. Kritikagyűjteményekre természetesen szükség van, de többnyire olyan szerzőktől vesszük őket szívesen, akik mögött nemcsak mennyiségileg, de hatásában is jelentős kritikai munkásság áll. Ha valaki *első* kötetként eddigi (nem hosszú) életművéből csak a műbírálatokat gyűjti össze (jó, a kötet nyitó- és záródarabja egy-egy rövid eszszé), akkor erős lehet a gyanúnk, hogy alkalmi, nagy nehezen összekapart, a könyvpublikáció kényszere alatt született munkával lesz dolgunk. Még valamiféle nagyképűséget is láthatunk benne: íme, itt az „opus mínusz egy" (ahogyan Kroó tanár úr, a zenetörténész fogalmazott egyszer), valaki azzal a melléktermékkel, semmilyen értelemben nem fontos munkával dicsekszik, amit mások az asztalfiókba süllyesztenének.

A kritika amúgy is igen kényes műfaj: abban a pillanatban, amikor napvilágot lát, nagy jelentősége lehet; aztán sokáig (vagy talán örökre) elsüllyed, érdekességét veszíti, legfeljebb a szerző (vagy a megbírált) tartja meg emlékezetében. Ebbe bele kell törődni, ez az irodalom-rendszer működésének normális menete. Vannak esetek, amikor aztán a régi (és annak idején efemernek, mulandónak tetsző) írások ilyen vagy olyan okból előkerülnek, érdekessé válnak, új életet kezdenek élni – s ez nem is feltétlenül valamiféle inherens minőségen, hanem az adott hely és idő kontextusán múlik. Erre azonban kockázatos kötetet alapozni (márpedig a könyvbéli megjelenés részint presztízsét, részint hozzáférhetőségét tekintve még most is előnyben van a folyóirat- vagy online-publikációval szemben); ez önmagában nem hosszabbítja meg az írás élettartamát, és nem is feltétlenül segíti elő az újrafelfedezést.

Még egy probléma a fentiekhez – nem mindegy, hogy miről, milyen szövegekről szólnak az írások. Olyanokról-e, amelyek mindenképpen és

hosszabb távon érdemesek a figyelemre? Régi vagy kortárs klasszikusokról? Vagy bizton számíthat-e erre legalább a mai olvasó? Esetleg olyanokról, amelyekkel foglalkozni a kritikusnak napi feladat, kötelesség, anélkül, hogy el kellene köteleződnie amellett, hogy ezeket valamilyen mérce szerinti magas polcra tegye? Hiszen ez is hozzá tartozik a kritikusi munkához. Ennek a kötetnek a tartalomjegyzékébe belepillantva nemcsak nagy és máris kanonizálódott neveket látunk; vannak kevéssé ismert (ha nem is mindig nagyon fiatal) szerzők, így még inkább zavarba ejtő a könyv összeállítása.

Összefoglalva tehát: Gaborják vállalkozása (hogy első köteteként kritikagyűjteményt tesz közzé) kockázatos és kétes. Legalábbis amíg csak a tartalomjegyzéket nézzük. A következőkben három olyan tényezőt sorolok fel, amelyek nemcsak helyre teszik ezt a (felületes) előzetes aggodalmaskodást, de megmutatják, miért volt mégis értelme és indokoltsága ilyen könyvet összeállítani; hogy miért fontos és értékes munka ez mégis.

[Mielőtt a három „ellensúlyra" rátérnék, említek még egyet: megeshetne, hogy a kötet valamiféle iskola, irányzat, csoportosulás képviseleteként jelenik meg, hogy az a célja (akár kritikák egybegyűjtésével), hogy hírt adjon valamely kritikusi vagy tudományos csoportosulásról – ez is indokolná, esetleg kiemelkedővé is tehetne egy efféle művet. De erről nincs szó. Mint majd szólok róla, Gaborják intellektuális háttere (ezt a szerző maga is jelzi) világosan körülhatárolható, de érezhetően nem célja a reprezentáció: nem akar irányt mutatni, erre a háttérre nyomatékkal felhívni a figyelmet.]

Az első a kötet maga. Megvallom, ilyen szép kötetet régen láttam. Minden elemében, hogy úgy mondjam, „ki van találva": a betűtípustól a könyv formátumán át a tükörig (hogy a sok ismeretlen tipográfiai kategóriát ne is soroljam), de főleg: az *illusztrációk* visznek óriási szerepet. Minden lapon legalább egy kép van: olykor csak a lábjegyzetek szerzői (vagy a hivatkozott mű címlapja), máskor a szöveghez közvetlenül vagy áttételesen kapcsolódó képek. Már az is nagy izgalom, hogy kitaláljuk: miféle viszony áll fönn szöveg és kép között: valóságos illusztráció-e, ironikus ellenpont vagy hangulaterősítő elem. Szerző és szerkesztő lubickolhatott a kivitelezés örömében: hogyan tudja orientálni, elgondolkodtatni, továbblendíteni az olvasót, hogyan lehet a szöveget úgy kiegészíteni, hogy ne *mondjon* túl erőszakosan többet, mint ami olvasható, mégis *mutasson* mellé valamit, ami szituálja és kiegészíti a verbális közlést. És persze őrületes munka is lehetett kiválogatni és elhelyezni a rengeteg fotót, kerülni az egyhangúságot, atmosférát teremteni, és mindezt nyomdailag-tipográfiailag-vizuálisan szépen megoldani. Nem akarnék túlzásokba esni, de ez valami egészen új műfajnak látszik: az illusztrációk, hozzáadott vizuális elemek nélkül érthetetlen szövegek a *szépirodalomban* régóta ismertek – ámde a *kritikában* – én legalábbis – most találkozom vele először.

A második elem, amitől mégiscsak több ez a kötet, mint egy szokványos kritikagyűjtemény, a szerkezet és a szövegek minősége. A szerkezet azért,

mert nem véletlenszerűen vagy időrendben sorakoznak egymás után az írások, hanem – a kezdő- és a záróesszé között – három fejezetben: az első (*Emléktér*) olyan szövegeket tesz egymás mellé, amelyek valahogyan a teret (és az emlékezést) helyezik a középpontba, hat kortárs magyar íróról szóló műbírálatban; a második (*Médiumok*) gyakran előkerülő melléktémája (az öt könyv kritikájában) a közeg: a verbalitáson kívül a vizualitás és a film; a harmadik pedig (*Testkultúra*) három írásban minduntalan visszatér a szöveg és test kapcsolatára. Vagyis: átgondolt és megtervezett architektúrája van Gaborják gyűjteményének, ráadásul olyan hívószavak köré épül, amelyek mind fontos témái a jelenkori irodalmi reflexiónak. Ami magukat a bírálatokat illeti: noha változó terjedelműek és igényűek, még színvonaluk sem egyenletes, mindegyik *műgonddal* megírt, elmélyült munka. Van, amelyikhez nincs lábjegyzet – van, amelyik igazi tudományos munka: de nem ezen múlik, hanem hogy Gaborják sosem beszél a levegőbe, hanem közel hajol a szöveghez, idéz és elemez, szövegösszefüggéseket keres és messzire kitekint: olyan módon élvezi a boncolgatást és az asszociációt, hogy olvasójának is kedvet csinál a szoros és ugyanakkor szabad olvasáshoz. Le sem tagadhatná – nem is akarja, a könyv utolsó lapján még köszönetet is mond érte – a szegedi indíttatást: az a remek irodalomtudományi műhely, amelyet például Fogarasi György, Szilasi László vagy Müllner András neve fémjelez, ezen a szövegközeli és ezt mégis humorral, játékossággal oldó, a populárisnak kikiáltott művészet felé nyitott, de komoly filológiai vértezettségű írásmódon rajta hagyta (jótékony) nyomát.

Harmadszor – lehet, hogy felül kell vizsgálni az előítéleteinket. Hagyomány, hogy a novellistákon számonkérjük a „nagy regényt", esszéistákon az „átfogó, nagy értekezést" - még jó, hogy a lírikusok megússzák. Ugyan, miért kellene annak, aki remek kritikákat és tanulmányokat ír, monográfiával vagy nagyszabású irodalomtörténeti munkával előrukkolnia? Ez nem tehetség, még csak nem is kitartás és alaposság kérdése – egyszerűen az érdeklődésé. Számos olyan kiváló kritikus van és volt, akiket nem érdekelnek az összefoglaló, terjedelmes vállalkozások, nincs olyan mondanivalójuk, ami efféle formát követelne meg – miért várnánk ezt el? És vannak remek tanulmánykötetek (olyanok is, amelyeknek komoly hatásuk van, vagy amelyekből egy-két darab lett nagy jelentőségű) – Gaborjáké is ilyen; miért gondolnánk azt – beleragadva a hagyományos elvárásokba –, hogy ez kevés volna, hogy mással kell nyitni egy ígéretes pályát? Egy locsifecsi – de jó hosszú – „igazi" könyv semmivel sem ér többet, mint jól megírt és gondosan válogatott írások gyűjteménye.

Ha tehát valaki (mint kezdetben e sorok írója is) kezdetben idegenkedne a fiatal szerző kritikagyűjteményétől, azt javaslom, tegye félre fenntartásait. A hűvös távolságtartást, ha kézbe veszi a kötetet, hamar elfelejtheti. Belemelegszik.

(Gaborják Ádám: Megtalált helyed. Nem regény. Kritikák és tanulmányok két esszé között. Pluralica – FISZ, Budapest, 2013, 240 oldal, 2400 Ft)

Forgách Kinga

OLVASÁSTERÁPIA

SZÁSZI ZOLTÁN *ELBÚJT* CÍMŰ KÖTETÉRŐL

Szászi Zoltán legújabb műve egy különleges olvasónapló. A szerző ezúttal saját olvasmányélményeit, illetve az azok hatására születő szövegeit rendezte egy kötetbe, mely tizenkét novellát és több mint negyven, a könyvajánló és irodalomkritika határán álló írást tartalmaz. A könyv így az olvasás örömének kézzelfogható dokumentumaként szolgál, hiszen egy lelkes és értő olvasó fantáziájával vagy éppen kritikai megjegyzéseivel egészülnek ki az irodalom nagyjainak és a kortárs írók, költők szövegeinek olvasatai.

„Csak a szememmel tudtam inteni az oxigénadagoló gombja felé. Lélegezni kívántam. Sokat. És Örkényt olvasni…" (7.) Nem titok: a kötetben szereplő szövegek egyben a szerző rákkal való küzdelmének lenyomatai is. Az olvasás mint betegség elleni terápia kínálta magát, s az író gyógyírként adja tovább a megszerzett tapasztalatot saját olvasói számára. „Egy év olvasmányélményeinek javát kínálom most, mint kofa a piacon a frissen szedett gyümölcsöt. […] Miközben majdnem magam is elmúltam" (117.). Ennek köszönhetően sokszor némi szentimentalizmus és didaxis is keveredik a szövegek sorai közé. „Tehát ne olvassatok rosszat, barátaim, csak jót és igazi értéket" (116.).

A kötet három ciklusból áll. Az első fejezetben novellák szerepelnek, a *Bábozódás limlomba* című részben az olvasónaplók kaptak helyet, míg a *Lokál*ban három Mikszáth-ihletésű szöveget és három rimaszombati etűdöt olvashatunk. A mű legerősebb részét számomra az irodalomkritikák jelentik.

Az első ciklus a *Mimikri* címet kapta, nem véletlenül. Szászi Zoltán a kötetnek ebben a részében más-más írók bőrébe bújik, s őket utánozva, stílusukhoz idomulva hoz létre saját történeteket. Nagy vállalkozás! Főleg, hogy az ihletők olyan írók, mint Örkény, Rejtő, García Márquez, Ottlik vagy Hrabal. A próbálkozás eredményeként nagyon különböző világú, stílusú és színvonalú szövegek születtek, de közös vonás, hogy a groteszk, abszurd, olykor meseszerű novellák atmoszférája sokszor kiábrándító realizmussal, a hétköznapok kisszerűségével keveredik. („Legjobban mégis azt sajnálta, ha elhunyás miatt nem nézhetné végig a most kezdődő sci-fi sorozatot, amin olyan sokat bírt nevetni." – 50.)

Az írói attitűdök átvétele miatt a szövegek beszédmódja, megfogalmazása olykor erőltetetté, szögletessé válik, a történetek üzenetei pedig megmaradnak a közhelyek szintjén, habár, mint később kiderül, ez egy tudatos írói program része: „semmi sem olyan fontos, mint ezek az elcsépelt, sokszor emlegetett dolgok. Különösen akkor, ha

a rák fenyegetésében próbál meg élni, írni, remélni az ember" (119.).

A közhelyszerűség és didaktikusság főleg abból adódik, hogy Szászi minden novellában egyenesen, köntörfalazás nélkül rágja szájba az általa közvetíteni kívánt tartalmakat, ahogyan azt sem felejti el sosem elárulni, hogy kinek az ihletésére született az adott szöveg. („Mintha száz év magány után ezer csendes év jönne." – 58.) Nem hagyja meg azt a játékot az olvasó számára, hogy maga fejtse meg a feladott rejtvényeket. Ugyanígy saját írói stratégiáit is újra meg újra leleplezi („A mese nehezen bomlik ki, lassan árulja el, fedi fel a szálait." – 88.). Mindezzel megvonja az olvasótól a szöveg élvezetének örömét.

A kritikák és recenziók viszont nagyon meggyőzőek: rövidek, találóak, lelkesek. Jó olvasni őket, felkeltik az érdeklődést, és releváns véleményeket fogalmaznak meg. A szövegek nemcsak önmagukban állnak, hanem összefűzve, összeszerkesztve kerülnek az olvasó kezébe, egyfajta láncolatot alkotva. A szerző egy év olvasmányélményeit teszi egymás mellé, s a paletta nagyon sok műre, a kortárs irodalom legjavára kiterjed. Külföldi (Ljudmila Ulickaja, Borisz Akunyin, Viktor Pelevin, Tomáš Radil) és magyar (Kőrösi Zoltán, Ferdinandy György, Konrád György, Schein Gábor, Csaplár Vilmos, Parti Nagy Lajos), magyarországi és külhoni, fiatalabb és idősebb generáció (többnyire frissen) megjelent regényei, novellás- és verseskötetei kerülnek terítékre. A felhozatal nagyon vegyes, a hangsúly elsősorban a szövegek által kiváltott élményeken és hatásokon van, de nem mentesek az írások a kritikai megjegyzésektől sem.

A szerző sokszor tesz általánosabb megjegyzéseket is az írással, szövegekkel kapcsolatban („a jó szöveg olykor fájdalmat is tud okozni" – 150.). Állításaival olykor talán saját írói hozzáállását is visszaigazolja, mások műveinek olvasásán keresztül. („Mesét általában akkor ír az ember, ha benne már születésre kész egy csodavilág, vagy akkor, ha a kinti világ, adott esetben a politika, beszorítja mondanivalóját" – 126.) Átfogóbb megállapításokat viszont nem tesz a kortárs irodalomra vonatkozóan.

A kötet harmadik fejezetével, a *Lokál*lal kicsit nehéz mit kezdeni. A mikszáthi stílusgyakorlatok mellé rövid megemlékezések kerültek, a Galán Gézáról és Kaszás Attiláról szóló sorok a tíz éve álló rimaszombati Petőfi-szoborhoz kapcsolódva igyekeznek mondani valamit a felvidéki létezésről. Ezeket a szövegeket nem érzem a kötet világához szervesen tartozónak.

Összességében érdekes olvasmánynak bizonyult ez a könyv. Főleg azok számára lehet izgalmas, akik érdeklődnek a kortárs irodalom legújabb szerzeményei iránt. Az olvasásra buzdító opusz legfontosabb üzenete mégis az, hogy „lehet irodalommal, jelképekkel gyógyítani a lelket" (151.).

(Szászi Zoltán: Elbújt. Media Nova M, Dunaszerdahely, 2014, 204 oldal)

PETHŐ ANITA

MEGHALT A POSZTMODERN, ÉLJEN A POSZTMODERN!

ARDAMICA ZORÁN *ÖRÖKORSZÁGI ÉS MÁS TÖRTÉNETEK* CÍMŰ KÖTETÉRŐL

„Tegnapelőtt, október 15-én hosszú, de tartalmas szenvedés után, ágyban, antiallergiás párnák között meghalt Posztmodern" – szól Ardamica Zorán *Örökországi és más történetek* című kötetének első mondata. Keresve se találhatnánk tökéletesebben passzoló felütést ennél, tekintve, hogy a könyvben olvasható írások leginkább azzal a szófordulattal jellemezhetőek: a posztmodern élt, él és élni fog.

Mint azt az elmúlt néhány év ezzel kapcsolatos elméleti és kevésbé elméleti diskurzusaiból jól tudjuk, Posztmodernt nagyon sokan zárkózott, csak önmagával foglalkozó, a világ történéseivel mit sem törődő, kellemetlen, nehéz alaknak tartották. Ők nyilván úgy gondolják, jobb is szegénykének, ha másvilágra szenderült. De akadnak olyanok is, nem kevesen – a szerző is ezek közé az emberek közé tartozik –, akik épp ellenkezőleg, egy a társadalmi problémák és közéleti jelenségek iránt nyitott, a XX. század végi, XXI. század eleji változásokra a maga sajátos, érzékeny módján reagáló valakit ismertek meg személyében, s tudták róla, hogy vannak olyan helyzetek, melyekre csakis ő képes választ adni.

A nehezen megmagyarázható, abszurd helyzetekre történő érzékeny és pontos reagálás lehetősége izgatja szemmel láthatóan Ardamica Zoránt is. Az *Örökországi és más történetek* címadással már a lehető leghamarabb jelzi, a kötet két nagyobb egységből áll össze: az *És más történetek* ciklusc ímet kapó első csoportból, melyben rövidebb, inkább tárca jellegű, de több más műfajt is érintő írások (például lexikonszócikk) találhatók, illetve a második, *Örökországi* című részből, melyben négy hosszabb szöveget, a klasszikus elbeszélések kategóriájába jobban beleillő írást olvashatunk. (Hát igen, Posztmodernnek bizony voltak furcsa bolondériái, ez a fordított címadás is ilyen.) A mindenki által könnyen érzékelhető különbségeken (rövidebb szöveg – hosszabb szöveg) túl van még egy lényegi, bár inkább az egyéni ízlés által meghatározott eltérés: véleményem szerint a rövidebb írások jobban sikerültek, sokkal robbanékonyabbak, kifejezőbbek, hatásosabban mutatják

meg, hogy Posztmodernnek hány – sokak által nem ismert – arca is volt. A négy hosszabb szövegben mindezek már rejtettebben mutatkoznak meg, ráadásul a terjedelem miatt a mondanivaló is sokat veszít éléből.

A címadó írás (*Örökországi*) egy jól ismert játékon alapul: az elbeszélő Mikes Kelemen leveleinek stílusában meséli el egy felvidéki amatőr színtársulat útját egy törökországi fesztiválra. Nem egyszerűen a XVIII. századi nyelvezet imitálásáról van szó, hanem arról is, hogy a XXI. századi nézőpontból a XX. század utolsó évtizedének eseményeiről és általában a közép-európai fékezett habzású polgárosodásról, illetve a kis nemzetek ezzel szorosan összefüggő konfliktusokkal teli egymás mellett éléséről egy XVIII. század elején élt embernek nehéz beszélni. Azáltal csapódik tehát le a mi mindennapi életünk abszurditása (úgy vélem, sokszor nemcsak a kisebbségben élőké, hanem a régió bármely polgáráé), hogy az elbeszélő egy teljesen más korban, már körülmények között élt személynek magyarázza, mennyire megmagyarázhatatlan is az életünk. Például: „[…] nem értették a bordúrjok strázsái, hogyan es lehetséges egy ollyan fiatalembert magukval cipelni hosszú, kalandos útjukra, kinek édesanyja passusára (cseh)szlovák – na *ennek a magyarázatától es megkímélnélek*, Néném asszony – bélyegző üttetett, a gyerekének meg a magyarok országa állítá ki az útra való okmányát" (183.), vagy: „[…] akkoron szombat napon nemcsak Izráel népe, hanem már az kommunisták (*őket végképp el nem tudom magyarázni*, Néném, mivelhogy nincs abba racio, vedd őket, mintha időkben elhúzódó tatárjárás lenn), sem munkálkodának vala" (154., dőlt betűs kiemelés mindkét idézet esetében tőlem – P. A.).

Más esetekben a kibillentett perspektíva hívja fel a figyelmet a megmagyarázhatatlanra, a nehezen elmesélhetőségre. A *Tor* című szöveg esetében a levágott disznó beszéli el, milyen életkörülmények között él az a cigány család, akiknél a disznóölés zajlik, míg a *P. I. Kramer: életem története*ben egy rockbanda közép-európai módon kalandos történetét követhetjük végig az egyik – önjellemzésében identitásbeli problémákra is kitérő („Ma már ipari kémkedésszámba menő erőfeszítések árán sem lehetséges kinyomozni, miképpen születtem. Nemzeti hovatartozásom eredete homályba vész. Nemzetségem kihalt" – 79.) – gitár tolmácsolásában. Ez az írás demonstrálja a legjobban, ahogyan a hosszúra nyújtott történetben fokozatosan kicsúszik az elbeszélés az elbeszélő irányítása alól, és igaz, szükségszerűen, de túllép a gitár perspektíváján.Az első két-három oldal sűrű, tömény, gitár-önértelmező játéka után ezzel a nézőpontszélesítéssel laposabbá válik a szöveg. A *Tor* viszont azért tűnik a legsikerültebbnek a négy hosszabb szöveg közül, mert az egy helyen (a ház és az udvar), egy időben (egyetlen napon) zajló események megtartják az alapötlethez illő feszességben a történetet.

A kötet kétségtelen legnagyobb vesztese *A civil* című írás a második egység legelején, rögtön az első rész rövid, csattanós, sziporkázós szövegei után. A kilencvenes években bevezetett polgári szolgálat intézménye, főleg annak megvalósulása persze önmagában is egy abszurd helyzet, csakhogy az ol-

vasó már ráállt – és szerencsés esetben élvezettel is olvassa – azt a stílust, azt a pörgős egymásutániságot, amit az *És más történetek* című rész ajánl, így *A civil* ebből a szemszögből akár unalmasnak is hathat.

A két rész között az eltérés tehát inkább formai, mintsem tartalmi, hiszen ezekben a rövid szövegekben ugyancsak a közép-európai lét és ezen belül is a kisebbségi helyzet kerül terítékre. Méghozzá, ellentétben a közvélekedéssel, ami a posztmodernt (gyakorlatilag összekeverve a modernség és késő modernség egyes jellemvonásaival) apolitikusnak tartja, nagyon is érzékenyen reagálva olyan jelenségekre, mint a nyelvtörvény, ahogyan az látható a *Törvénymódosítás* – és az alcím is érdekes ez esetben: *abszurd levélregény* – című törvényparódiában is.

Ezenkívül persze fellelhetők a szövegekben olyan jellemzők is, mint az önreflexivitás, a különféle tudományos diskurzusokra és elméleteikre történő reflektálás is. A posztmodern szót mint állandó „eposzi" kelléket neve előtt viselő J. végül mágikus realista lesz (*J.*), *Az író, aki másodállásban szemiotikus volt* című elbeszélésben pedig a főszereplő a lehetetlenre vállalkozik: megszabadulni az emberi gondolkodás mindig mindenhez jelentést társító jellegétől. Vannak olyan szövegek, amelyek egy-egy mondatára könnyen rávágjuk, hogy tipikus bölcsészpoén (például: „Ez az ideggyenge, fiatal irodalomtörténész bosszúból legyilkolászta a bizottság minden tagját. A spenót hatodik kötetével verte őket halálra" – *A hullatetováló*, 11.), ám akár ebben a szövegben, akár a kötet több másik helyén fel-felbukkan azért a magyartanári lét (nem csak kisebbségi viszonyok közti) alacsony társadalmi presztízse (például a már említett *Tor* című elbeszélésben is), így aztán megint csak visszajutunk oda, hogy a néhai Posztmodern nem mindig csak öncélúan játszadozott. De ha belegondolunk abba, hogy azok a nyelvben rejlő játékosságra épülő szövegek, mint a *Hogyan szokjunk le a nem dohányzásról* vagy a *Diagnózis* is egy olyan kötetben olvashatók, ahol többszörösen, többféleképpen tematizálódik a kisebbségi nyelvhasználat problémája (gondoljunk csak a *Gzásy* címre, ami arra a jelenségre utal, mikor a számítógép beállított nyelve és a billentyűzet nyelve eltérő), szintén túlmutat a posztmodernre gyakorta rásütött „köldöknéző" bélyegen.

Ardamica Zorán *Örökországi és más történetek* című kötetében tehát sem siratni, sem temetni nem kívánja Posztmodernt, hanem sokkal inkább egy olyan oldalával igyekszik megismertetni az olvasót, méghozzá úgy vélem, sikerrel, amiről a magyar irodalomban kevés szó esik, miközben globális viszonylatban épp ez, nevezetesen a társadalomkritikai él kerül a róla szóló diskurzusok középpontjába. Vagyis ha innen nézzük, nincs más hátra, mint világgá kürtölni: meghalt a posztmodern, éljen a posztmodern!

(Ardamica Zorán: Örökországi és más történetek. Media Nova M, Dunaszerdahely, 2014, 200 oldal)

Gyürky Katalin

FIKTÍV HATÁRSÉRTÉSEK

JAVIER CERCAS A *HATÁR TÖRVÉNYEI* CÍMŰ KÖTETÉRŐL

Javier Cercas legújabb, az Európa Könyvkiadó jóvoltából magyarul is olvasható *A határ törvényei* című alkotása esetében – hasonlóan a szerző magyarra szintén átültetett *Szalamiszi katonák* című művéhez – ismét egy „beszélgetőkönyvvel" van dolgunk. A műben szereplő, Cercas egyértelmű alteregójának tekinthető író viszont a *Szalamiszi katonák* írójához képest itt nem elbeszélőként, „pusztán" kérdezőként van jelen, aki a történtek elmesélését három személyre: Pápaszemre, azaz Cañasra, a rendőrfelügyelőre, azaz Cuencára, és a börtönigazgatóra, Requenára bízza.

A három elbeszélő jelenléte azonnal több problémát felvet: mivel a történetben hármójuk közül csak Pápaszem van főhősként jelen, a másik kettő az események megfigyelője és kommentálója, azonnal felmerül a kérdés, hogy egyenrangú elbeszélőknek tekinthetők-e ezek a személyek, vagy Pápaszem fontosabb mesélő, mint a másik kettő? Mert abból, hogy a legtöbbet ő nyilatkozza, ezt nem lehet eldönteni. A sorrendiségük, fontosságuk mellett pedig nagy kérdés, hogy kinek higgyünk? Kinek van igaza? Ki az, aki valósat állít, és van-e olyan, aki függetleníteni tudja magát attól a mítosztól, amely a spanyol kisváros, Girona körül, illetve az itt élők körül kialakult?

A várost egy topográfiai értelemben mindenképp konkrétnak mondható határvonal választja ketté: a Ter folyó, amelynek innenső oldalán többnyire viszonylag jól szituált, jobbára középosztálybeli hivatalnokcsaládok éltek, és a történet egyik fontos időszakában, az 1970-es, 80-as években ide tartozik az egyik elbeszélő és főhős, az ebben az időszakban kamasz Pápaszem is. A folyó túloldalán viszont „együttmaradtak" éltek, azok a bevándorlók, „akik Spanyolország távoli vidékeiről érkeztek Katalóniába, ágrólszakadt népség volt, amelyik itt szeretett volna megélni valahogy…" (12.), és az ő számukat gyarapítja a történet másik két, mindhárom elbeszélő által „megidézett" főszereplője, Kékszem és Tere is.

A két világ között elvileg lehetetlen, már-már határsértő jellegű az átjárás, akkora a szakadék a normál polgári életet élő „innenső" és a rablásból, fosztogatásból magukat fenntartani igyekvő „túlsó" lakók életmódja között. Pápaszem azonban, tizenhat évesen, a gimnáziumi iskolatársaitól elszenvedett üldözés és megaláztatás elől menekülve egyszer csak mégis átlépi a Ter folyó határát, s megismerkedik a együttmaradtak világával – hisz, amint később, életének erre az időszakára visszatekintve állítja, „amikor tizenhat éves az ember, még minden határ átjárható" (187.), sőt „visszajárható": „három hónappal korábban egy középosztálybeli bevándorlóból egyik pillanatról a másikra együttmaradt lettem, és

három hónappal később egyik napról a másikra már nem egy együttmaradt voltam, hanem egy középosztálybeli bevándorló. Ilyen egyszerűen ment. És ilyen gyorsan" (uo.). De hogy arra a három hónapra miért marad a bandával, miért rabol, fosztogat velük, s miért szokik rá a kábítószerre, miközben tudja, hogy „a folyó másik partján egy olyan világ tenyészik, amelynek semmi köze sincs az általam ismert világhoz" (50.), arra egyetlen mondat, egyetlen tény a válasz: Tere miatt. A lány miatt, aki Kékszem hírhedt bandájának a tagja, aki a legcsinosabb lány, akivel Pápaszem valaha találkozott, ezért azonnal beleszeret, s úgy érzi, miatta érdemes a túloldalon maradnia.

Ezek azok a tényszerű történések, amelyeket Pápaszem elbeszéléséből ismerünk meg. Innentől kezdve azonban az események kapcsán érzelmileg érintett Pápaszem, de még az érzelmileg érintetlennek vélt rendőrfelügyelő és börtönigazgató is csak találgat, feltevéseket fogalmaz meg, s elkezdi a saját mítoszát fölépíteni a várossal, a együttmaradtak bandájával, s főleg annak a vezérével, Kékszemmel kapcsolatban. A kötetben topográfiai határt képező Ter folyó ettől kezdve arra szolgál, hogy általa minden egyes elbeszélő átmenjen a valóságból a fiktivitás szférájába, átlépje a realitás határát, s a saját maga által felépített mítosza szerint kezdje értelmezni a történteket.

A valóságtól a fiktivitásba való átmenetet pedig mindhárom személy esetében fiktív alkotások „segítik".

A kötet első részében, amely a szimbolikus *Odaát* címet viseli, a mítoszalkotás Pápaszem és a rendőrfelügyelő „kiváltsága" lesz. Ez az első rész Pápaszem és a banda három hónapját idézi fel, amivel kapcsolatban Pápaszem elsősorban saját maga miatt kezd mítoszt gyártani, hisz tudja, hogy nem olyan, mint Kékszemék, s azzal is tisztában van, hogy Kékszemék világának a törvényeit képtelen teljes mértékben megérteni: „De az is igaz, hogy soha nem éreztem úgy, hogy én is a banda tagja volnék: az is voltam, meg nem is, meg is csináltam mindent, meg nem is, belül is voltam, meg kívül is, mint egy szemtanú vagy egy kukkoló, aki részt vesz mindenben, de leginkább azt figyeli, hogy a többiek mit csinálnak" (69.). Ám hiába figyeli, mert a számára legfontosabbat, tudniillik, hogy Tere és Kékszem milyen kapcsolatban vannak egymással, hogy van-e esélye a lánynál, a banda övéhez képest eltérő életvitele miatt nem fejtheti meg. Ezért – a megfejtés reményében is – egy fiktív alkotáshoz fordul, megpróbálja az első Spanyolországban vetített japán filmsorozat, *A kék határ* szereplőivel és történéseivel azonosítani, s így megmagyarázni saját magának, hogy mi történik a bandán belül, mi játszódik le a banda tagjai között. A filmbéli történetben, amely a középkori Kínában játszódik, a császár kegyeltje, Kao Csiu kezébe kerül a hatalom, aki ellen egy maroknyi ember Lin Csung vezetésével fellázad, és a lázadók között ott van egy nő, Hu Szan-Niang is. A lázadó csoport tagjait az elnyomó megbélyegzi, és a fővároshoz közeli folyó, a Liang San Po túlpartjára száműzi: „ez a címben szereplő kék határ, amely valóságos, egyben jelképes is: a jó és a rossz, az igazság és az igazságtalanság közötti határvonal" (81.).

Pápaszem a film alapján Kékszeméket a Liang San Po népének kez-

di nevezni, Lin Csungot és Hu Szan-Niangot pedig Kékszemmel és Terével azonosítja. A film alapján teremt mítoszt róluk és velük kapcsolatban, a filmbéli kapcsolatukat vetíti rá a reális életre, s mivel a fiktivitással a realitás határsértését is elköveti, sokszor már azt is fiktív történésként vagy álomként éli meg, ami valójában megtörténik: azt a két szexuális együttlétet, amelyet Terével a három hónap alatt – Kékszem ide vagy oda – mégis átélhet.

A mítoszgyártás alól Cuenca rendőrfelügyelő sem mentesül. A kérdésre, hogy miért lett rendőr, így válaszol: „akkoriban éppolyan idealista és romantikus voltam, mint bármelyik velem egykorú srác; gondolom, érti: a filmekben a rendőr volt a jófiú, aki megvédi a jókat a gonoszoktól, és én is erre vágytam" (34.). A filmekből vett idealizmusát pedig nála is egy fiktív mű: Galdós *Girona* című regénye táplálja tovább, amely alapján úgy dönt, hogy a gyakorlati idejének lejárta után ezt a kisvárost választja rendőri ténykedése színhelyéül. A regény a várost a napóleoni háborúk idején ábrázolja, benne Álvarez de Castro tábornokkal, akinek városvédő hősiessége mitikus magasságokba emelkedik. Cuenca tehát némiképp Álvarez de Castrónak érzi magát, amikor Gironában marad, hogy az addigra bizonyos körökben – a együttmaradtak és Pápaszem körében mindenképp – szintén mitikus magasságokba emelkedő Kékszem bandája ellen felvegye a harcot, s megvédje a várost tőle.

Pápaszem és Cuenca első részben tett vallomásai így önmagukban is cáfolják egymást: az egyikük Kékszemet, a másikuk a várost, valamint Kékszem legyőzése érdekében tett erőfeszítései miatt önmagát mitizálja. Nézőpontjuk szöges ellentétéből következik, hogy egészen más elképzelésük van Kékszem és Tere személyiségéről is.

Mígnem elérkezünk a történet második részéig, az *Ideát*ig, amikor Pápaszem már a felnőttkoráról nyilatkozik: arról számol be, hogy mikor és milyen körülmények között látta viszont Kékszemet és Terét. Ekkorra a szereplők már jóval túl vannak a szimbolikusan ugyan, de a történetben szintén határt képező bordilsi bankrabláson, amely Kékszem bandájának végét, Pápaszem Ter folyó képezte tényleges és képletes határon való újbóli át-, pontosabban visszalépését, azaz a normális világba való visszatérését jelentette: Pápaszem ebben a részben már Cañas ügyvédként, ráadásul az ekkorra már Gamallo néven emlegetett Kékszem ügyvédjeként van jelen. Az *Odaát* és az *Ideát* című rész – mindez a kötet és a történet tökéletes szerkezetét mutatja – sok tekintetben tükre egymásnak: az első részben Kékszem volt sikeres, mitikus figura, a második részben viszont őt már úgy látjuk viszont, mint egy lecsúszott, folyamatosan hol az egyik, hol a másik börtön életét megkeserítő, menthetetlen, a kábítószertől teljesen lezüllött figurát. A csetlő-botló, idétlen kamaszból viszont, mint amilyen Pápaszem volt az első részben, a második részben sikeres sztárügyvéd lesz, aki a rendőrfelügyelővel együtt tudja, hogy Kékszem mítoszának befellegzett. Ennek ellenére sem ő, sem pedig Cuenca felügyelő nem tud kívül maradni azon a világon, ami mostanra köréjük és Kékszem köré épült: a minden oldalról nagyon erős vágyon, Kékszem rehabilitálásának a vágyán.

A második rész így a mítoszképzés szempontjából is tükre az elsőnek: mert amíg az első részben fiktív alkotások befolyásolták a valóságot, s így keletkezett Kékszem mítosza, addig a második részben a valóság, Kékszem jelenlegi állapota szüli a különböző fikciókat: regényt, filmsorozatot készítenek az életéből, amelyekből most is mítosz épül, csak az elsőhöz képest fordított mítosz: itt nem a bűnözőből vagy az őellene folytatott küzdelemből teremtenek mítoszt, hanem abból az alakból, aki megbánta a bűneit, s megtört. Erről az új személyiségről, erről az új Kékszem-Gamallóról a harmadik elbeszélő, a börtönigazgató fog beszélni: „Tudja, hogy van ez: fiatalon nemes szívű bandita, örökös lázadó, korának Billy kölyke vagy Robin Hoodja, azután pedig – ugyanaz, csak ellenkező előjellel – a bűnös lélek, aki megérti, mennyi rosszat cselekedett, és megbánta a bűneit; egyszóval ezt a történetet találták ki az újságírók, hogy el lehessen adni az újságokat, amelyeket aztán annyian megvásároltak, és elsősorban maga Gamallo" (234.).

Ám nemcsak az újságírók, a filmrendezők, a regényírók, hanem paradox módon saját érdekéből fakadóan a börtönigazgató is erősen táplálja Kékszem-Gamallóról ezt az újfajta mítoszt: „Gamallo társadalomba való visszavezetésének a kudarca nemcsak Gamallo személyes kudarca lett volna, hanem Cañasé és a főigazgatóé is, de ugyanúgy az én kudarcom is lett volna, mert Gamallo a gondjaimra volt bízva. Ne felejtse el: Gamallo kudarca az én kudarcom volt, de sikere az én sikerem is. Én is érdekelt voltam abban, hogy minden jól menjen" (320.).

Három elbeszélő, három „határsértő", aki a valóság és a fiktív szféra határait feszegetve gondol, képzel valamit Kékszemről. Ami vagy igaz, vagy nem. S gondolataik igazságtartalmának megkérdőjelezhetőségét egy megkerülhetetlen tény támasztja alá: az, hogy a legfontosabb s a műben újból és újból felmerülő kérdésekre a történet végéig, sőt, még Kékszem halála után sem kapunk választ: arra, hogy milyen kapcsolat volt Tere és Kékszem között, mit érzett Tere Pápaszem iránt, s ki volt a Kékszem és a banda vesztét okozó bordilsi bankrablás besúgója, azaz ki „köpött" a rendőrségnek?

Talán nem véletlen, hogy ezekre a kérdésekre nem kapunk választ. A válasznélküliség itt is a fikció és a valóság határainak feszegetésével, megsértésével, a közöttük való átjárhatóság lehetőségével, sőt, azzal van összefüggésben, hogy a kettő nem működhet egymás nélkül. Vagyis fikció nélkül nem ismerhetjük meg a valóságot, valóságismeret nélkül pedig nem érthetjük meg a fikciót. A fikció működésbe lépésével a valóságtartalom azonban azonnal megkérdőjeleződik. A kérdezőként jelen lévő író mindezt ezzel a konklúziónak is beillő mondattal foglalja össze: „… én is azok közé tartozom, akik szerint az irodalom mindig felülmúlja a valóságot, de a valóság mindig gazdagabb, mint az irodalom" (403–404.).

(Javier Cercas: A határ törvényei. Pál Ferenc fordítása. Európa, Budapest, 2015, 419 oldal, 3590 Ft)

SZERZŐINK

Forgách Kinga (1991): irodalomkritikus (Budapest, Magyarország); **Grendel Lajos** (1948): író (Pozsony); **Gyürky Katalin** (1976): kritikus, irodalomtörténész, műfordító (Debrecen, Magyarország); **Hyross Ferenc** (1992): költő (Budapest, Magyarország); **Joffe, Olimpiad Szolomonovics** (1920–2005): orosz jogász, irodalomtörténész; **Kálmán C. György** (1954): irodalomtörténész, kritikus, publicista (Budapest, Magyarország); **Kelemen Emese** (1990): kritikus (Debrecen, Magyarország); **Novák Anikó** (1984): irodalomtörténész (Magyarkanizsa, Szerbia); **Pethő Anita** (1980): irodalomkritikus (Budapest, Magyarország); **Petőcz András** (1959): író, költő, szerkesztő (Budapest Magyarország); **Pucher Bálint** (1989): irodalomkritikus (Pécs, Magyarország); **Séllei Nóra** (1961): irodalomtörténész (Debrecen, Magyarország); **Tőzsér Árpád** (1935): költő, író, műfordító, irodalomtörténész, szerkesztő (Pozsony); **Veres István** (1984): író, költő (Pozsony); **Weiner Sennyey Tibor** (1981): költő, író (Szentendre, Magyarország)

AZ IRODALMI SZEMLE MEGVÁSÁROLHATÓ

SZLOVÁKIÁBAN

Dunaszerdahely – Molnár-Könyv (Galántai út [Hypernova])
Komárom – Madách-könyvesbolt (Jókai utca / Jókaiho)
Érsekújvár – Kultúra Könyvesbolt (Mihály bástya 4. / Michalská bašta 4.)
Galánta – Molnár-Könyv (Fő utca 918/2. / Hlavná 918/2. [Univerzál])
Királyhelmec – Gerenyi Könyvesbolt (Fő utca 49. / Hlavná 49.)
Nagykapos – Magyar Könyvesbolt (Fő utca 21. / Hlavná 21.)
Nyitra – Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék – Közép-európai Tanulmányok Kara. Konstantin Filozófus Egyetem (Drážovská 4.)
Pozsony – Pozsonyi Magyar Intézet (Védcölöp út 54. / Palisády 54.)
Somorja – Molnár-Könyv (Fő út 62. / Hlavná 62. [VÚB mellett])
Tornalja – Tompa Mihály Könyvesbolt (Béke utca 17. / Mierová 17.)

MAGYARORSZÁGON

Budapest – Írók Boltja (Andrássy út 45., 1061)

CÍMVÁLTOZÁS
Kiadónk, a Madách Egyesület székhelyének címe októbertől megváltozott. Új címünk a következő: Mierová 16, 821 05 Bratislava 2. Levelezési címünk továbbra is: P. O. BOX 7, 820 11 Bratislava.

KÖVETKEZŐ SZÁMUNKBAN

„Rágyújtott egy cigarettára, fel-alá járkált a szobában, majd újra az asztalra könyökölt. Az ablaküveg mögött a hópelyhek szabályosan közönyös lassúsággal, mintha csak valami misztikus zene dallamára táncoltak volna a levegőben, hullottak a háztetőre. Öntudatlanul is azokra a boldog és önfeledt napokra gondolt, amikor apjával és anyjával vidékre mentek, a falujukba. Akkor napokig csak árnyas fák övezte zöldellő mezőkről álmodott. Eszébe jutott Sir Ali is, amint a cséplőgépben ülve megtömte a pipáját, s vörös kendős kislánya eközben órákig várt rá. A cséplőgépek sivító hanggal aprították szét az aranyló gabonakévéket. A járomba fogott ökröket hosszú botokkal ösztökélték, s azok pedig széles homlokukkal napestig köröttük keringtek. Most ő is egy ilyen ökörre emlékeztetett. Most már tudta, mit is érezhettek ezek az állatok. Egész életében behunyt szemmel járkált, saját maga körül kerengett, mint egy gebe, mint azok az ökrök, amelyek akkor ott csépeltek. Hosszú órákon át ücsörgött parányi irodájában, és állandóan csak iratokat láttamozott; néha munkatársaira nézett, ásított egyet, majd újra fogta a tollát, és megint számokat rendezett táblázatokba, egybevetette, összesítette őket, emelgette az aktákat. De akkor még elégedett volt sorsával, habár ifjúsága, frissessége, gondolkodása szép lassan odalesz – ám este, amikor látja nevetni Bahrámot, a kislányát, a feleségét, minden fáradtsága el fog múlni. Most azonban mindhármukat meggyűlölte. Mert együttesen juttatták ide.”

Ṣādeq Hedāyat: *Örvény*
(Sárközy Miklós fordítása)

E SZÁMUNKBAN

„De a valóság nem hideg kövek és rideg fák árnyaiból szőtt sötét kép, sosem volt múlt, hanem forró hó és perzselő jég, arcomba maró szél, és tudod, mi még… kutyáim vonyítása, kutyáim ugatása, ebek születése és halála.”

Weiner Sennyey Tibor: *Karthágó, avagy az anakronista a világ végén*

„Ha a szomszédokra tudunk haragudni a csapkodás miatt, akkor Istent is szidhatjuk, vagy a teremtést, a csillagok állását, bármit vagy bárkit, a Gyümölcsoltó Boldogasszonytól egészen Latabár Kálmánig, hiszen ők is részei annak a nagy világmindenségnek, ami ugye maga Isten, avat be a részletekbe, persze nem ezekkel a szavakkal, Krisztián. Nekik is lehet ugyanannyi közük a csapkodó szomszédokhoz, mint épp nekem, pláne ha arra gondolok, hogy a szomszéd sokkal gyakrabban látja például az én fáradt eper színű nadrágomat, mint Latabár Kálmánt, magyarázza tovább Krisztián. Ami akár arra is stimulálhatja a szervezetét, hogy olyan anyagokat termeljen, amelyek ajtócsapkodásra ösztönzik őt – zárja az érvelést Krisztián.”

Veres István: *Fáradt eper*

72 mm

165 mm